

Gebruik van het ‘verleden’ bij zich normaal ontwikkelende monolinguale en bilinguale kinderen

---

Student

Naam: Maxine du Cloux
Studentnummer: s4064976
Opleiding: Master Taal- en Spraakpathologie
Datum: 29 september 2014

Opleiding

Instituut: Radboud Universiteit Nijmegen
Faculteit: Letteren
Begeleiders: Prof. Dr. R.W.N.M. van Hout
Drs. M.M.R. Julien

Voorwoord

Deze master scriptie 'Gebruik van het 'verleden' bij zich normaal ontwikkelende monolinguale en bilinguale kinderen' is geschreven voor de opleiding 'Taal- en Spraakpathologie' aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Bij dit onderzoek is er gebruikgemaakt van de data van het promotie-onderzoek van Manuela Julien.

Het onderwerp '*meertaligheid*' is iets wat mij lange tijd heeft aangesproken. Ik vond het dan ook erg leuk om met dit onderwerp aan de slag te gaan. Mijn ouders, mijn vader is Nederlands en mijn moeder is Filipijns, hebben mij niet meertalig opgevoed omdat ze geen verwarring tussen de twee talen wilde veroorzaken. Het was voor mij erg interessant om te onderzoeken wat de verschillen zijn tussen kinderen die bilinguaal zijn opgevoed en kinderen die monolinguaal zijn opgevoed.

Het schrijven van deze scriptie zou niet gelukt zijn zonder de hulp van mijn begeleider Roeland van Hout. Ik kreeg tijdens het schrijven van deze scriptie goede ondersteuning. Er werd telkens gezorgd voor meer inzicht en goede adviezen. Verder ben ik Manuela Julien erg dankbaar voor de goede hulp. Het onderzoek zat erg goed in elkaar en ik ben dankbaar dat ik de data van haar onderzoek heb mogen gebruiken. Het onderzoek naar het verschil tussen monolinguale en bilinguale kinderen is erg leerzaam geweest. Ik heb onder andere geleerd dat er veel variatie is bij de taalverwerving van kinderen, meer dan ik had verwacht. Ik hoop dat ik de kennis die ik heb opgedaan over meertaligheid kan gebruiken in het werk als logopedist.

Als laatste wil ik mijn familie, mijn ouders en mijn zus, bedanken voor hun feedback en goede steun tijdens het schrijven van deze scriptie.

Abstract

This thesis describes a study of typically developing monolingual and bilingual children. The main goal of this thesis was to study the difference between the language acquisition of monolingual and bilingual children in their use of reference to the past. Reference to the past includes the use of the past tense and the present perfect tense. Some studies have shown that the acquisition of the past tense for bilingual children is equal to the acquisition for monolingual children except that bilingual children have a slower pace of acquisition than monolingual children. The literature also states that the present perfect tense is acquired before the past tense as a reference to the past by monolingual as well as bilingual children. With this in mind, this study has been performed to investigate if the acquisition of the past tense and present perfect tense for bilingual children is at a slower pace than monolingual children.

This study included children between 3;6 and 9 years old and there was a total number of 45 participants in this study. The children were asked to perform two tasks: in one task the use of the past tense was tested, and in the other the use of the present perfect tense was tested. There was a difference in terms of methods among the two tasks. In the task where the use of past tense was elicited children only had to finish the sentence verbally and in the other children had to tell a story to elicit the present perfect tense.

The results of this study showed that there is no evidence that the present perfect tense is acquired before the past tense. The participants of this study didn't perform better on the task where the use of the present perfect tense was elicited than on the task where the use of the past tense was tested. In this study no significant difference was found between monolingual and bilingual children in their use of the past tense and present perfect tense. The responses for the past tense and present perfect tense task seemed similar for monolingual and bilingual children. Younger children often used the dummy auxiliary '*ging*' in the task that elicited the past tense. In the task that elicited the present perfect tense the use of dummies was much less than in the past tense task. There was no significant difference in the use of dummies between the monolingual and bilingual children in the use of the past tense and the use of the present perfect tense. There was also no significant difference in the use of overgeneralizations between monolingual and bilingual children. The group of bilingual children were older than the group of monolingual children and this suggests that the bilingual children are behind in the use of the past tense and present perfect tense. It has to be mentioned that there was a lot of variety in the responses of bilingual and monolingual children which makes it difficult to conclude the possible lag exhibited among the bilingual children.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Abstract	3
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	7
1.1 Meertaligheid	8
1.2 Verwijzen naar wat eerder heeft plaatsgevonden: het verleden	8
1.3 Methode van onderzoek	10
1.4 Onderzoeksvragen.....	10
1.5 Opbouw scriptie-onderzoek.....	10
2. Theoretische achtergrond	12
2.1 Verwijzen naar het verleden in het Nederlands.....	12
2.1.1 Regelmatige versus onregelmatige werkwoorden in het Nederlands.....	14
2.2 De andere talen	16
2.2.1 Het Turks	16
2.2.2 Het Marokkaans-Arabisch	16
2.2.3 Het Tarifit-Berbers.....	16
2.3 Verwerving van de verleden tijd en voltooid tijd bij monolinguale kinderen.....	17
2.3.1 Verwerving van de verleden en voltooid tijd in andere talen.....	18
2.4 Verwerving van de verleden tijd en voltooid tijd bij bilinguale kinderen	19
2.5 Overgeneralisaties in het Nederlands	20
2.6 Dummy auxiliaries	22
2.7 Conclusie	23
3. Methode	25
3.1 Proefpersonen.....	25
3.2 Onderzoekstaken.....	25
3.2.1 Aanvultaak.....	26
3.2.2 Beschrijvingstaak.....	27
3.3 Data-analyse.....	29
3.3.1 Analyse aanvultaak.....	32
3.3.2 Analyse beschrijvingstaak.....	34
3.3.3 Analyse aanvultaak en beschrijvingstaak.....	35

4. Resultaten aanvultaak	36
4.1 Respons op de aanvultaak in categorieën.....	36
4.2 Kwantitatieve analyse aanvultaak.....	40
4.2.1 Gebruik verleden tijd – Groep	40
4.2.2 Gebruik verleden tijd – Type werkwoord en groep	41
4.2.3 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd – Groep	42
4.2.4 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd – Type werkwoord en groep.....	42
4.2.5 Gebruik verleden tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Groep.....	43
4.2.6 Gebruik verleden tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Type werkwoord en groep	44
4.2.7 Gebruik verleden tijd – Monolinguaal versus bilinguaal.....	45
4.2.8 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd – Monolinguaal versus bilinguaal	46
4.2.9 Gebruik verleden tijd, dummies en overgeneralisaties – Monolinguaal versus bilinguaal .	46
4.3 Overgeneralisaties aanvultaak	47
4.4 Conclusie aanvultaak.....	51
5. Resultaten beschrijvingstaak.....	52
5.1 Respons op de beschrijvingstaak in categorieën	52
5.2 Kwantitatieve analyse beschrijvingstaak.....	56
5.2.1 Gebruik voltooide tijd – Groep.....	56
5.2.2 Gebruik voltooide tijd – Type werkwoord en groep	56
5.2.3 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd – Groep.....	57
5.2.4 Gebruik dummy auxiliary in de vt en verleden tijd – Type werkwoord en groep.....	58
5.2.5 Gebruik voltooide tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Groep.....	59
5.2.6 Gebruik voltooide tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Type werkwoord en groep	60
5.2.7 Gebruik voltooide tijd – Monolinguaal versus bilinguaal.....	61
5.2.8 Gebruik dummy auxiliary in de vt en verleden tijd – Monolinguaal versus bilinguaal	62
5.2.9 Gebruik voltooide tijd, dummies en overgeneralisaties – Monolinguaal versus bilinguaal	62
5.3 Overgeneralisaties beschrijvingstaak.....	62
5.4 Conclusie beschrijvingstaak.....	66
6. Resultaten aanvultaak en beschrijvingstaak	67
6.1 Individuele prestaties van de zeer jonge monolinguale proefpersonen.....	67
6.2 Individuele prestaties van de jonge monolinguale proefpersonen	71
6.3 Individuele prestaties van de jonge bilinguale proefpersonen.....	74
6.4 Individuele prestaties van de midden bilinguale proefpersonen	79

6.5 Individuele prestaties van de oude bilinguale proefpersonen.....	83
6.6 Conclusie individuele prestaties aanvultaak en beschrijvingstaak	89
6.7 Relatie tussen de prestaties op de aanvultaak en beschrijvingstaak.....	93
7. Conclusie en discussie	95
Bronnenlijst	99
Bijlage 1 – Selectie-criteria	102
Bijlage 2 – Vragenlijst	103
Bijlage 3 – Codering van de transcripties	106
Bijlage 4 – Vereenvoudigd voorbeeld van de uitwerking van de beschrijvingstaak	109
Bijlage 5 – Vereenvoudigd voorbeeld van de uitwerking van de aanvultaak	110
Bijlage 6 – Criteria voor selectie van beste uiting beschrijvingstaak	111
Bijlage 7 – Criteria voor selectie van correcte uiting bij beschrijvingstaak	112
Bijlage 8 – Criteria voor selectie van correcte uiting bij aanvultaak	113
Bijlage 9 – Resultaten per proefpersoon.....	114

1. Inleiding

Meer dan 20 procent van de Nederlandse kinderen heeft een ouder van niet-Nederlandse afkomst (Blom, 2009). In deze gezinnen zal een kind opgroeien in een omgeving waarin meer dan één taal wordt gesproken. Wereldwijd stijgt de prevalentie van meertaligheid nog steeds. Er wordt zelfs geschat dat tweederde van alle kinderen in de wereld opgroeit in een meertalige omgeving (Marian & Shook, 2012).

De vraag is of kinderen in een meertalige omgeving hun taal op een andere manier ontwikkelen dan kinderen die niet in een meertalige omgeving opgroeien. Anders gezegd: wat is de invloed van meertaligheid? Om dit te onderzoeken is ervoor gekozen om in deze scriptie te kijken naar kinderen met een normale ontwikkeling. Het doel is om de verschillen tussen zich normaal ontwikkelende monolinguale kinderen en zich normaal ontwikkelende bilinguale kinderen in kaart te brengen. Daarbij wordt er specifiek gekeken naar de manier waarop er naar het '*verleden*' wordt verwezen.

In dit onderzoek wordt gebruikgemaakt van de data van het promotie-onderzoek van Manuela Julien. In haar onderzoek wordt onderzocht wat de rol is van lege hulpwerkwoorden van het Nederlands in de verwerving van *agreement* en *verb second* van zowel ééntaligen als tweetaligen met een specifieke taalontwikkelingsstoornis, ééntalige en tweetalige kinderen die zich normaal ontwikkelen. De kinderen die meededen aan het onderzoek waren tussen drie en acht jaar oud. In het huidige onderzoek zal, zoals eerder is vermeld, onderzoek gedaan worden naar het gebruik van het '*verleden*'. Onder het '*verleden*' wordt de verleden tijd en de voltooid tijd verstaan. Beide tijden worden gebruikt om te verwijzen naar een activiteit of handeling die in het verleden heeft plaatsgevonden. Het verschil tussen de verleden en voltooid tijd is dat er bij het gebruik van de voltooid tijd duidelijk gemaakt kan worden dat een handeling voltooid is. Op het moment van spreken is de handeling niet meer gaande. Bij de verleden tijd kan het zijn dat de handeling op het moment van spreken nog gaande is, maar dit kan niet duidelijk geconcludeerd worden uit de realisatie van de verleden tijd. In paragraaf 1.2 wordt dit nader toegelicht met voorbeelden.

Monolinguale Nederlandse kinderen die zich normaal ontwikkelen beginnen vanaf tweeënhalfjarige leeftijd met de verwerving van de verleden en voltooid tijd (Goorhuis & Schaerlaekens, 2000). De voltooid tijd wordt eerder verworven dan de verleden tijd. Het verwijzen naar het verleden wordt allereerst gedaan met behulp van een voltooid deelwoord (met of zonder hulpwerkwoord). Vervolgens wordt er naar het verleden verwezen met behulp van de verleden tijd. Dit is bij monolinguale Nederlandstalige kinderen het geval (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Bij succesief bilinguale kinderen is er ook sprake van deze volgorde (Lalleman, 1986). Er wordt gezegd dat bilinguale kinderen meestal blijven steken op een niveau dat onder dat van de monolinguale kinderen ligt (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Het is lastig om aan te duiden op welke leeftijd de verleden tijd en het voltooid deelwoord beheerst is bij de bilinguale kinderen. Bij de realisatie van de verleden tijd komen overgeneralisaties voor bij zowel mono- als bilinguale kinderen. De overgeneralisaties worden tot een jaar of negen toegepast. Ook wordt er gezegd dat de overgeneralisaties van de bilinguale kinderen vergelijkbaar zijn met de overgeneralisaties van de monolinguale kinderen (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Over het aantal overgeneralisaties bij de realisatie van de verleden tijd is er enige onduidelijkheid in de literatuur. Marinis & Chondrogianni (2010) beweren dat bilinguale kinderen significant vaker overgeneralisaties gebruiken dan monolinguale kinderen van dezelfde leeftijd. Dit suggereert dat de bilinguale kinderen achterlopen wat overeenkomt met Gillis & Schaerlaekens (2000). Toch wordt er in een ander onderzoek gezegd dat de bilinguale kinderen geen overgeneralisatiefouten maken bij het gebruik van de verleden tijd (Jacobson & Schwartz, 2005). Gezien de onduidelijkheid in de literatuur wordt er in dit onderzoek geanalyseerd of de verwerving van de verleden tijd bij bilinguale kinderen daadwerkelijk op eenzelfde manier verloopt als bij de monolinguale kinderen. Daarnaast wordt er ook onderzocht of de overgeneralisaties van de bilinguale kinderen vergelijkbaar

zijn met die van de monolinguale kinderen. Het aantal overgeneralisaties van beide groepen wordt ook onderzocht aangezien hier geen duidelijkheid over is in de literatuur. Het gebruik van het voltooid deelwoord is onderzocht bij zowel monolinguale als bilinguale kinderen. De realisatie van de voltooide tijd daarentegen is weinig onderzocht. Om een volledig beeld te krijgen van de verwerving van het verleden bij bilinguale kinderen en monolinguale kinderen is ervoor gekozen om de voltooide tijd (hulpwerkwoord en voltooid deelwoord) en de verleden tijd mee te nemen in dit onderzoek.

De kinderen die worden onderzocht in dit onderzoek hebben allemaal een normale ontwikkeling en gaan naar een reguliere basisschool. Er zijn twee onderzoekstaken afgenomen bij hen. In paragraaf 1.3 wordt besproken welke onderzoekstaken geanalyseerd worden. In paragraaf 1.4 en 1.5 worden de vraagstellingen en opbouw van dit onderzoek besproken. Allereerst volgt een toelichting op het begrip '*meertaligheid*' met betrekking tot dit scriptie-onderzoek.

1.1 Meertaligheid

De meertalige kinderen die betrokken zijn in dit onderzoek zijn successief bilinguaal. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de simultane en successieve taalverwerving. Simultane taalverwerving houdt in dat er vanaf de geboorte van het kind meerdere talen een rol spelen in het opgroeien. Dit kind wordt dan simultaan bilinguaal opgevoed. Bij een successieve taalverwerving wordt er begonnen met het leren van de tweede taal wanneer de eerste taal al deels verworven is. Het is niet duidelijk op welke leeftijd de tweede taal een rol moet gaan spelen en in welke mate om te kunnen spreken van successieve verwerving. Ondanks deze onduidelijkheid wordt de indeling van simultane en successieve bilinguale kinderen over het algemeen als goed hanteerbaar beschouwd (Gillis & Schaerlaekens, 2000).

De successief bilinguale kinderen die zijn betrokken bij dit onderzoek hebben kennis van twee talen, waarbij het Nederlands hun tweede taal is. De moedertaal van deze kinderen is Turks, Marokkaans-Arabisch of Tarifit-Berbers. Over het algemeen zijn de bilinguale kinderen vanaf tweeënhalf jarige leeftijd voor het eerst in contact gekomen met de Nederlandse taal.

1.2 Verwijzen naar wat eerder heeft plaatsgevonden: het verleden

Er zijn verschillende manieren om een uiting te produceren die verwijst naar wat eerder heeft plaatsgevonden. In het Nederlands is er de onvoltooid verleden tijd ook wel verleden tijd genoemd, bijvoorbeeld '*Het meisje **speelde** in de tuin*'. De handeling van het spelen verwijst naar het verleden doordat het suffix '*-de*' is toegevoegd aan de stam van het werkwoord. Er is echter geen indicatie dat '*het meisje*' klaar is met spelen. Er wordt niet aangegeven of de handeling voltooid is. Vandaar dat er in het Nederlands gesproken wordt over de onvoltooid verleden tijd. Vaak wordt er in het Nederlands een extra markering van tijd gegeven, bijvoorbeeld '*Het meisje speelde **gisteren** in de tuin*'. Op deze manier is er een duidelijke indicatie over het tijdstip waarop de handeling heeft plaatsgevonden. De term '*verleden tijd*' zal vanaf nu worden aangehouden.

Een andere manier om te verwijzen naar het verleden is het gebruik van de voltooid tegenwoordige tijd ook de voltooide tijd genoemd. De voltooide tijd verwijst naar een moment in het verleden en de handeling waarover men spreekt is voltooid, bijvoorbeeld '*Het meisje **heeft gespeeld** in de tuin*'. Bij de voltooide tijd komt het hulpwerkwoord altijd voor in combinatie met een voltooid deelwoord om aan te geven dat de handeling waarover men spreekt voltooid is. De term '*voltooide tijd*' zal vanaf nu worden aangehouden. Er wordt vaak ook bij het gebruik van de voltooide tijd een tijdsmarkering gegeven, bijvoorbeeld '*Het meisje heeft **gisteren** in de tuin gespeeld*'. Tot tweeënhalf jarige leeftijd gebruiken monolinguale

zich normaal ontwikkelende kinderen alleen een voltooid deelwoord zonder gebruik te maken van een hulpwerkwoord. Dit gebeurt om in het algemeen te verwijzen naar het verleden (Wilsenach, 2006). Op tweeënhalfjarige leeftijd worden de regels van het vervoegen van de werkwoorden voor de voltooid tijd en de regels van het vervoegen van de werkwoorden in de verleden tijd verworven door monolinguale kinderen. Deze kinderen maken dan gebruik van overgeneralisaties (zie paragraaf 2.5). Voorbeelden van overgeneralisaties zijn: *'Hij kijkte'* in plaats van *'Hij keek'* of *'Zij heeft geloopt'* in plaats van *'Zij heeft gelopen'*. Overgeneralisaties komen bij alle kinderen voor, zowel monolinguale als successief bilinguale kinderen. Er zijn verschillende vormen van overgeneralisaties die kinderen toepassen, namelijk:

- een overgeneralisatie waarbij onregelmatige werkwoorden worden vervoegd volgens de regels van de regelmatige werkwoorden, zoals *'spring' + 'de'* in plaats van de verleden tijd vorm *'sprong'* en *'ge' + 'spring' + 't'* in plaats van het voltooid deelwoord *'gesprongen'*; beide vormen zijn van het onregelmatige werkwoord *'springen'*.
- een overgeneralisatie waarbij de onregelmatige werkwoorden correct worden gekozen, maar met inbegrip van de regels van de regelmatige werkwoorden. Bijvoorbeeld *'keek' + 'te'* in plaats van de verleden tijd vorm *'keek'* van het onregelmatige werkwoord *'kijken'* (Schaerlaekens, 2008).

In deze scriptie zal gekeken worden of er een verschil is in aantal en vorm van overgeneralisaties bij monolinguale en successief bilinguale kinderen.

Een alternatieve manier om te verwijzen naar het verleden is het gebruik van dummy auxiliaries in de verleden tijd. De definitie van een dummy auxiliary staat beschreven in paragraaf 2.6. Een dummy auxiliary die naar het verleden verwijst is bijvoorbeeld te vinden in de zin *'Hij ging fietsen'*. Met behulp van het lege hulpwerkwoord *'ging'* (dummy) wordt aangegeven dat de activiteit in het verleden plaatsvond. Het is bekend dat dummy auxiliaries zowel door mono- als bilinguale kinderen gebruikt worden (Zuckerman, 2001; Julien, Van de Craats & Van Hout, 2013; Garcia Mayo, Ibarrola & Licerias, 2005; Fieta, 2003).

In het onderzoek van Nicoladis, Palmer & Marentette (2007) wordt het gebruik van de verleden tijd bij Frans-Engelse bilingualen vergeleken met monolinguale Engelse en Franse leeftijdsgenoten. De leeftijd van de proefpersonen varieerde van vier tot zes jaar. De bilinguale kinderen gebruikten minder vaak de juiste vervoeging van werkwoorden dan de monolinguale kinderen. Dit suggereert een achterstand. Andere wetenschappelijke onderzoeken suggereren dat er kleine verschillen zijn tussen bilinguale kinderen en monolinguale kinderen in de verwerving van de morfologie in de verleden tijd (Nicoladis e.a., 2012). Het verschil tussen successief bilinguale kinderen en monolinguale kinderen wordt onderzocht in deze scriptie. Er wordt niet alleen een vergelijking gemaakt tussen monolinguale kinderen en successief bilinguale leeftijdsgenoten, maar er wordt in de onderzoeksopzet ook rekening gehouden met het feit dat de bilinguale kinderen pas op ongeveer tweeënhalfjarige leeftijd begonnen zijn met het verwerven van het Nederlands (hun tweede taal).

De onderzoeken van Clahsen & Rothweiler (1993) en Weyerts & Clahsen (1994) zijn twee van de weinige onderzoeken naar het voltooid deelwoord. Bij deze onderzoeken werd de realisatie van het hulpwerkwoord niet meegenomen. Aan beide onderzoeken namen monolinguale Duitstalige proefpersonen deel. De proefpersonen gebruikten het suffix *'-t'* en suffix *'-en'* bij onregelmatige werkwoorden. In het Duits wordt een voltooid deelwoord over het algemeen gevormd door middel van het prefix *'ge-'* + stam van het werkwoord + suffix *'-t'* of *'-en'*. Er zijn daarnaast nogal wat uitzonderingen. De proefpersonen maakten vaker overgeneralisaties bij laag frequente onregelmatige werkwoorden en minder vaak overgeneralisaties bij hoog frequente onregelmatige werkwoorden. In deze scriptie zal bij zowel monolinguale als successief bilinguale kinderen gekeken worden naar de realisatie van de voltooid tijd. Ook zal er gekeken worden naar de invloed van het type werkwoord op zowel het gebruik van de voltooid tijd als het gebruik van de verleden tijd.

1.3 Methode van onderzoek

De onderzoekstaken die in dit scriptie-onderzoek worden geanalyseerd zijn de zogeheten ‘Beschrijvingstaak’ en de ‘Aanvultaak’ uit het onderzoek van Manuela Julien. In beide taken is de taalproductie van de proefpersonen uitgelokt. De kinderen kregen een filmpje te zien van Pingu (een Zweedse animatiefilm). Bij de aanvultaak kregen de kinderen een filmpje te zien waarbij de productie van de verleden tijd werd uitgelokt. De proefpersoon kreeg een uiting te horen en werd geacht deze uiting af te maken. De uitingen waren op een dusdanige manier opgesteld dat het ontbrekende deel van de zin in een verleden tijd gegeven moest worden. De uitingen van de proefpersonen werden wederom opgenomen en getranscribeerd. Vervolgens werden de uitingen, net als bij de beschrijvingstaak, gecodeerd (zie paragraaf 3.2.1).

Bij de beschrijvingstaak is er nagegaan of de kinderen een toekomstige tijd, tegenwoordige tijd en een voltooide tijd konden produceren. De geproduceerde uitingen werden opgenomen en getranscribeerd. Na de transcriptie werden de uitingen gecodeerd. Bij de analyse van deze taak is ervoor gekozen om alleen de uitingen die in de voltooide tijd geproduceerd waren te analyseren (zie paragraaf 3.2.2).

De analyse van de twee taken betreft een kwantitatieve en kwalitatieve analyse. Bij de kwantitatieve analyse zijn verschillende statistische analyses uitgevoerd om te kijken naar de prestatie op de aanvul- en beschrijvingstaak. Er is onderzocht wat de invloed is van de leeftijd van het kind en het al dan niet meertalig zijn. Ook is er onderzocht wat de invloed is van het type werkwoord op de vervoeging van de verleden tijd en de voltooide tijd. Er is ook gekeken naar het verband tussen de realisatie van de voltooide en verleden tijd. Daarnaast is er een kwalitatieve analyse uitgevoerd om te kijken naar de patronen van de kinderen bij het gebruik van de voltooide en verleden tijd.

1.4 Onderzoeksvragen

De participanten in dit scriptie-onderzoek zijn kinderen die zich normaal ontwikkelen. Zoals gezegd wordt er een vergelijking gemaakt tussen de ontwikkeling van monolinguale en successief bilinguale kinderen. Hierbij wordt ingegaan op de realisatie van de verleden tijd en de voltooide tijd. De hoofdonderzoeksvraag luidt:

“Wat is het verschil in verwerving tussen monolinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen en successief bilinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen bij de realisatie van de verleden tijd en de voltooide tijd in de Nederlandse taal?”

De volgende deelvragen worden gesteld bij de analyse van de twee onderzoekstaken:

1. Wat is het verschil in verwerving tussen monolinguale en successief bilinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen bij de realisatie van de verleden tijd?
2. Wat is het verschil in verwerving tussen monolinguale en successief bilinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen bij de realisatie van de voltooide tijd?
3. Wat is de relatie tussen de verwerving van de realisatie van de verleden tijd en voltooide tijd bij monolinguale en successief bilinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen?

1.5 Opbouw scriptie-onderzoek

In hoofdstuk 2 van dit onderzoek wordt ingegaan op het verwijzen naar het ‘verleden’ in de Nederlandse taal. Er wordt een beschrijving gegeven van de verwerving van de verleden tijd

en de voltooide tijd. De verwerving van de verleden en voltooide tijd wordt besproken voor zowel monolinguale als bilinguale kinderen. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de methode van het scriptie-onderzoek beschreven. Er wordt beschreven op welke manier de data van het onderzoek is verzameld en welke participanten er deelgenomen hebben aan dit onderzoek. In hoofdstuk 4 tot en met 6 worden de resultaten beschreven; de drie deelvragen zullen aan de hand van deze resultaten worden besproken. In de conclusie en discussie, hoofdstuk 7, worden de hoofdonderzoeksvraag en de drie deelvragen beantwoord en worden deze antwoorden gekoppeld aan de theorie. Ook worden er in dit hoofdstuk aanbevelingen voor verder onderzoek geformuleerd.

2. Theoretische achtergrond

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de taalverwerving van monolinguale en successief bilinguale kinderen met betrekking tot verwijzen naar het verleden. Om deze vergelijking te maken wordt allereerst beschreven hoe die verwijzingen in het Nederlands gerealiseerd kunnen worden. Vervolgens wordt ingegaan op de verwerving van de Nederlandse taal door monolinguale zich normaal ontwikkelende kinderen. Daarna komt de verwerving door successief bilinguale normaal ontwikkelende kinderen aan de orde. Dat leidt tot een overzicht van wat bekend is over het verschil in verwerving van de verleden en voltooide tijd bij monolinguale en successief bilinguale kinderen.

2.1 Verwijzen naar het verleden in het Nederlands

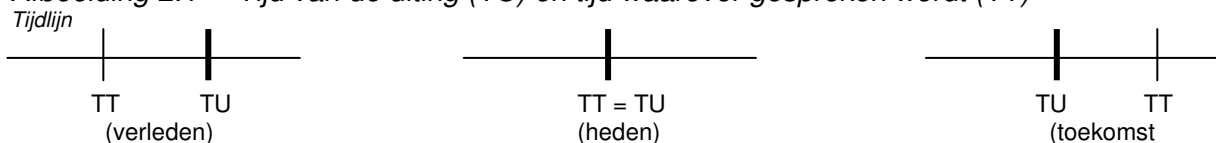
Deze paragraaf gaat over de morfologie van het werkwoord in het Nederlands, in het bijzonder over tijdsverwijzingen. De morfologie houdt zich bezig met de interne structuur van woorden. Morfemen zijn de kleinste eenheid van betekenis in een taal. Deze eenheden kunnen kleiner zijn dan een woord. Dit betekent dat ieder woord bestaat uit één of meer morfemen (Saxton, 2010).

In het Nederlands heeft men verschillende vervoegingen voor een werkwoord om aan te geven wat de tijd of het tijdsbestek is waar men over wil spreken. Werkwoordsvormen kunnen duidelijk maken dat het om bijvoorbeeld het heden gaat, namelijk *'speel'* (tegenwoordige tijd) of om het verleden, namelijk *'speelde'* (verleden tijd). Het morfeem *'-de'* zorgt voor de betekenis van de verleden tijd. Door middel van het toepassen van inflectie worden verschillen in persoon, getal, tense en aspect aangeduid (Saxton, 2010). Om het verschil tussen tense en aspect uit te leggen wordt hier gebruikgemaakt van de Basic Time Structure (BTS) van Klein (1994). Volgens de BTS zijn er drie temporele parameters:

- Tijd van de uiting (TU)
- Tijd van de situatie (Tsit)
- Tijd waarover men wil spreken: topic tijd (TT)

Zowel tense als aspect leggen een relatie tussen twee van de drie bovenstaande parameters. Tense legt een relatie tussen de parameters van de tijd van de uiting (TU) en de tijd waarover men wil spreken, de topic tijd (TT). Wanneer de topic tijd zich vóór de tijd van de uiting bevindt dan spreekt men over het verleden. Wanneer de TT gelijk valt met de TU dan spreekt men over het heden (tegenwoordige tijd). Wanneer de TT zich na de TU bevindt dan spreekt men over de toekomst (zie afbeelding 2.1).

Afbeelding 2.1 – 'Tijd van de uiting (TU) en tijd waarover gesproken wordt (TT)'

$TT \ll TU$ (verleden)

$TT = TU$ (heden)

$TT \gg TU$ (toekomst)

Bij zinnen als: *'Het meisje speelt'* of *'De jongen drinkt'* valt de tijd waarover men wil spreken (TT) samen met de tijd van de uiting (TU). De zinnen vinden in het heden plaats. Dit wordt daarom ook wel de onvoltooid tegenwoordige tijd of *'tegenwoordige tijd'* genoemd. De handeling waarover men spreekt is nog niet voltooid.

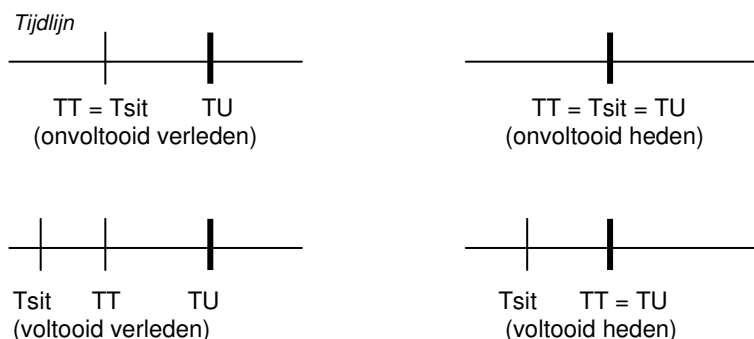
Bij zinnen als: *'Het meisje zal/gaat spelen'* of *'De jongen zal/gaat drinken'* valt de tijd waarover men wil spreken (TT) na de tijd van de uiting (TU). De zinnen vinden in de

toekomst plaats. De handelingen gaan nog komen. Dit wordt ookwel de onvoltooid tegenwoordig toekomstende tijd of *'toekomende tijd'* genoemd.

Bij zinnen als: *'Het meisje speelde'* of *'De jongen dronk'* valt de tijd waarover men wil spreken (TT) vóór de tijd van de uiting (TU). Dit betekent dat de zinnen in het verleden plaatsvinden. Dit wordt preciezer uitgedrukt de onvoltooid verleden tijd genoemd. De handeling waarover men spreekt is nog niet voltooid in de TT, wel in de TU. Er bestaat ook een voltooid verleden tijd hierbij vindt de TT ook vóór de TU plaats. Om een onderscheid te maken tussen de voltooid verleden tijd en de onvoltooid verleden tijd wordt er gebruikgemaakt van de categorie *'aspect'*. Ditzelfde geldt voor het onderscheid tussen de onvoltooid tegenwoordige tijd en de voltooid tegenwoordige tijd. Bij zowel de onvoltooid tegenwoordige tijd als de voltooid tegenwoordige tijd vallen de TT en de TU samen, maar men kan de twee tijden van elkaar onderscheiden door te kijken naar het aspect.

Aspect legt een relatie tussen de parameters topic tijd (TT) en de tijd van de situatie (Tsit). De tijd van de situatie kan in het heden, verleden of de toekomst plaatsvinden ten opzichte van de topic tijd. Bij het aspect kunnen verschillende combinaties tussen de parameters TT en Tsit voorkomen. De mogelijke combinaties zijn: TT vindt plaats vóór Tsit, TT valt samen met Tsit of TT vindt plaats na Tsit. De verschillende combinaties van deze twee parameters bepalen de grenzen van de gebeurtenis. De gebeurtenis kan namelijk vóór, tijdens of na een andere gebeurtenis plaatsvinden. Bij onvoltooiden tijden is de TT gelijk aan de Tsit. Het aspect is duratief. Bij voltooiden tijden vindt de TT na de Tsit plaats (zie afbeelding 2.2). Het aspect is in dit geval terminatief (elektronische versie van de Algemene Nederlandse Spraakkunst uit 1997).

Afbeelding 2.2 – 'Tijd waarover gesproken wordt (TT), tijd van de situatie (Tsit) en tijd van de uiting (TU)'

In tabel 2.1 worden de tijden weergegeven met voorbeelduitingen.

Tabel 2.1 – 'Tijden van het Nederlands'

Tijden	Voorbeelduiting
Onvoltooid tegenwoordige tijd of <i>tegenwoordige tijd</i> (presens)	<i>'Ik speel'</i>
Onvoltooid verleden tijd of <i>verleden tijd</i> (praeteritum)	<i>'Ik speelde'</i>
Voltooid tegenwoordige tijd of <i>voltooide tijd</i> (perfectum)	<i>'Ik heb gespeeld'</i>
Voltooid verleden tijd (plusquamperfectum)	<i>'Ik had gespeeld'</i>

De *'verleden tijd'* en *'voltooide tijd'* worden nader onderzocht in deze scriptie. Een belangrijk onderscheid in het Nederlands dat gemaakt moet worden, voor onder andere het gebruik van de verleden en voltooide tijd, is het verschil tussen regelmatige en onregelmatige werkwoorden. De vervoegingen van de regelmatige werkwoorden in de verleden tijd zijn anders dan de vervoegingen van de onregelmatige werkwoorden in de verleden tijd. Ditzelfde geldt voor de voltooide tijd. In de volgende paragraaf wordt duidelijk gemaakt wat de definitie is van een regelmatig en onregelmatig werkwoord.

2.1.1 Regelmatige versus onregelmatige werkwoorden in het Nederlands

In het Nederlands zijn er naast de termen *'onregelmatige werkwoorden'* en *'regelmatige werkwoorden'* ook de termen *'sterke werkwoorden'* en *'zwakke werkwoorden'*. Volgens de elektronische versie ANS (1997) behoren de sterke werkwoorden tot de onregelmatige werkwoorden en de zwakke werkwoorden tot de regelmatige werkwoorden. De termen *'regelmatig werkwoord'* en *'onregelmatig werkwoord'* worden vanaf nu aangehouden en toegelicht.

De definitie van een regelmatig werkwoord is als volgt. De verleden tijd van deze werkwoorden eindigt op *'- te(n)'* (het suffix) wanneer de stam eindigt op een stemloze consonant. In de andere gevallen is het suffix van deze werkwoorden in de verleden tijd *'- de(n)'* (Booij, 2002). Bij de eerste, tweede en derde persoon enkelvoud wordt de stam plus het suffix *'- te'* of *'- de'* genomen. Bij het meervoud wordt de stam met het suffix *'- ten'* of *'- den'* genomen.

Bij het voltooid deelwoord van een regelmatig werkwoord geldt het volgende: *'ge'* + werkwoordstam + *'t'* wanneer de stam eindigt op een stemloze consonant. Wanneer de stam eindigt op een stemhebbende consonant wordt het: *'ge'* + werkwoordstam + *'d'*. Bij werkwoorden die al een prefix *'ge-'* of een ander prefix *'be-'*, *'her-'* en *'ver-'* bezitten, geldt: werkwoordstam + *'t'* of *'d'* (Booij, 2002).

Het definiëren van de onregelmatige werkwoorden is wat lastiger. Er bestaan namelijk acht verschillende vormen van onregelmatige werkwoorden. Het voltooid deelwoord heeft meestal *'ge-'* als prefix en *'- t'*, *'- d'* of *'- en'* als suffix, bijvoorbeeld *'gekocht'* en *'gegleden'*. Er zijn bij beide vormen van het voltooid deelwoord uitzonderingen (Van den Toorn, 1984). De acht verschillende vormen van onregelmatige werkwoorden zijn weergegeven in onderstaande tabel 2.2. Er zijn voorbeelden gegeven ter verduidelijking (elektronische versie ANS, 1997; Van den Toorn, 1984).

Tabel 2.2 – ‘Onregelmatige werkwoordsvormen van het Nederlands’

Onregelmatige werkwoordsvormen	Voorbeeld
Werkwoorden met regelmatige verleden tijd en voltooid deelwoord eindigend op ‘en’	‘Bakken’ – ‘bakte’ – ‘gebakken’
Werkwoorden met regelmatige verleden tijd en voltooid deelwoord met klinkerverandering eindigend op ‘en’	‘Wreken’ – ‘wreekte’ – ‘gewroken’
Werkwoorden met regelmatig voltooid deelwoord en klinker verandering in de verleden tijd	‘Vragen’ – ‘vroeg’ – ‘gevraagd’
Werkwoorden met regelmatig voltooid deelwoord en klinker- en medeklinker verandering in de verleden tijd	‘Zeggen’ – ‘zei’ – ‘gezegd’
Werkwoorden met onregelmatige verleden tijd en onregelmatig voltooid deelwoord op ‘t’	‘Kopen’ – ‘kocht’ – ‘gekocht’
Werkwoorden met stamverandering in alle secundaire vormen en voltooid deelwoord op ‘en’ met wisseling van ‘ij’ en ‘ee’, ‘ie’ en ‘oo’, ‘ui’ en ‘oo’, ‘i’ en ‘o’, ‘e’ en ‘o’, ‘ee’ en ‘oo’, ‘aa’ en ‘oe’, ‘aa’ en ‘ie’, ‘a’ en ‘i’, ‘oe’ en ‘ie’,	<p>Met wisseling van ‘ij’ en ‘ee’: ‘Glijden’ – ‘gleed’ – ‘gegleden’</p> <p>Met wisseling van ‘ui’ en ‘oo’: ‘Ruiken’ – ‘rook’ – ‘geroken’</p> <p>Met wisseling van ‘i’ en ‘o’: ‘Klimmen’ – ‘klom’ – ‘geklommen’ (voor nasaal) ‘Schrikken’ – ‘schrok’ – ‘geschrokken’</p> <p>Met wisseling van ‘ie’ en ‘oo’ en ‘oo’ en ‘ie’: ‘Vliegen’ – ‘vloog’ – ‘gevlogen’ ‘Lopen’ – ‘liep’ – ‘gelopen’</p> <p>Met wisseling van ‘e’ en ‘o’ en ‘o’ en ‘e’: ‘Schenken’ – ‘schonk’ – ‘geschonken’ (voor nasaal) ‘Treffen’ – ‘trof’ – ‘getroffen’ ‘Worden’ – ‘werd’ – ‘geworden’</p> <p>Met wisseling van ‘ee’ en ‘oo’: ‘Wegen’ – ‘woog’ – ‘gewogen’</p> <p>Met wisseling van ‘a’ en ‘i’: ‘Hangen’ – ‘hingen’ – ‘gehangen’</p> <p>Met wisseling van ‘aa’ en ‘oe’: ‘Dragen’ – ‘gedroeg’ – ‘gedragen’</p> <p>Met wisseling van ‘aa’ en ‘ie’: ‘Blazen’ – ‘blies’ – ‘geblazen’</p> <p>Met wisseling van ‘oe’ en ‘ie’: ‘Roepen’ – ‘riep’ – ‘geroepen’</p> <p>Met wisseling van ‘ij’ en ‘oo’: ‘Tijgen’ – ‘toog’ – ‘getogen’</p>
Werkwoorden met afwijkende infinitief	‘Staan’ – ‘stond’ – ‘gestaan’
Werkwoorden met onregelmatige tegenwoordige tijd en stamverandering in de verleden tijd en voltooid deelwoord	‘Kunnen’ – ‘kan’ – ‘kon’ – ‘gekund’

2.2 De andere talen

In de onderstaande subparagrafen zal kort worden ingegaan op de morfologie en de verwijzing naar tijd in het Turks, Marokkaans-Arabisch en Tarifit.

2.2.1 Het Turks

Het Turks is een taal waarin meerdere suffixen worden toegevoegd aan de stam van zelfstandige naamwoorden en werkwoorden. Er zijn alleen al zes morfemen voor het markeren van persoon aan werkwoord. De suffixen van de werkwoorden worden gebruikt om onder andere de tijd te markeren. De suffixen van de zelfstandige naamwoorden worden gebruikt om het aantal, bezit en de naamval te markeren (Acarlar & Johnston, 2011). Het Turks is een pro-drop taal. Dit betekent dat het pronominale onderwerp van de zin kan worden weggelaten. Kinderen die een pro-drop-taal leren vervoegen de werkwoorden al snel (De Jong, Orgassa & Çavus, 2007).

Wanneer een taal een rijke morfologie heeft kan dit als voorspelling dienen voor het tempo waarop kinderen de grammaticale morfemen leren. Hoe rijker de taal, hoe sneller de morfemen geleerd worden. Het Turks is een morfologisch rijke taal (Xanthos e.a., 2010; De Jong e.a., 2007).

Bij Turkse kinderen van twee jaar wordt de verbuiging van zelfstandige naamwoorden beheerst en veel morfemen uit het werkwoordsparadigma zijn dan ook al verworven (De Jong e.a., 2007).

2.2.2 Het Marokkaans-Arabisch

Het Marokkaans-Arabisch is een taal met, net als het Turks, een rijke vervoegingsmorfologie. Een werkwoordsvorm bestaat uit een stam met een vervoegd morfeem. Zowel prefixen als suffixen worden gebruikt en kunnen gecombineerd worden met interne klinkerveranderingen in de stam (Van de Craats & Van Hout, 2010).

Het Marokkaans-Arabisch is een pro-drop taal. De referentie naar subjecten wordt uitgedrukt door vervoegde werkwoorden (Verhagen, 2009). Er zijn twee typen van niet-finiëte vormen in het Marokkaans-Arabisch namelijk de actieve en passieve deelwoorden. Er zijn ook twee typen van finiete vormen namelijk de 'perfect' en 'imperfect'. De perfect is het voltooid deelwoord en de imperfect is de verleden tijd. De verleden tijd wordt gevormd door de prefixen in het enkelvoud en door dezelfde set van prefixen plus een set van suffixen in het meervoud. Het voltooid deelwoord wordt alleen gevormd door suffixen. Morfemen kunnen anders gerealiseerd worden afhankelijk van de klinkers in de werkwoordstam (Verhagen, 2009).

2.2.3 Het Tarifit-Berbers

Het Berbers bestaat uit verschillende talen. Tarifit is de Berbertaal die het grootste gedeelte van de Marokkaanse bevolking in Nederland spreekt. Het Tarifit heeft een rijke vervoegingsmorfologie. Er bestaan veel vervoegingsmorfemen dat als prefix en/of suffix aan de stam van het werkwoord wordt toegevoegd. Deze dienen om het persoon, aantal of de tijd te markeren. Het Tarifit is een pro-drop taal. Het werkwoord markeert het subject en het subject hoeft niet nog expliciet genoemd te worden (E-Ramdani, 2003).

2.3 Verwerving van de verleden tijd en voltooid tijd bij monolinguele kinderen

Deze paragraaf zal toelichten hoe de verleden tijd en voltooid tijd in het Nederlands wordt verworven. De taalverwerving bij Nederlandse kinderen verloopt in een aantal verschillende perioden of fases. De prelinguale periode, vroeg-linguale periode, differentiatiefase en de voltooiingsfase (Goorhuis & Schaerlaekens, 2000), die worden aangegeven in tabel 2.3.

Tabel 2.3 – ‘Fasen van de taalverwerving van het Nederlands’

Periode	Leeftijd
Prelinguale periode	Vanaf de geboorte tot ongeveer 12 maanden
Vroeg-linguale periode	Ongeveer 1 jaar tot 2;6 jaar
Differentiatiefase	Ongeveer 2;6 tot 5 jaar
Voltooiingsfase	Ongeveer 5 tot 9 jaar

In de prelinguale periode is er sprake van vocaliseren en brabbelen. Het taalbegrip neemt toe. Baby's reageren correct op uitingen zonder dat ze deze zelf kunnen produceren. Er wordt veel geïmiteerd in de prelinguale periode.

In de vroeg-linguale periode krijgen de vocalisaties meer structuur. Er is wederom sprake van imitatie. Rond anderhalf jarige leeftijd is de overgang van zinnen met één woord naar zinnen met meerdere woorden.

In de differentiatiefase, die begint op tweeënhalf jarige leeftijd, worden korte zinnen vollediger en daarbij worden de regels van de grammatica toegepast. Het tempo waarop dit gebeurt verschilt sterk van kind tot kind (Schaerlaekens, 2008). De juiste vervoeging van de hulpwerkwoorden, modale werkwoorden en koppelwerkwoorden (zijn, zullen, gaan, hebben, kunnen, willen) wordt vanaf tweeënhalf jarige leeftijd toegepast. Het verwoorden van een handeling die in een ander tijdsbestek plaatsvindt dan het 'hier en nu' treedt later in de differentiatiefase op. Kinderen verwijzen eerst naar de directe toekomst door gebruik te maken van 'gaan' en infinitief. Vervolgens verwijzen kinderen naar het verleden door gebruik te maken van de voltooid tijd (hulpwerkwoord en voltooid deelwoord). Daarna verwijzen kinderen naar het verleden door gebruik te maken van de verleden tijd. Vervolgens wordt de toekomstige tijd gebruikt (Gillis & Schaerlaekens, 2000).

In de voltooiingsfase zijn de basisregels van de moedertaal geleerd. De zinsbouw van de kinderen wordt steeds langer. Ook wordt het vertellen van een verhaal gestimuleerd. De kinderen moeten hierbij de volgorde van hun verhaal op de juiste manier vertellen en de inhoud van het verhaal op een duidelijke manier overbrengen aan de luisteraar. Ze moeten hierbij ook rekening houden met de kennis van de luisteraar (Schaerlaekens, 2008).

Kinderen verwerven taal onder verschillende omstandigheden. De linguïstische input waaraan kinderen worden blootgesteld varieert sterk van kind tot kind. Zich normaal ontwikkelende kinderen verwerven allemaal dezelfde competentie en doen dit in een beperkte tijd. Op ongeveer vijfjarige leeftijd hebben ze de constructies van hun taal onder de knie terwijl de woordenschat nog aan het groeien is (Guasti, 2002).

Gedurende de differentiatiefase en voltooiingsfase zal een kind vier stadia doorlopen bij de verwerving van de verleden tijd en het voltooid deelwoord. Er wordt enkel gesproken over het voltooid deelwoord, het hulpwerkwoord is hierbij niet meegenomen (Schaerlaekens & Gillis, 1987):

1. De onregelmatige werkwoorden worden vervoegd in de verleden tijd en in het voltooid deelwoord met correcte vervoeging. De regelmatige werkwoorden ontbreken.
2. De regelmatige werkwoorden krijgen een correcte vervoeging. De regel van de regelmatige werkwoorden wordt ook toegepast op onregelmatige werkwoorden. Er is sprake van overgeneralisatie.
3. De regelmatige werkwoorden behouden de correcte vervoeging. Er is sprake van overgeneralisatie van het suffix '- de' en '- te', in combinatie met (in)correcte vocaalsowisselingen.
4. De correcte vorm van zowel de verleden tijd als het voltooid deelwoord wordt bij regelmatige en onregelmatige werkwoorden gerealiseerd.

Kinderen van negen jaar kunnen nog steeds problemen hebben met de vervoegingen van de onregelmatige werkwoorden bij zowel de verleden tijd als bij het voltooid deelwoord (het hulpwerkwoord wordt niet besproken). Dit geldt voor de monolinguale Nederlandse kinderen die een normale ontwikkeling hebben (Bol & Kuiken, 1994).

Voor de differentiatiefase begint het kind met het produceren van 'lege' voltooid deelwoorden. Er wordt alleen een voltooid deelwoord genoemd zonder gebruik te maken van een hulpwerkwoord. Deze vorm wordt gebruikt om te verwijzen naar een actie die in het verleden plaats heeft gevonden. Rond tweeënhalf jarige leeftijd verdwijnt het gebruik van de lege voltooid deelwoorden. Er wordt dan gebruikgemaakt van de voltooid tijd: een hulpwerkwoord met een voltooid deelwoord. Er is overigens weinig evidentie die suggereert dat op driejarige leeftijd bijna alle zich normaal ontwikkelende kinderen morfologische en syntactische kennis verworven hebben die nodig is voor de constructie van een voltooid deelwoord met een hulpwerkwoord (Wilsenach, 2006). Dit is deels in tegenspraak met datgene wat Bol & Kuiken (1994) beweren. Zij zeggen dat de kennis verworven is op driejarige leeftijd voor het produceren van het voltooid deelwoord. Dit betekent niet dat de productie van het voltooid deelwoord op die leeftijd zonder fouten verloopt. Vandaar de informatie van Bol & Kuiken (1994) dat er op negenjarige leeftijd nog steeds problemen voor kunnen komen bij het voltooid deelwoord.

2.3.1 Verwerving van de verleden en voltooid tijd in andere talen

In deze subparagraaf wordt de verwerving naar het verleden in andere talen besproken bij monolinguale kinderen. In het onderzoek van Kuczaj (1977) werden zich normaal ontwikkelende Engelstalige kinderen onderzocht. De eerste verleden-tijdsvormen die gebruikt worden door een monolinguaal kind zijn de correcte vormen van onregelmatige werkwoorden zoals '*fell*' en '*broke*'. Een kind begint daarna met het produceren van vormen als: '*buyed*' en '*goed*'. '*Buyed*' als verleden tijd van het werkwoord '*to buy*' en '*goed*' als verleden tijd van het werkwoord '*to go*'. Deze vormen worden gebruikt voordat de correcte vormen van de verleden tijd zijn verworven. De overgeneralisatie van het suffix '- ed' voor het Engels wordt door kinderen toegepast op de stam van het werkwoord bijvoorbeeld '*goed*'. Het suffix '- ed' wordt ook toegepast op de onregelmatige vorm van het werkwoord van de verleden tijd zoals '*wented*', als verleden tijd van het werkwoord '*to go*'. De correcte en incorrecte vormen van hetzelfde werkwoord worden vaak simultaan gebruikt door het kind. Wanneer het kind de regel voor de regelmatige werkwoorden van de verleden tijd heeft verworven kan de kennis van de onregelmatige werkwoordvormen toenemen. Het kind herkent dat sommige onregelmatige werkwoordvormen verleden tijd zijn en zal het '- ed' suffix niet toepassen op de verleden tijd vormen zoals '*wented*'. Het kind weet echter niet dat de enige verleden tijd vorm van het werkwoord '*go*' '*went*' is en zal frequent '*goed*' produceren. De verwerving van de regels voor de regelmatige werkwoorden gebeurt relatief vroeg. De verwerving van de onregelmatige vormen verloopt gedurende het vijfde en zesde jaar. Fouten met de onregelmatige werkwoorden in de verleden tijd worden in het tiende en elfde jaar nog steeds gemaakt (Kuczaj, 1977).

In het onderzoek van Monteiro-Luperi & Befi-Lopes (2013) is onderzoek gedaan bij 30 zich normaal ontwikkelende kinderen tussen 4 en 6 jaar oud. De kinderen zijn allemaal Braziliaans-Portugees sprekend. De verleden tijd is uitgelokt bij deze kinderen. In het onderzoek is er gekeken naar de vervoeging van de werkwoorden in de verleden tijd. De vierjarigen scoorden slechter dan de vijf- en zesjarigen. De vierjarigen toonden meer correcte antwoorden in het vervoegen van de regelmatige werkwoorden dan in het vervoegen van de onregelmatige werkwoorden. De vijf- en zesjarigen toonden geen verschil qua prestatie en hadden beide veel correcte antwoorden. Dit indiceert dat het proces van het vervoegen van de werkwoorden van de verleden tijd voor de Braziliaans-Portugees sprekende kinderen rond het vijfde jaar wordt voltooid.

Het voltooid deelwoord is onderzocht voor het Duits door: Clahsen & Rothweiler (1993) en Weyerts & Clahsen (1994). In deze twee onderzoeken is enkel het voltooid deelwoord meegenomen niet het gebruik van het hulpwerkwoord. Het onderzoek van Clahsen & Rothweiler (1993) heeft kinderen van 1 jaar en 4 maanden (1;4 jaar) tot 3 jaar en 9 maanden (3;9 jaar) op basis van de spontane spraak geanalyseerd. De kinderen waren monolinguaal en Duitstalig. Het voltooid deelwoord van het Duits wordt gevormd door het prefix 'ge' + stam + 't' (regelmatige vorm) of het prefix 'ge' + stam met vocaalwisseling + 'en' (onregelmatige vorm). De kinderen lieten overgeneralisaties zien van het gebruik van het suffix '-t' bij de onregelmatige werkwoorden. De kinderen lieten geen overgeneralisaties zien van het gebruik van het suffix '-en' bij de regelmatige werkwoorden. Dit resultaat was ook te zien bij het onderzoek van Weyerts & Clahsen (1994). Dit onderzoek maakte geen gebruik van spontane spraak maar gebruikte een productietaak om het voltooid deelwoord uit te lokken. De kinderen die deelnamen aan het onderzoek hadden een leeftijd van 3;6 tot 8;10 jaar. De proefpersonen waren allemaal monolinguale Duitstalige zich normaal ontwikkelende kinderen. De proefpersonen gebruikten het suffix '-t' en '-en' bij onregelmatige werkwoorden. De proefpersonen maakten vaker overgeneralisaties bij laag frequente onregelmatige werkwoorden en minder vaak overgeneralisaties bij hoog frequente onregelmatige werkwoorden.

2.4 Verwerving van de verleden tijd en voltooide tijd bij bilinguale kinderen

Bij successief bilinguale kinderen kan de eerste taal de verwerving van de tweede taal beïnvloeden. Er wordt gezegd dat kinderen die een tweede taal leren een voorsprong hebben omdat ze hun moedertaal al beheersen. Door deze impliciete taalkennis zou een successief bilinguaal kind een voorsprong hebben bij het leren van een tweede taal in vergelijking met monolinguale kinderen die niet beschikken over deze 'voorkennis' (Gillis & Schaerlaekens, 2000). De lengte van het in contact zijn met de tweede taal kan de verwerving van een tweede taal beïnvloeden (Singleton & Ryan, 2004). De lengte van de blootstelling aan de tweede taal is onderzocht in een onderzoek van Paradis (2008). Er is onderzocht hoe negen Mandarijnse en Cantonese bilinguale kinderen met een normale ontwikkeling en twee bilinguale kinderen met een taalontwikkelingsstoornis presteren op een onderzoek voor de grammatica. De proefpersonen zijn één, twee of drie jaar blootgesteld aan het Engels. De assymetrie tussen derde persoon enkelvoud en verleden tijd versus het hulpwerkwoord 'to be' verdwijnt bij de zich normaal ontwikkelende bilinguale kinderen na twee jaar blootstelling aan het Engels. Toch is er na drie jaar blootstelling een afwijking van 1.5 standaarddeviatie in vergelijking met de norm van de monolinguale kinderen, wanneer het gaat om de accuraatheid in het vervoegen van de werkwoorden om in een andere tijd te spreken. Het is onduidelijk hoe lang het duurt voordat bilinguale kinderen op eenzelfde niveau komen als de monolinguale kinderen.

Het proces van de verwerving van de verleden tijd van de Nederlandse taal door bilinguale kinderen is onder te verdelen in vijf stadia (Lalleman, 1986):

1. De infinitief, stam of derde persoon van de tegenwoordige tijd wordt gebruikt om de verwijzing naar het verleden te maken.
2. Een voltooid deelwoord wordt gebruikt om de verwijzing naar het verleden te maken. Dit gebeurt met of zonder hulpwerkwoord.
3. Met behulp van *'ging'* + de infinitief wordt de verwijzing naar het verleden gemaakt.
4. Niet-productieve verleden tijd vormen zoals *'was'*, *'had'*, *'at'* en *'liep'* komen voor.
5. De regel van de verleden tijd wordt aangeleerd. Er is ook sprake van overgeneralisatie.

De verwerving van het voltooid deelwoord bij bilinguale kinderen verloopt op een andere manier. Er wordt hierbij niks vermeld over het gebruik van het hulpwerkwoord. Volgens Extra (1978), Lalleman (1986) & Vermeer (1986) is er een verdeling van vier stadia te maken:

1. Het toepassen van een aantal specifieke voltooid deelwoorden vindt plaats zoals *'geweest'*, *'gegaan'* en *'gekomen'*.
2. De productieve regel van het voltooid deelwoord wordt aangeleerd. Er is ook sprake van overgeneralisatie.
3. De niet-productieve regel van het voltooid deelwoord wordt aangeleerd. De vormen van de regelmatige werkwoorden worden correct toegepast.
4. De vormen van de onregelmatige werkwoorden worden toegepast zoals *'gekocht'* en *'gebracht'*.

De verwerving van de voltooid tijd vindt bij de bilinguale kinderen, net als bij de monolinguale kinderen, eerder plaats dan de verwerving van de verleden tijd (Lalleman, 1986). Bij successief bilinguale kinderen is er onderling sprake van een groot verschil in het verwervingstempo. Dit verschil tussen de successief bilinguale kinderen is groter dan tussen monolinguale kinderen. Een indicatie geven van de leeftijd waarop successief bilinguale kinderen het voltooid deelwoord of de verleden tijd beheersen is erg lastig. Het hangt sterk af van de leeftijd waarop het kind begonnen is met de verwerving van de tweede taal. Daarnaast speelt ook de intelligentie en taalaanleg van de kinderen, de persoonlijkheid en leerstijl van het kind, de motivatie om een tweede taal te leren en de omvang van het contact met de tweede taal een rol (Gillis & Schaerlaekens, 2000).

In het onderzoek van Nicoladis, Song & Marentette (2012) werden Chinees-Engelse bilinguale kinderen vergeleken met Frans-Engelse bilinguale kinderen. De proefpersonen werden gematched op leeftijd. De leeftijd varieerde van vijf tot twaalf jaar. In het onderzoek werd de productie van de verleden tijd in het Engels onderzocht. Er waren kleine verschillen in de productie van de verleden tijd, bijvoorbeeld het soort fouten die gemaakt werden. Dit kan te wijten zijn aan de kennis van de andere taal die bilinguale kinderen tot hun beschikking hebben. Beide groepen (Chinees-Engelse en Frans-Engelse kinderen) lieten een gelijkwaardige score qua accuraatheid zien. Dit suggereert dat bilinguale kinderen de verleden tijd op eenzelfde manier verwerven als monolinguale kinderen maar bilinguale kinderen verwerven de verleden tijd later en met morfofonologische kenmerken van hun andere taal.

2.5 Overgeneralisaties in het Nederlands

Bij de verwerving van de verleden tijd en het voltooid deelwoord komen overgeneralisaties voor. Een overgeneralisatie betekent dat kinderen een regel kennen en deze regel op alles toepassen. Bij de productie van de verleden tijd wordt de volgende regel toegepast: het suffix *'-te'* of *'-de'* toevoegen aan de stam van het werkwoord bij regelmatige werkwoorden. Een overgeneralisatie die dan voorkomt is het toevoegen van *'-te'* of *'-de'* aan de stam van een onregelmatig werkwoord, bijvoorbeeld *'koopte'* in plaats van *'kocht'*.

Overgeneralisaties kunnen op verschillende manieren voorkomen:

- Een overgeneralisatie waarbij onregelmatige werkwoorden worden vervoegd volgens de regels van de regelmatige werkwoorden. Bijvoorbeeld *'spring' + 'de'* in plaats van de verleden tijd vorm *'sprong'* en *'ge' + 'spring' + 't'* in plaats van het voltooid deelwoord *'gesprongen'* beide vormen zijn van het onregelmatige werkwoord *'springen'*.
- Een overgeneralisatie waarbij de onregelmatige werkwoorden correct worden vervoegd en daarnaast de regel van de regelmatige werkwoorden wordt toegepast. Bijvoorbeeld *'keek' + 'te'* in plaats van de verleden tijd vorm *'keek'* van het onregelmatige werkwoord *'kijken'* (Schaerlaekens, 2008).

Van Kampen & Evers (1993) zeggen dat de verwerving van de eerste twee typen op de volgende manier verloopt:

1. De correcte vervoeging van het onregelmatig werkwoord wordt toegepast, bijvoorbeeld *'keek'*.
2. De regel van de vervoeging van de regelmatige werkwoorden wordt toegepast op de stam van een onregelmatig werkwoord, bijvoorbeeld *'loopte'*.
3. De regel van de vervoeging van de regelmatige werkwoorden wordt toegepast op de correcte vervoeging van een onregelmatig werkwoord, bijvoorbeeld *'liepte'*.
4. De correcte vervoeging van het onregelmatig werkwoord wordt toegepast, bijvoorbeeld *'liep'*.

Bij hoogfrequente werkwoorden is bekend dat er bijna geen sprake is van overgeneralisaties. Het produceren van overgeneralisaties blijft tot aan een leeftijd van negen jaar (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Bol & Kuiken (1994) hebben gevonden dat kinderen van negen jaar nog steeds problemen kunnen hebben met de vervoegingen van de regelmatige werkwoorden bij zowel het voltooid deelwoord als bij de verleden tijd. Dit geldt voor de monolinguale Nederlandse kinderen die een normale ontwikkeling hebben.

In de differentiatiefase wordt volgens Gillis & Schaerlaekens (2000) de vervoegingsregels verworven. Kinderen maken in de fase gebruik van overgeneralisaties. Dit geldt voor zowel de tegenwoordige tijd als de verleden tijd. Bijvoorbeeld *'Ik heeft'* in plaats van *'Ik heb'* of *'Hij keekte'* in plaats van *'Hij kijkt'*. Men kan hieruit concluderen dat kinderen in deze fase geen taal verwerven door imitatie maar ze verwerven taal door het toepassen van regels.

Het onderstaande voorbeeld (Gillis & Schaerlaekens, 2000) toont aan dat er bij bilinguale kinderen ook overgeneralisaties voorkomen in de verleden tijd (zie (6)) en in het voltooid deelwoord (zie (7)). Deze overgeneralisaties zijn vergelijkbaar met die van monolinguale kinderen.

(6) *"vielden drie er af en toen valde allemaal (Afkir, 8;1)*
ons pap brengde (Abdulkarim, 8;2)
de anderen brullenden (=brulden) nog (Abida, 7;5)
en toen woonten wij ook (Ugur, 7;8)
toen kwomt-ie er over (Afkir, 9;5)
toen neemde hij de aardappels mee/ toen pakde zij zout / raapde
ze mee een schep weer in 't karton (Afkir, 9;5)

(7) *was allang gebegint (Aziz, 7;4)*
in een keer had Pietje een vis gevangd en toen in een keer was
Pietje in het water gevald (Afkir, 9;5)
was hij aan die zwembad gekwomt (= gekomen) (Afkir, 9;5)
zat-ie hier gebijt (= had ie hier gebeten) (Ismail, 8;4)
heeft die kapitein ze geredden (= gered) / hier had ie een heel
klein beetje geschillen (= geschild) (Abida, 7;11)"

In een onderzoek van Extra (1978) is gekeken naar de vervoeging van het voltooid deelwoord. Uit het onderzoek bleek dat de proefpersonen (vierjarige kinderen) het voltooid deelwoord bijna allemaal correct vervoegden bij de regelmatige werkwoorden. Dertig procent van de proefpersonen produceerde een correcte vervoeging van het voltooid deelwoord bij tien onregelmatige werkwoorden.

In 1983 is er onderzoek gedaan door Van Besien, Moerman-Coetsier, Bockstael & Saesen naar het voltooid deelwoord bij kinderen met een gemiddelde leeftijd van 6;2 jaar. De kinderen waren afkomstig uit groep 3 of groep 4. Bij de kinderen uit groep 3 had 68 procent een correcte vervoeging van de regelmatige werkwoorden. Door 54 procent van de kinderen werd een correcte vervoeging van de onregelmatige werkwoorden toegepast. In groep 4 vervoegde 80 procent de regelmatige werkwoorden correct en 59 procent van de kinderen liet een correcte vervoeging zien bij de onregelmatige werkwoorden. De fouten die gemaakt werden door de kinderen bestonden over het algemeen uit overgeneralisaties.

Bij zowel monolinguale als bilinguale kinderen komen overgeneralisaties voor. De overgeneralisaties worden op een vergelijkbare manier geproduceerd zoals in het voorbeeld (zie (6) en (7)) van Gillis & Schaerlaekens (2000) te zien is. In het onderzoek van Marinis & Chondrogianni (2010) waren normaal ontwikkelende proefpersonen betrokken. Zowel monolinguale Engelstalige kinderen als successief bilinguale Turks-Engelstalige kinderen. De proefpersonen waren gematched qua leeftijd. Er is onder andere onderzoek gedaan naar de productie van de verleden tijd. Dit suggereert dat de bilinguale kinderen achterlopen wat betreft het gebruik van de verleden tijd aangezien de proefpersonen gematched waren qua leeftijd en de bilinguale kinderen significant vaker overgeneralisaties gebruikten. Uit het onderzoek bleek dat successief bilinguale kinderen significant vaker overgeneralisaties gebruikten bij de realisatie van de verleden tijd dan monolinguale kinderen. Het onderzoek van Jacobson & Schwartz (2005) toonde aan dat zich normaal ontwikkelende Spaans-Engelse successief bilinguale kinderen met een leeftijd van zeven tot negen jaar een hoge accuraatheid hadden bij de realisatie van werkwoorden in de verleden tijd. Uit dit onderzoek bleek dat de bilinguale kinderen geen overgeneralisatiefouten maakten. Dit is in tegenstelling met andere onderzoeken.

2.6 Dummy auxiliaries

Dummy auxiliaries worden gebruikt om te verwijzen naar het heden of naar het verleden. De definitie van een dummy auxiliary is als volgt: een dummy auxiliary is een semantisch leeg woord dat in bepaalde stadia van de eerste of tweede taalverwerving voorkomt in syntactische posities waar de hoofdwerkwoorden voorkomen in de moedertaal. De dummy auxiliaries zijn waargenomen in de eerste en tweede taalverwerving van het Nederlands en het Engels (Zuckerman, 2001; Julien, e.a., 2013; Garcia Mayo e.a., 2005; Fleta, 2003). Ook zijn de dummies waargenomen in talen als het Frans en Duits (Schimke, 2013). Dit duidt erop dat het gebruik van de dummies niet zozeer taalspecifiek maar eerder universeel is in het verwerven van een taal.

De constructie '*onderwerp – dummy auxiliary – (object) – infinitief*', bijvoorbeeld '*Het meisje gaat een fiets kopen*' komt men vaak tegen bij monolinguale 'preschool' kinderen die de Nederlandse taal verwerven. De constructies met de dummy auxiliary zijn voor het kind qua betekenis gelijk aan de constructie: '*onderwerp – finiete werkwoordsvorm – (object)*', bijvoorbeeld '*Het meisje koopt een fiets*' (Blom & De Korte, 2011). In het Nederlands kunnen de werkwoorden '*doen*', '*zijn*', '*hebben*' en '*gaan*' voorkomen als dummy auxiliaries. Dit geldt voor zowel het Nederlands als eerste taal maar ook voor het Nederlands als tweede taal (Barbiers, 2013).

In een master-scriptie van 'Taal- en Spraakpathologie' is de perceptie en productie van dummy-auxiliaries onderzocht bij zich normaal ontwikkelende ééntalige en meertalige kinderen (Travaille, 2013). Er is hieruit gebleken dat de successief bilinguale kinderen geen andere dummies gebruiken dan de monolinguale kinderen.

2.7 Conclusie

Dit hoofdstuk heeft inzicht gegeven in de taalverwerving van monolinguale en successief bilinguale kinderen. De overeenkomsten tussen de taalverwerving van het Nederlands door monolinguale en bilinguale kinderen zijn de overgeneralisaties. De overgeneralisaties worden door bilinguale kinderen op eenzelfde manier als door monolinguale kinderen geproduceerd volgens Gillis & Schaerlaekens (2000). Zowel bij de bilinguale als monolinguale kinderen wordt de voltooide tijd verworven vóór de verwerving van de verleden tijd (Bol & Kuiken, 1994).

Onderstaande tabel 2.4 geeft een overzicht van het verloop van de verwerving van de verleden tijd en het voltooid deelwoord van de monolinguale en bilinguale kinderen. De verwerving van de verleden tijd en het voltooid deelwoord verloopt bij de monolinguale kinderen op eenzelfde manier. De verwerving van het voltooid deelwoord verloopt bij de bilinguale kinderen op een andere manier dan de verwerving van de verleden tijd. In de literatuur wordt enkel gesproken over het voltooid deelwoord en niet over de combinatie van het voltooid deelwoord met hulpwerkwoord (voltooide tijd).

Tabel 2.4 – 'Verskil verwerving verleden tijd en voltooid deelwoord tussen monolinguale en successief bilinguale kinderen'

Verwerving van monolinguale kinderen	Verwerving van bilinguale kinderen
Onregelmatige werkwoorden worden vervoegd in de verleden tijd en in het voltooid deelwoord met correcte vervoeging. Regelmatige werkwoorden ontbreken.	Infinitief, stam of derde persoon van de tegenwoordige tijd wordt gebruikt om verwijzing naar de verleden tijd te maken.
Regelmatige werkwoorden krijgen een correcte vervoeging. Overgeneralisatie → regel van de regelmatige werkwoorden wordt ook toegepast op de onregelmatige werkwoorden.	Het voltooid deelwoord wordt gebruikt om de verwijzing naar de verleden tijd te maken, met of zonder hulpwerkwoord.
Regelmatige werkwoorden blijven correct vervoegd. Overgeneralisatie → het suffix '- de' en '- te' toegepast bij onregelmatige werkwoorden met (in)correcte vocaalwisseling.	Met behulp van 'ging' en het infinitief wordt de verwijzing naar de verleden tijd gemaakt.
Correcte vorm zowel de verleden tijd als het voltooid deelwoord gerealiseerd bij regelmatige en onregelmatige werkwoorden.	Niet-productieve verleden tijd zoals 'was', 'had', 'at' en 'liep' komen voor.
	De regel van de verleden tijd wordt aangeleerd. Er is ook sprake van overgeneralisatie.

Volgens Gillis & Schaerlaekens (2000) zijn er vijf duidelijke verschillen tussen de taalverwerving bij monolinguale en bilinguale kinderen:

1. Het verwervingstempo verschilt erg tussen bilinguale en monolinguale kinderen.
2. De bilinguale kinderen blijven meestal steken op een niveau dat onder dat van de monolinguale kinderen zit.
3. De impliciete taalkennis van de bilinguale kinderen kan van invloed zijn op het verwervingsproces bij de bilinguale kinderen.
4. De ontwikkeling van de cognitieve, motorische en sociaal-economische vaardigheden is al gevorderd terwijl men de tweede taal nog moet beginnen te leren.
5. Afhankelijk van de leeftijd waarop de verwerving begint kan het bilinguale kind de taal en het leren van de taal min of meer bewust benaderen.

Het verwervingstempo bij bilinguale kinderen kan lager zijn dan dat van monolinguale kinderen. Dit zou te maken kunnen hebben met het verschil in blootstelling aan elke taal. Bovendien kan de input de mogelijkheden van de morfosyntactische structuur bij bilinguale kinderen beïnvloeden (Paradis, Nicoladis, Crago & Genesee, 2011).

Uit de bovenstaande theoretische achtergrond kan er geconcludeerd worden dat het onduidelijk is hoe lang het duurt voordat bilinguale kinderen op eenzelfde niveau komen als monolinguale kinderen (Paradis, 2008). Er wordt gezegd dat bilinguale kinderen meestal blijven steken op een niveau dat onder dat van de monolinguale kinderen ligt (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Het is lastig om aan te duiden op welke leeftijd de verleden tijd en het voltooid deelwoord is beheerst bij de bilinguale kinderen. Er heerst onderling een groot verschil in verwervingstempo bij de bilinguale kinderen. Het is namelijk sterk afhankelijk van de leeftijd waarop het kind is begonnen met de verwerving van de tweede taal. Daarnaast speelt ook de intelligentie en taalaanleg van de kinderen, de persoonlijkheid en leerstijl van het kind, de motivatie om een tweede taal te leren en de omvang van het contact met de tweede taal een rol (Gillis & Schaerlaekens, 2000). In dit onderzoek zijn de bilinguale proefpersonen allemaal rond tweeënhalf jarige begonnen met de verwerving van het Nederlands (als tweede taal). De proefpersonen hebben een leeftijd variërend van 3;6 jaar tot en met 8;0 jaar.

De verwerving van de realisatie van het 'verleden' wordt onderzocht in deze scriptie. Hieronder wordt zowel de verleden tijd als de voltooid tijd verstaan. De voltooid tijd betekent gebruik van een hulpwerkwoord en een voltooid deelwoord. Er is nog geen onderzoek gedaan naar het gebruik van de voltooid tijd bij bilinguale kinderen. Wel is er onderzoek gedaan naar het voltooid deelwoord. Bij de verwerving van het voltooid deelwoord en de verleden tijd komen overgeneralisaties voor. Dit heeft betrekking op zowel monolinguale als bilinguale kinderen (Van Kampen & Evers, 1993; Gillis & Schaerlaekens, 2000; Extra, 1978; Van Besien e.a., 1983; Marinis & Chondrogianni, 2010). Het onderzoek van Jacobson & Schwartz (2005) toont echter aan dat bilinguale kinderen geen overgeneralisatie fouten maken wat in tegenspraak is met de overige genoemde onderzoeken. Ook blijkt dat het type werkwoord invloed heeft op het feit dat er overgeneralisatie fouten gemaakt worden (Extra, 1978; Van Besien e.a., 1983; Gillis & Schaerlaekens, 2000). Of de factoren '*leeftijd*', '*overgeneralisaties*' en '*type werkwoord*' het verschil tussen monolinguale en bilinguale kinderen qua verwerving van de verleden tijd en voltooid tijd kunnen verklaren zal blijken uit de resultaten van dit onderzoek.

3. Methode

Zoals in de inleiding vermeld is er voor dit onderzoek gebruikgemaakt van data uit het onderzoek van Manuela Julien naar de verwerving van het Nederlands. Zij heeft onderzoekstaken ontwikkeld voor haar onderzoek naar de rol van lege hulpwerkwoorden in de verwerving van *agreement* en *verb second* van zowel ééntalige als tweetalige kinderen met een specifieke taalontwikkelingsstoornis als ééntalige en tweetalige zich normaal ontwikkelende kinderen. In deze scriptie worden alleen de monolinguale en bilinguale zich normaal ontwikkelende kinderen betrokken, die in leeftijd variëren tussen drieënhalf tot acht jaar.

3.1 Proefpersonen

De proefpersonen die meededen aan dit onderzoek zijn successief bilinguale en monolinguale kinderen. Alle proefpersonen ontwikkelen zich normaal. Zij volgen indien ze daarvoor de leeftijd hebben allemaal onderwijs op een reguliere basisschool en er geen sprake is van cognitieve problemen ($IQ \geq 85$), gehoorproblemen en ernstige gedragsproblemen. Uitgebreide informatie over de selectie-criteria wordt in de bijlage gegeven (zie bijlage 1). De proefpersonen zijn afkomstig uit verschillende gebieden in Nederland.

De gehele groep van zich normaal ontwikkelende kinderen bestond uit 45 proefpersonen. Hiervan waren er 29 bilinguaal en 16 monolinguaal. De gemiddelde leeftijd van de zich normaal ontwikkelende kinderen was 5;7 jaar met een standaarddeviatie van 1;3 jaar. De leeftijd van de groep met monolinguale kinderen varieerde van 3;5 jaar tot 5;7 jaar. De gemiddelde leeftijd bij de monolinguale kinderen lag op 4;7 jaar met een standaarddeviatie van 6 maanden. De leeftijd van de successief bilinguale kinderen varieerde van 4;0 jaar tot en met 8;9 jaar. De gemiddelde leeftijd bij de successief bilinguale kinderen lag op 6;3 jaar met een standaarddeviatie van 1;2 jaar. In de onderstaande tabel 3.1 is een overzicht gegeven van de gegevens van de proefpersonen.

Tabel 3.1 – 'Leeftijd van de proefpersonen'

	Aantal proefpersonen	Gemiddelde leeftijd	Standaarddeviatie
Monolinguaal	16	4;7 jaar	0;6 jaar
Successief bilinguaal	29	6;3 jaar	1;2 jaar
Totaal	45	5;7 jaar	1;3 jaar

Bij alle kinderen is een vragenlijst afgenomen door een leerkracht of logopedist (zie bijlage 2). De vragenlijst had betrekking op de taalsituatie van het kind. De volgende paragraaf geeft een uitleg over de onderzoekstaken die zijn afgenomen bij de proefpersonen. De onderzoekstaken hebben betrekking op de realisatie van zowel de verleden tijd als de voltooidde tijd.

3.2 Onderzoekstaken

In deze scriptie worden twee productietaken geanalyseerd. Deze taken zijn ontwikkeld op basis van een Zwitserse animatieserie genaamd Pingu. In deze serie wordt er gebruik gemaakt van een fantasietaal (met betekenisloze geluiden). Er is nadrukkelijk sprake van non-verbale communicatie met behulp van gebaren en lichaamshoudingen.

Voor de onderzoekstaken zijn fragmenten geselecteerd waarbij Pingu of een ander personage van deze animatieserie een herkenbare handeling uitvoert, passend bij een specifiek werkwoord. De gekozen werkwoorden maken deel uit van de Streeflijst woordenschat zesjarigen (Schaerlaekens, Kohnstamm & Lejaegere, 1999) of van de lijst

Duizend-en-één-woorden, de allereerste Nederlandse woorden voor anderstalige peuters en kleuters (Bacchini e.a., 2005).

De geselecteerde werkwoorden zijn onder te verdelen in vier typen. De verschillende typen werkwoorden bevatten verschillende kenmerken van tijdsaanduiding. De vier werkwoordstypen zijn als volgt (Vendler, 1957):

- Het eerste type bevat statische werkwoorden. Er is geen sprake van afbakening van duur en geen duidelijk eindpunt.
Bijvoorbeeld: *'Hij kent'*
- Het tweede type bevat actieve werkwoorden, met een duidelijk begin- en eindpunt. De werkwoorden zijn transitief. De werkwoorden vereisen een object en een subject.
Bijvoorbeeld: *'Hij vangt een vis'*
- Het derde type bevat actieve werkwoorden, met een duidelijk begin- en eindpunt. De werkwoorden zijn intransitief en vereisen alleen een subject.
Bijvoorbeeld: *'Hij huilt'*
- Het vierde type bevat actieve werkwoorden, met een duidelijk begin- en eindpunt. De werkwoorden zijn intransitief en vereisen een subject en bijwoord of voorzetselgroep. Deze werkwoorden worden bewegingswerkwoorden genoemd.
Bijvoorbeeld: *'Hij stapte uit de auto'*

Voor de opzet en uitvoering van de onderzoekstaken is er gebruikgemaakt van het programma E-prime, versie 2.0.8.90 (Schneider, Eschman & Zuccolotto, 2001). Met behulp van E-prime konden de uitingen van de proefpersonen automatisch worden opgenomen. De uitingen konden tevens worden opgeslagen als .WAV-bestanden met behulp van het E-prime programma. Het E-prime programma kon de items automatisch randomiseren. De uitingen van de proefpersonen werden geregistreerd en opgeslagen in een E-prime bestand. In verband met de beperkte opnametijd van het programma is ervoor gekozen om een extra digitale voicerecorder te gebruiken bij het uitvoeren van de onderzoekstaken om dataverlies te voorkomen. De gebruikte digitale voicerecorder was de Olympus digital voice recorder VN-8500PC.

3.2.1 Aanvultaak

In deze taak wordt de verleden tijd uitgelokt. De proefpersoon kreeg een afbeelding te zien en daarbij een auditieve stimulus aangeboden. De proefpersoon moest de zin aanvullen met een doelwerkwoord. Voordat de stimulus werd aangeboden aan de proefpersoon werd de infinitief van het doelwerkwoord gegeven. Dit verliep op de volgende manier, bijvoorbeeld: *"Eten. De zeehond was heel blij, toen hij de vis ..."* De aanvulling die van de proefpersoon verwacht werd was in dit voorbeeld *'at'*.

De taak bestond uit 36 items en drie oefenitems. De testitems werden in random volgorde aangeboden. De doelwerkwoorden werden ingedeeld in drie categorieën namelijk: regelmatige werkwoorden, onregelmatige werkwoorden en complexe (scheidbare) werkwoorden. De onderstaande tabel 3.2 geeft de doelwerkwoorden weer die gebruikt zijn bij deze onderzoekstaak:

Tabel 3.2 – ‘Doelwerkwoorden van de aanvultaak ingedeeld per type werkwoord’

	Onregelmatig	Regelmatig	Complex (scheidbaar)
Type 1	Zitten Liggen Zien	Kennen Voelen Horen	Loslaten Neerzetten Vastzitten
Type 2	Vangen Geven Drinken	Schoppen Bouwen Kussen	Uitblazen Opruimen Voorlezen
Type 3	Slapen Vliegen Springen	Zwaaien Huilen Tekenen	Omkijken Aanbellen Uitslapen
Type 4	Glijden Klimmen Vallen	Botsen Rennen Schaatsen	Binnenkomen Uitstappen Wegrijden

Om een beeld te geven van deze taak en de afbeeldingen die aan het kind gegeven werden is onderstaande afbeelding 3.1 opgenomen.

Afbeelding 3.1 – ‘Visuele ondersteuning bij de aanvultaak voor het doelwerkwoord voorlezen’

3.2.2 Beschrijvingstaak

In deze taak wordt de vervoeging van de derde persoon enkelvoud in de tegenwoordige tijd, toekomstige tijd en de voltooid tijd uitgelokt. De proefpersoon kreeg filmpjes te zien waarin één doelwerkwoord centraal stond. Er waren zestien items en vier oefenitems in deze taak. De vier oefenitems werden voorafgaand aan de zestien items afgenomen. Er werd door middel van de oefenitems duidelijk gemaakt aan de proefpersoon welke reactie van hem of haar werd verwacht. Indien de oefenitems te moeilijk bleken te zijn voor de proefpersoon werden de overige items niet meer afgenomen. De zestien testitems werden via de computer in willekeurige volgorde aangeboden. Het werkwoord dat centraal stond in elk filmpje werd telkens expliciet genoemd door de testleider en wel op de volgende manier: *“Deze film gaat over ‘indefinitief doelwerkwoord’”*. De film werd getoond aan het kind en daarna werden er afbeeldingen van de film in chronologische volgorde aan het kind getoond. Bij de eerste afbeelding was de handeling van het werkwoord nog niet begonnen. Deze afbeelding nodigde uit om de toekomstige tijd te produceren. Bij de tweede afbeelding was de handeling gaande, met het doel om de tegenwoordige tijd uit te lokken. Bij de laatste afbeelding was de handeling afgesloten om de voltooid tijd uit te lokken. Een voorbeeld hiervan is te zien in afbeelding 3.2.

Afbeelding 3.2 – ‘Visuele ondersteuning bij de aanvultaak voor het doelwerkwoord klimmen’

De proefpersoon werd vaak gevraagd om met de middelste afbeelding te beginnen. Wanneer het kind bij de tweede afbeelding een *stam + t* produceerde zorgde de onderzoeker voor een bevestiging. Bij de eerste afbeelding werd er tijdens het oefenen door de onderzoeker voor extra stimulans bijvoorbeeld: *“Maar hij zit hier nog niet he? Wat dan? Pingu...”* Nadat het kind de handeling heeft verwoord werd nogmaals verwezen naar de tweede afbeelding. Vervolgens werd de voltooide tijd uitgelokt door middel van de derde afbeelding.

Bij de testitems werd bij elk filmpje het doelwerkwoord in de infinitief aangeboden. Andere hulp door de onderzoeker was niet toegestaan. Wanneer de proefpersoon het doelwerkwoord bij geen enkele afbeelding gebruikte, was het de taak van de onderzoeker om te vragen of er ook een zin gemaakt kon worden met het doelwerkwoord. De onderzoeker bood dan het doelwerkwoord in de infinitiefvorm aan.

De doelwerkwoorden die in deze taak gebruikt werden zijn in onderstaande tabel 3.3 weergegeven:

Tabel 3.3 – ‘Doelwerkwoorden van de beschrijvingstaak ingedeeld per type werkwoord’

	Doelwerkwoorden
Type 1	Liggen Krijgen Zitten Staan
Type 2	Eten Maken Dichtdoen Geven
Type 3	Plassen Omkijken Huilen Slapen
Type 4	Glijden Vallen Springen Lopen

3.3 Data-analyse

Bij de twee onderzoekstaken zijn de geluidsopnamen getranscribeerd aan de hand van de richtlijnen van CHILDES (Child Language Data Exchange System) (MacWhinney, 2000). De uitingen van zowel de proefpersoon als van de onderzoeker zijn getranscribeerd. Dit is gedaan om ervoor te zorgen dat er geen misverstanden konden ontstaan over letterlijke herhalingen van de onderzoeker door de proefpersoon. Er is aan elke uiting, die gezien kan worden als reactie op de aangeboden stimulus, een code toegekend. Een overzicht hiervan is te vinden in de bijlage 3.

Om de betrouwbaarheid van het coderen te verhogen zijn alle gecodeerde transcripten door eenzelfde onderzoeker gecontroleerd. Als de codering van de transcripten bij de twee onderzoekers niet overeenkwam werd deze door een derde onderzoeker gecontroleerd. Als een proefpersoon meerdere uitingen gaf bij één testitem werden deze uitingen wel gecodeerd maar slechts één uiting is meegenomen in de analyse. Een voorbeeld van een gecodeerd transcript van de aanvulstaak wordt gegeven in bijlage 4. Een ander voorbeeld van een gecodeerd transcript van de beschrijvingstaak wordt gegeven in bijlage 5. Bij de beschrijvingstaak bestond er de mogelijkheid om meerdere uitingen per doelwoord te produceren. Deze uitingen werden genoteerd en gescoord. Er zijn criteria opgesteld om de beste uiting te scoren (zie bijlage 6). Ook zijn er criteria opgesteld voor de correcte uiting (zie bijlage 7) In de aanvulstaak werd alleen de beste uiting meegenomen in de codering. Bij deze taak zijn er criteria opgesteld voor de correcte uiting (zie bijlage 8).

Er is een indeling gemaakt voor de verschillende leeftijden van de proefpersonen. De leeftijd van alle proefpersonen varieerde van 3;5 tot 8;9 jaar. Er zijn vijf groepen gemaakt op basis van de verschillende leeftijden en het meertalig zijn of niet (zie tabel 3.4). De eerste groep bevat de zeer jonge monolinguale kinderen. De leeftijd van deze groep varieert van 3;5 jaar tot 4;7 jaar. De gemiddelde leeftijd van deze groep ligt op 4;3 jaar. De tweede groep bevat de jonge monolinguale kinderen met een leeftijd variërend van 4;7 tot 5;7 jaar. De gemiddelde leeftijd van de tweede groep is 5;2 jaar. De derde groep bevat alleen successief bilinguale kinderen met eenzelfde leeftijd als de tweede groep. De gemiddelde leeftijd van de derde groep is 5;0 jaar. De vierde groep bevat alleen successief bilinguale kinderen met een leeftijd van 5;7 tot 6;7 jaar. De gemiddelde leeftijd van deze groep is 6;1 jaar. De vijfde groep bevat de oude successief bilinguale kinderen met een leeftijd variërend van 6;7 tot 8;9 jaar. De gemiddelde leeftijd ligt bij deze groep op 7;5 jaar.

Tabel 3.4 – ‘Onderzoeksdesign indeling van de groepen proefpersonen naar leeftijd en al dan niet meertalig zijn’

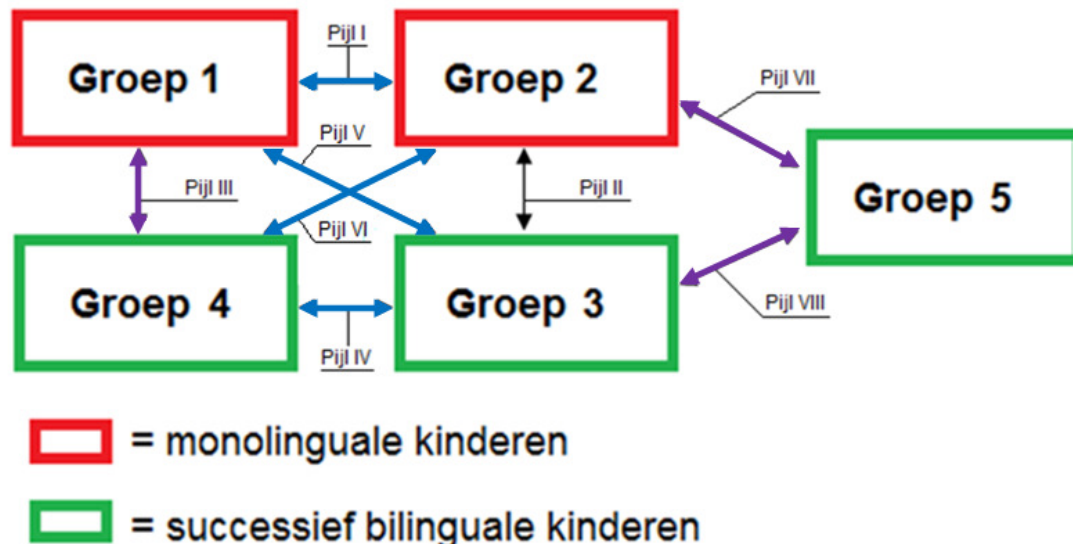
	Zeet jonge kinderen	Jonge kinderen	Midden kinderen	Oude kinderen
Monolinguale kinderen	3;5 – 4;7 jaar Gemiddelde leeftijd: 4;3 jaar N = 8 (B) N = 5 (A)	4;7 – 5;7 jaar Gemiddelde leeftijd: 5;2 jaar N = 8 (B) N = 7 (A)		
	1	2		
Successief bilinguale kinderen		4;7 – 5;7 jaar Gemiddelde leeftijd: 5;0 jaar N = 8 (B) N = 6 (A)	5;7 – 6;7 jaar Gemiddelde leeftijd: 6;1 jaar N = 10 (B) N = 8 (A)	6;7 – 8;9 jaar Gemiddelde leeftijd: 7;5 jaar N = 9 (B) N = 10 (A)
		3	4	5

(A) = aanvulstaak

(B) = beschrijvingstaak

In de tabel 3.4 is te zien dat er een verschil is in het aantal proefpersonen (N) per groep. Bij de aanvultraak hebben minder proefpersonen deelgenomen gezien deze taak bij de jongere kinderen moeilijk te realiseren was.

Er zijn vijf groepen en daarom 10 vergelijkingen tussen de groepen te maken. Onderstaande figuur 3.1 is opgesteld om weer te geven welke vergelijkingen van belang zijn. Daarnaast zullen de pijlen, die aangeven welke groepen met elkaar vergeleken worden, worden toegelicht.

Figuur 3.1 – ‘Onderzoeksdesign vergelijkingen tussen de groepen’

In figuur 3.1 zijn blauwe en paarse pijlen te zien en één zwarte pijl. De blauwe pijlen geven aan dat er een vergelijking wordt gemaakt tussen twee groepen waarbij het gemiddelde leeftijdsverschil van de groepen ongeveer 1 jaar is. De paarse pijlen geven aan dat er een vergelijking gemaakt wordt tussen twee groepen waarbij het gemiddelde leeftijdsverschil ongeveer twee tot tweeënhalf jaar is. De zwarte pijl geeft aan dat er een vergelijking gemaakt wordt tussen twee groepen die eenzelfde gemiddelde leeftijd hebben.

Pijl I is een blauwe pijl en maakt een vergelijking tussen groep 1 en groep 2. Dit zijn de enige twee groepen met monolinguale kinderen. De groep met zeer jonge monolinguale kinderen heeft een gemiddelde leeftijd van 4;3 jaar en de groep jonge monolinguale kinderen heeft een gemiddelde leeftijd van 5;2 jaar. Het verschil tussen de gemiddelde leeftijd van deze twee groepen is ongeveer 1 jaar. Met behulp van deze vergelijking kan er gekeken worden naar de ontwikkeling van de taal bij de monolinguale kinderen.

Pijl II is de enige zwarte pijl. Dit wil zeggen dat er een vergelijking wordt gemaakt tussen twee groepen die ongeveer dezelfde gemiddelde leeftijd hebben. De jonge monolinguale kinderen hebben een gemiddelde leeftijd van 5;2 jaar en de jonge bilinguale kinderen hebben een gemiddelde leeftijd van 5;0 jaar. Door deze vergelijking kan er gekeken worden naar de invloed van de meertaligheid. Het effect van leeftijd speelt bij deze vergelijking geen rol.

Pijl III is een paarse pijl en maakt een vergelijking tussen groep 1 en groep 4. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen deze twee groepen is ongeveer twee jaar. Groep 1 bevat de zeer jonge monolinguale kinderen en groep 4 bevat de midden bilinguale kinderen. De zeer jonge monolinguale kinderen hebben een gemiddelde leeftijd van 4;3 jaar en de midden bilinguale kinderen hebben een gemiddelde leeftijd van 6;1 jaar. Met behulp van deze vergelijking kan er gekeken worden naar de ontwikkeling van de taalproductie van de

bilinguale kinderen. De bilinguale kinderen hebben gemiddeld genomen op tweeënhalf jarige leeftijd Nederlands geleerd. Aan de hand van deze vergelijking kan men onderzoeken in hoeverre de bilinguale kinderen achterlopen op de monolinguale kinderen. Wanneer de kinderen uit groep 1 en de kinderen uit groep 4 hetzelfde presteren kan gesteld worden dat de bilinguale kinderen gemiddeld genomen twee jaar achterlopen op de monolinguale kinderen. Gezien de gemiddelde leeftijd van de bilinguale kinderen ten opzichte van de gemiddelde leeftijd van de monolinguale kinderen.

Pijl IV is een blauwe pijl. Dit wil zeggen dat het gemiddelde leeftijdsverschil tussen de twee groepen ongeveer één jaar is. Er wordt een vergelijking gemaakt tussen twee successief bilinguale groepen. Groep 3 heeft een gemiddelde leeftijd van 5;0 jaar en groep 4 heeft een gemiddelde leeftijd van 6;1 jaar. Met behulp van deze vergelijking kan er, net als bij pijl I, gekeken worden naar de ontwikkeling van de taal. Dit keer bij de bilinguale kinderen.

Pijl V is een blauwe pijl en maakt een vergelijking tussen de zeer jonge monolinguale kinderen (groep 1) en de jonge bilinguale kinderen (groep 3). Groep 1 heeft een gemiddelde leeftijd van 4;3 jaar en groep 3 een gemiddelde leeftijd van 5;0 jaar. Er kan gekeken worden naar de invloed van de meertaligheid en naar de invloed van de leeftijd.

Pijl VI is een blauwe pijl en maakt een vergelijking tussen de jonge monolinguale kinderen (groep 2) en de midden bilinguale kinderen (groep 4). Groep 2 heeft een gemiddelde leeftijd van 5;2 jaar en groep 4 een gemiddelde leeftijd van 6;1 jaar. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen de twee groepen is ongeveer één jaar. Er kan wederom gekeken worden naar de invloed van de meertaligheid en naar de invloed van de leeftijd.

Pijl VII is een paarse pijl en maakt een vergelijking tussen de jonge monolinguale groep kinderen (groep 2) en de oude bilinguale kinderen (groep 5). Het verschil tussen deze twee groepen bij beide pijlen is de gemiddelde leeftijd van ongeveer tweeënhalf jaar. De successief bilinguale kinderen werden gemiddeld genomen op tweeënhalf jarige leeftijd blootgesteld aan het Nederlands. Men zou kunnen stellen dat de bilinguale kinderen gemiddeld gezien tweeënhalf jaar achterlopen op de monolinguale kinderen. Deze vergelijking maakt gebruik van het verschil in leeftijd van ongeveer tweeënhalf jaar. Wanneer de kinderen uit beide groepen op dezelfde manier presteren kan er gesteld worden dat de bilinguale kinderen tweeënhalf jaar achterlopen op de monolinguale kinderen. Aangezien de bilinguale kinderen (uit groep 5) gemiddeld genomen tweeënhalf jaar ouder zijn dan de monolinguale kinderen (uit groep 2).

Pijl VIII is een paarse pijl en maakt een vergelijking tussen twee successief bilinguale groepen kinderen (groep 3 en groep 5). Het verschil tussen beide groepen is de gemiddelde leeftijd van 2;5 jaar. Er is gekozen om een vergelijking te maken tussen groep 3 en groep 5 omdat er op deze manier een beeld kan worden geschetst van de ontwikkeling die de successief bilinguale kinderen doormaken.

Er zijn twee vergelijkingen buiten beschouwing gelaten, namelijk de vergelijking tussen groep 1 en 5 en de vergelijking tussen groep 4 en 5. De vergelijking tussen groep 4 en groep 5 is vergelijkbaar met de vergelijking tussen groep 3 en 4. Hierbij wordt er ook een vergelijking gemaakt tussen twee bilinguale groepen met een leeftijdsverschil van ongeveer één jaar. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen groep 1 (gemiddelde leeftijd = 4;3 jaar) en groep 5 (gemiddelde leeftijd = 7;5 jaar) is 3;2 jaar. Aangezien de bilinguale kinderen de Nederlandse taal gemiddeld genomen op tweeënhalf jarige leeftijd verworven is het leeftijdsverschil tussen deze groepen te groot. Ook worden er al twee vergelijkbare vergelijkingen gemaakt (monolinguale kinderen versus bilinguale kinderen met een gemiddeld leeftijdsverschil van tweeënhalf jaar).

Tabel 3.5 is opgesteld voor anonieme benamingen van de proefpersonen. De letters van de namen staan voor de groep waartoe de proefpersoon behoort: 'mzj' staat bijvoorbeeld voor 'monolinguaal zeer jong'. Elke proefpersoon heeft een volgnummer. Achter de benamingen van de proefpersonen staat de leeftijd in maanden weergegeven.

Tabel 3.5 – 'Anonieme benamingen voor de proefpersonen ingedeeld per groep'

Monolinguale zeer jonge kinderen	Monolinguale jonge kinderen	Bilinguale jonge kinderen	Bilinguale midden kinderen	Bilinguale oude kinderen
Mzj1 – 54 m	Mj1 – 62 m	Bj1 – 62 m (B)	Bm1 – 79 m	Bo1 – 81 m
Mzj2 – 42 m (B)	Mj2 – 66 m	Bj2 – 60 m (A)	Bm2 – 78 m	Bo2 – 89 m
Mzj3 – 46 m (B)	Mj3 – 62 m	Bj3 – 60 m	Bm3 – 76 m	Bo3 – 95 m
Mzj4 – 49 m	Mj4 – 58 m	Bj4 – 59 m	Bm4 – 75 m (B)	Bo4 – 87 m
Mzj5 – 51 m	Mj5 – 67 m	Bj5 – 61 m (B)	Bm5 – 68 m (B)	Bo5 – 107 m
Mzj6 – 55 m	Mj6 – 58 m	Bj6 – 58 m (B)	Bm6 – 74 m	Bo6 – 87 m (A)
Mzj7 – 50 m	Mj7 – 61 m (B)	Bj7 – 57 m	Bm7 – 68 m	Bo7 – 81 m
Mzj8 – 52 m (B)	Mj8 – 61 m	Bj8 – 62 m	Bm8 – 70 m	Bo8 – 94 m
		Bj9 – 60 m	Bm9 – 68 m	Bo9 – 102 m
			Bm10 – 74 m	Bo10 – 80 m

(A) = enkel deelname aan aanvultaak

(B) = enkel deelname aan beschrijvingstaak

3.3.1 Analyse aanvultaak

Bij de aanvultaak is er geanalyseerd hoe de proefpersonen presteerden qua gebruik van de verleden tijd. Om een indruk te geven van de totale prestatie op de aanvultaak is er een indeling gemaakt in de verschillende tijden die zijn toegepast. De indeling is gemaakt voor de groep monolinguale kinderen en de groep successief bilinguale kinderen. De tijden die zijn gebruikt zijn ingedeeld in de volgende categorieën: verleden tijd, voltooid tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd, dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd, tegenwoordige tijd en overig. Per proefpersoon is berekend hoe vaak er antwoord is gegeven (in percentages) in een bepaalde categorie.

Daarnaast is er een somscore bepaald van de prestatie op de aanvultaak om te kijken hoe 'goed' de respons was van de proefpersonen. Er is op drie verschillende manieren een somscore van de aanvultaak berekend:

- Gebruik verleden tijd

Als de juiste vervoeging van het doelwerkwoord in de verleden tijd gebruikt wordt is de uiting correct. Deze uitingen worden gescoord met 1 punt. In alle andere gevallen is de uiting incorrect. De incorrecte uitingen worden met 0 gescoord. Er wordt een somscore berekend. Deze somscore van de proefpersonen geeft een indicatie van de proefpersonen die op de juiste manier een werkwoord in de verleden tijd heeft vervoegd.

- Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd

Als er sprake is van het gebruik van een dummy auxiliary in de verleden tijd met een infinitief vorm van het doelwerkwoord. Deze uitingen worden als correct beschouwd

en krijgen 1 punt. Een andere respons wordt als incorrect gezien en krijgt de score 0. De dummy auxiliary in de verleden tijd wordt gebruikt als verwijzing naar het verleden. Dit gebeurt bij zowel de verwerving van de monolinguale als bilinguale kinderen. In de aanvultaak wordt ook een verwijzing naar het verleden uitgelokt namelijk de realisatie van de verleden tijd. Het is daarom van belang om te bepalen welke proefpersonen de dummy auxiliary in de verleden tijd toepassen als verwijzing naar het verleden.

- Gebruik verleden tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd en overgeneralisaties
Als er gebruik is gemaakt van de correcte vorm van de verleden tijd, een overgeneralisatie of een dummy auxiliary in de verleden tijd met een infinitief vorm van het doelwerkwoord wordt de uiting correct beschouwd. In alle andere gevallen is de uiting incorrect. De berekening van de somscore is van belang omdat er op deze manier een indicatie gegeven kan worden van het gebruik van een vorm van de verleden tijd. Dit kan dus een correcte of incorrecte vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd zijn. Het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd is ook meegenomen aangezien dit gebruikt wordt als verwijzing naar het verleden.

Met behulp van de drie verschillende somscores zijn er drie ANOVA's uitgevoerd waarbij de scores zijn vergeleken met de factor '*groep*'. Deze factor bevatte twee aspecten namelijk '*al dan niet meertalig zijn*' en '*leeftijd*'. De factor bestaat uit vijf niveaus: zeer jonge monolinguale kinderen, jonge monolinguale kinderen, jonge bilinguale kinderen, midden bilinguale kinderen en oude bilinguale kinderen. Er is gekozen voor een one-way ANOVA omdat er vijf onderscheiden groepen zijn waarvan het effect op de variabele '*score*' onderzocht wordt. Bij een significant effect (een significantieniveau van kleiner dan 0.05) is er een post-hoc test uitgevoerd, de Bonferroni test. Deze test corrigeert voor het aantal toetsen dat wordt uitgevoerd. De prestaties van de vijf groepen worden met elkaar vergeleken volgens de pijlen in figuur 3.1.

Daarnaast zijn er ook repeated measures ANOVA's uitgevoerd met behulp van de drie somscores. De repeated measures ANOVA bevat de within-subjects factor '*type werkwoord*' en een between-subjects factor '*groep*'. Er wordt gekeken naar het effect van de twee factoren op de somscore. De factor '*type werkwoord*' heeft vier niveaus namelijk: statisch werkwoord, transitief werkwoord, intransitief werkwoord en bewegingswerkwoord. De factor '*groep*' heeft vijf niveaus die al eerder beschreven staan. Met behulp van de repeated measures ANOVA kan de interactie tussen deze twee variabelen onderzocht worden op de variabele '*score*'.

Met behulp van een Welch t-toets wordt onderzocht of er significant verschil is in somscore op de aanvultaak tussen twee groepen (de monolinguale groep en de successief bilinguale groep kinderen). Hierbij worden wederom alle drie de somscores meegenomen. Op deze manier kan er gekeken worden hoe de prestatie van de monolinguale versus de bilinguale kinderen is op de correcte vervoeging van de verleden tijd. Het effect van de monolinguale en bilinguale groep wordt ook getest op het gebruik van dummy auxiliaries in de verleden tijd en op het gebruik van de correcte vervoeging van de verleden tijd, overgeneralisaties en dummy auxiliaries in de verleden tijd. Er is gekozen voor de Welch t-toets aangezien er sprake is van ongelijke groottes van de groepen en ongelijke variaties.

Er is gekeken naar de overgeneralisaties die voorkwamen bij de realisatie van de verleden tijd bij de monolinguale groep kinderen en de bilinguale groep kinderen. Aan de hand van de gebruikte overgeneralisaties is een indeling gemaakt van de verschillende vormen die voorkwamen. Vervolgens is er een overzicht gemaakt van de overgeneralisaties die de kinderen gebruikten bij de aanvultaak. Er is gekeken naar het verschil in vorm en aantal overgeneralisaties bij monolinguale en bilinguale kinderen. De Welch t-toets is wederom

uitgevoerd om te onderzoeken of er een significant verschil is in het gebruik van overgeneralisaties op de aanvulstaak tussen de monolinguale groep en de bilinguale groep.

3.3.2 Analyse beschrijvingstaak

De analyse van de beschrijvingstaak is op eenzelfde manier als bij de aanvulstaak uitgevoerd. Er is ook een indeling gemaakt in de verschillende tijden die gebruikt zijn. De indeling is gemaakt voor de groep monolinguale kinderen en de groep successief bilinguale kinderen. De tijden die zijn gebruikt zijn ingedeeld in de categorieën: verleden tijd, voltooid tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd, dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd, tegenwoordige tijd en overig. Er is per proefpersoon berekend hoe vaak er antwoord is gegeven in een bepaalde tijd. De frequentie is omgerekend naar percentages op deze manier wordt er een duidelijk inzicht gegeven in de respons van de proefpersonen op de beschrijvingstaak.

Daarnaast is de somscore op drie verschillende manieren berekend om te bepalen hoe 'goed' proefpersonen presteerden:

- Gebruik voltooid tijd
Als de juiste vervoeging van het doelwerkwoord in de voltooid tijd gebruikt wordt is de uiting correct. In alle andere gevallen is de uiting incorrect. De correcte uitingen worden gescoord met 1 punt en de incorrecte uitingen worden met 0 gescoord. De somscore wordt berekend en geeft een indicatie van de proefpersonen die op de juiste manier een werkwoord in de voltooid tijd vervoegen.
- Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd
Bij het gebruik van een dummy auxiliary in de verleden tijd met een infinitief vorm van het doelwerkwoord en bij een correcte vervoeging van het doelwerkwoord in de verleden tijd wordt de uiting als correct beschouwd. Een andere respons wordt als incorrect gezien. Het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd wordt gebruikt als verwijzing naar het verleden. Dit gebeurt bij de taalverwerving van zowel de monolinguale als bilinguale kinderen. Het gebruik van de verleden tijd is ook een verwijzing naar het verleden. Vandaar dat het gebruik van deze tijden wordt onderzocht om te bepalen welke proefpersonen deze twee tijden toepassen om te verwijzen naar het verleden.
- Gebruik voltooid tijd, dummy auxiliary in verleden tijd en overgeneralisaties
Als de correcte vervoeging van de voltooid tijd (zowel hulpwerkwoord als voltooid deelwoord), de incorrecte vervoeging van de voltooid tijd (voltooid deelwoord en/of hulpwerkwoord incorrect), de voltooid verleden tijd of de dummy auxiliary in de verleden tijd wordt gebruikt wordt de uiting als correct beschouwd. In alle gevallen moet het doelwerkwoord benoemd worden. Alle andere gevallen worden als incorrect beschouwd. De berekening van de somscore is van belang omdat er op deze manier een indicatie gegeven kan worden van het gebruik van een vorm van de voltooid tijd. Dit kan een correcte of incorrecte vervoeging van de voltooid tijd zijn. Het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd is ook meegenomen aangezien dit gebruikt wordt als verwijzing naar het verleden.

Voor de drie verschillende somscores zijn drie ANOVA's uitgevoerd waarbij de scores zijn vergeleken met als factor 'groep'. Er is gekozen voor een one-way ANOVA omdat er vijf onderscheiden groepen zijn waarvan het effect op de variabele 'score' onderzocht wordt. Bij een significant effect is er een post-hoc test uitgevoerd, de Bonferroni test. Deze test corrigeert namelijk voor type I fouten. De prestaties van de vijf groepen worden met elkaar vergeleken volgens de pijlen in figuur 3.1. Als er sprake is van een significant verschil wordt de vergelijking toegelicht.

Daarnaast zijn er ook repeated measures ANOVA's uitgevoerd. De repeated measures ANOVA bevat een within-subjects factor '*type werkwoord*' en een between-subjects factor '*groep*'. Er wordt gekeken naar het effect van de twee factoren op de somscore. De factor '*type werkwoord*' heeft vier niveaus en de factor '*groep*' heeft vijf niveaus. De niveaus van beide factoren staan al eerder beschreven. Met behulp van de repeated measures ANOVA kan de interactie tussen deze twee variabelen onderzocht worden op de variabele '*score*'.

Met behulp van een Welch t-toets wordt onderzocht of er significant verschil is in somscore op de beschrijvingstaak tussen twee groepen (de monolinguale groep en de successief bilinguale groep kinderen). Hierbij worden de drie verschillende somscores meegenomen. Op deze manier kan er gekeken worden hoe de prestatie van de monolinguale versus de bilinguale kinderen is op de correcte vervoeging van de voltooide tijd. Het effect van de monolinguale en bilinguale groep wordt ook getest op het gebruik van dummies in de verleden tijd en de verleden tijd en op het gebruik van de correcte vervoeging van de voltooide tijd, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd. Er is gekozen voor de Welch t-toets aangezien er sprake is van ongelijke groottes van de groepen en ongelijke variaties.

Er is gekeken naar de overgeneralisaties die voorkwamen bij de realisatie van de voltooide tijd bij de monolinguale groep kinderen en de bilinguale groep kinderen. Aan de hand van de gebruikte overgeneralisaties is er een indeling gemaakt van de verschillende vormen die voorkwamen. Daarna is er een overzicht gemaakt van de overgeneralisaties die de kinderen toepasten bij de beschrijvingstaak. Er is gekeken naar het verschil in vorm en aantal overgeneralisaties bij monolinguale en bilinguale kinderen. De Welch t-toets is wederom uitgevoerd om te onderzoeken of er een significant verschil is in het gebruik van overgeneralisaties op de beschrijvingstaak tussen de monolinguale groep en de bilinguale groep.

3.3.3 Analyse aanvultaak en beschrijvingstaak

Deze analyse is kwalitatief en hierbij worden de individuele prestaties van de proefpersonen op de twee onderzoekstaken met elkaar vergeleken. Per proefpersoon wordt er gekeken naar de frequentie van de responsen op de aanvultaak en beschrijvingstaak. Dit wordt naast elkaar gezet. Op deze manier kan er gekeken worden of de proefpersonen een onderscheid maken tussen de realisatie van de verleden en voltooide tijd.

Met behulp van de Pearson product-moment correlatiecoëfficiënt wordt er gekeken of er een samenhang is tussen de prestatie op de aanvultaak en de prestatie op de beschrijvingstaak. Daarbij zijn de proefpersonen meegenomen die aan beide onderzoekstaken hebben deelgenomen.

4. Resultaten aanvultaak

Bij de aanvultaak zijn de prestaties van de realisatie van de verleden tijd onderzocht. Met behulp van de resultaten van de aanvultaak zal de volgende deelvraag beantwoord worden: *“Wat is het verschil in verwerving tussen monolinguale en successief bilinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen bij de realisatie van de verleden tijd?”*

Bij deze taak moesten de proefpersonen aan de hand van een afbeelding de auditieve stimuli aanvullen. De auditieve stimuli werden op een dusdanige manier aangeboden dat de proefpersoon de uitingen moest aanvullen met een verleden tijd. Een volledige beschrijving van de uitvoering van deze taak is te vinden in paragraaf 3.2.1.

4.1 Respons op de aanvultaak in categorieën

Er zijn figuren opgesteld om inzicht te geven in de prestaties van de kinderen op de aanvultaak. Aan deze onderzoekstaak hebben 12 monolinguale kinderen en 24 successief bilinguale kinderen meegedaan. In figuur 4.1 wordt de respons van de monolinguale kinderen weergegeven. Figuur 4.2 geeft een inzicht in de prestaties van de successief bilinguale kinderen. De respons van de proefpersonen is ingedeeld in verschillende categorieën. Vervolgens is de frequentie berekend in percentages. Hierbij zijn alleen de uitingen waarbij het doelwerkwoord werd gerealiseerd meegenomen. De verschillende categorieën staan hieronder genoemd (een toelichting op de codes van deze tijden is te vinden in bijlage 3):

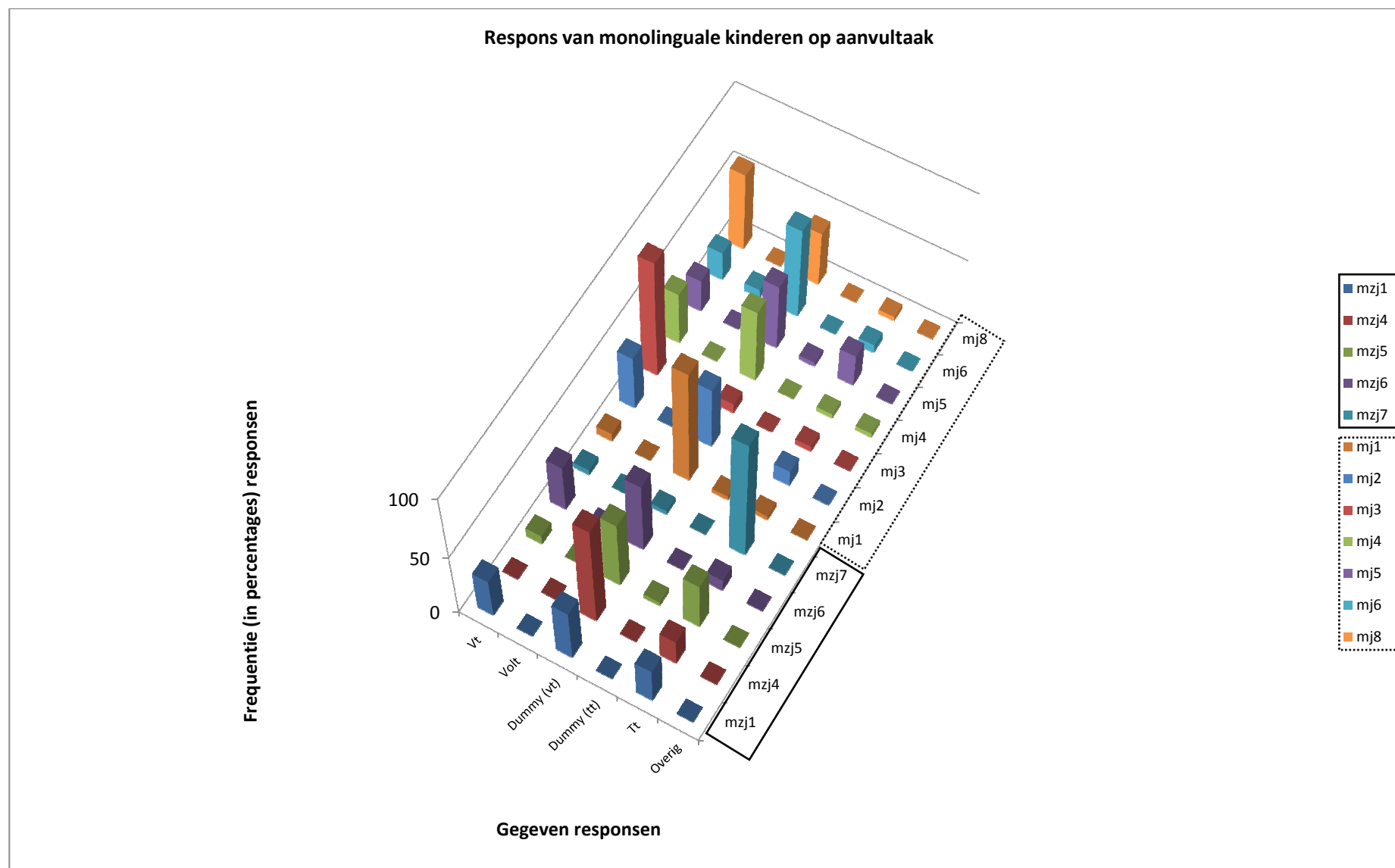
- Vt: verleden tijd (code 13 en 14)
- Volt: voltooid tijd (code 12, 25, 29, 290, 45, 46, 47, 49 en 490)
- Dummy (vt): dummy auxiliary in de verleden tijd (code 300, 310, 600 en 610)
- Dummy (tt): dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd (code 20, 30, 40, 50 en 60)
- Tt: tegenwoordige tijd (code 1 t/m 11)
- Overig

Figuur 4.1 laat zien dat de monolinguale kinderen bij de aanvultaak voornamelijk gebruikmaken van drie tijds categorieën, namelijk de verleden tijd, de dummy auxiliary in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd. Met name de dummy auxiliary in de verleden tijd en de verleden tijd worden opvallend vaak gebruikt in tegenstelling tot de andere tijden. Opvallend is dat kinderen uit de zeer jonge monolinguale groep vaker gebruik lijken te maken van de tegenwoordige tijd dan de groep jonge monolinguale kinderen. De successief bilinguale kinderen lijken over het algemeen gebruik te maken van dezelfde tijds categorieën als de monolinguale kinderen (zie figuur 4.2). Dit zijn de verleden tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd.

Wat opvalt is de grote variatie aan responsen van alle proefpersonen. Het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd lijkt door veel monolinguale kinderen toegepast te worden, maar er zijn twee proefpersonen die de dummies niet of nauwelijks gebruiken (Mzj7 en Mj3). In plaats van het gebruik van de dummies wordt er door deze twee proefpersonen gebruikgemaakt van de tegenwoordige tijd of de verleden tijd. Bij de bilinguale groep lijkt de variatie tussen de proefpersonen groter te zijn. De jonge bilinguale groep lijkt weinig gebruik te maken van de verleden tijd. In plaats daarvan lijken de dummies in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd te worden toegepast. Er zijn twee uitzonderingen binnen deze groep, namelijk proefpersonen Bj3 en Bj9. Proefpersoon Bj3 maakt gebruik van twee tijden die de andere proefpersonen niet of nauwelijks lijken toe te passen. Dit zijn de voltooid tijd en de dummies in de tegenwoordige tijd. Proefpersoon Bj9 lijkt nauwelijks gebruik te maken van de dummies in de verleden tijd en lijkt in plaats daarvan de tegenwoordige tijd te gebruiken. Daarnaast wordt er ook gebruikgemaakt van de dummies in de tegenwoordige tijd. Bij de oudere bilinguale kinderen (midden en oude bilinguale groep) lijkt het gebruik van de verleden tijd toe te nemen. Toch is er een aantal proefpersonen die in plaats van de verleden

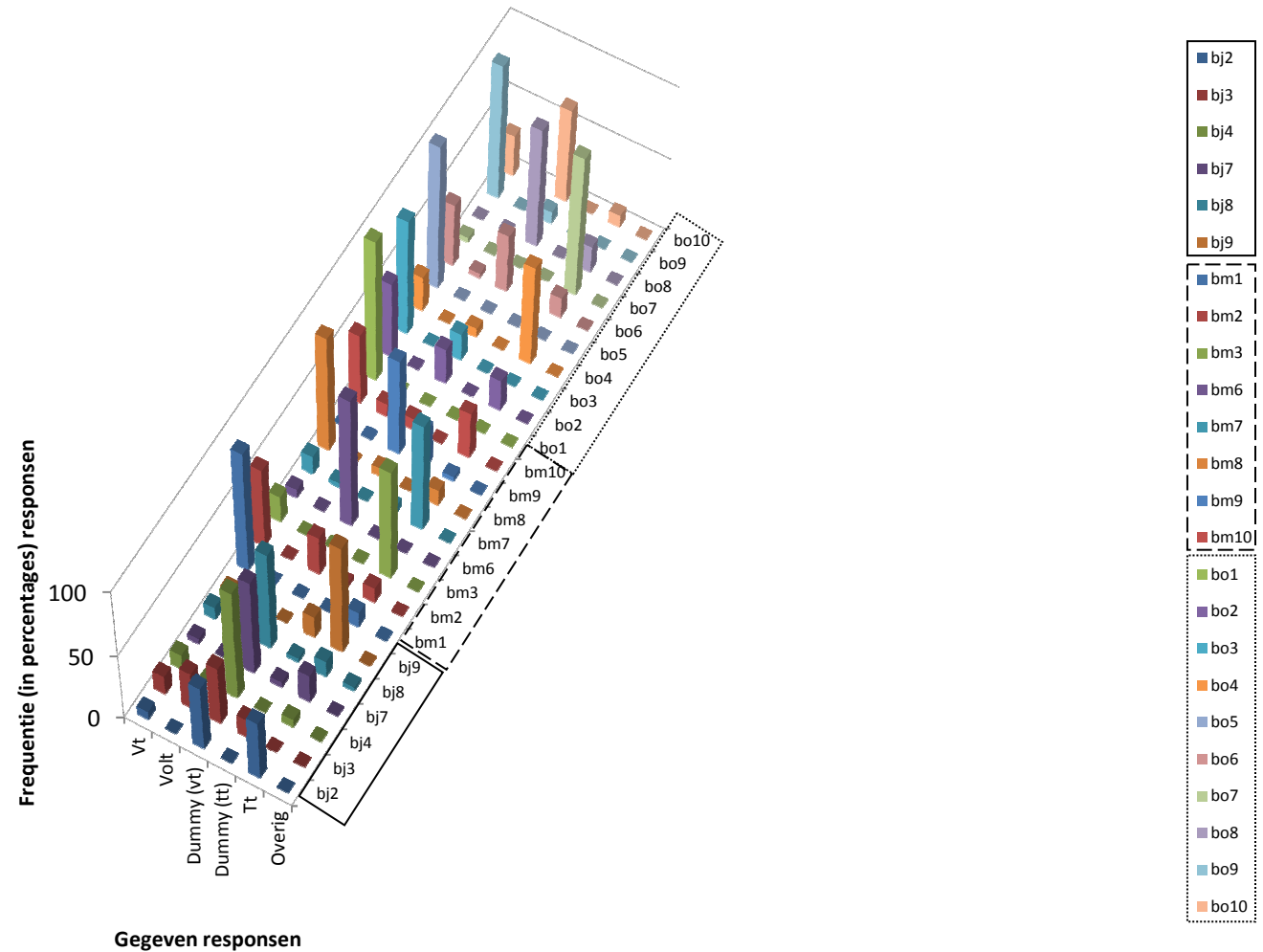
tijd een andere tijd (danwel dummies in verleden tijd danwel tegenwoordige tijd) gebruiken. Dit gaat om de volgende proefpersonen: Bm3, Bm7, Bm9, Bo4, Bo7 en Bo8. Proefpersonen Bm3, Bm7, Bo4 en Bo7 lijken veel gebruik te maken van de tegenwoordige tijd in plaats van de verleden tijd. Proefpersonen Bm9 en Bo8 lijken de dummies in de verleden tijd te gebruiken in plaats van de verleden tijd. Er is sprake van veel variatie binnen de groepen.

In de verdere analyses (paragraaf 4.2) wordt het gebruik van de verleden tijd en het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd nader onderzocht.

Figuur 4.1 – ‘Respons van de monolinguale kinderen op de aanvultaak ingedeeld per categorie’

Respons van successief bilinguale kinderen op aanvultaak

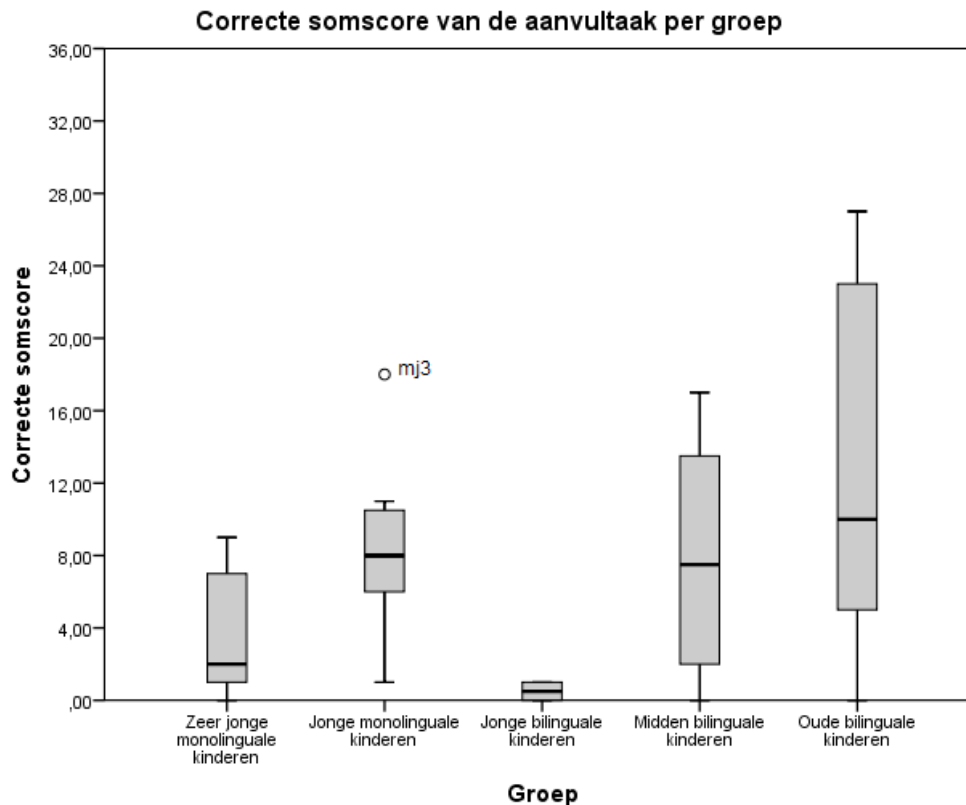
Figuur 4.2 – 'Respons van de successief bilinguale kinderen op de aanvultaak ingedeeld per categorie'

4.2 Kwantitatieve analyse aanvultaak

Bij de kwantitatieve analyse van deze onderzoekstaak zijn statistische tests uitgevoerd. Er zijn meerdere analyses uitgevoerd. Een toelichting hierop is te vinden in paragraaf 3.3.1.

4.2.1 Gebruik verleden tijd – Groep

De somscore in deze analyse is berekend op de volgende manier: als een proefpersoon de correcte werkwoordsvervoeging van het doelwoord in de verleden tijd geeft wordt het item correct gerekend. In alle andere gevallen wordt de aanvulling als incorrect gerekend. Figuur 4.3 geeft de boxplots van de correcte somscore per groep.

Figuur 4.3 – ‘Boxplots van de correcte somscores van de aanvultaak per groep’

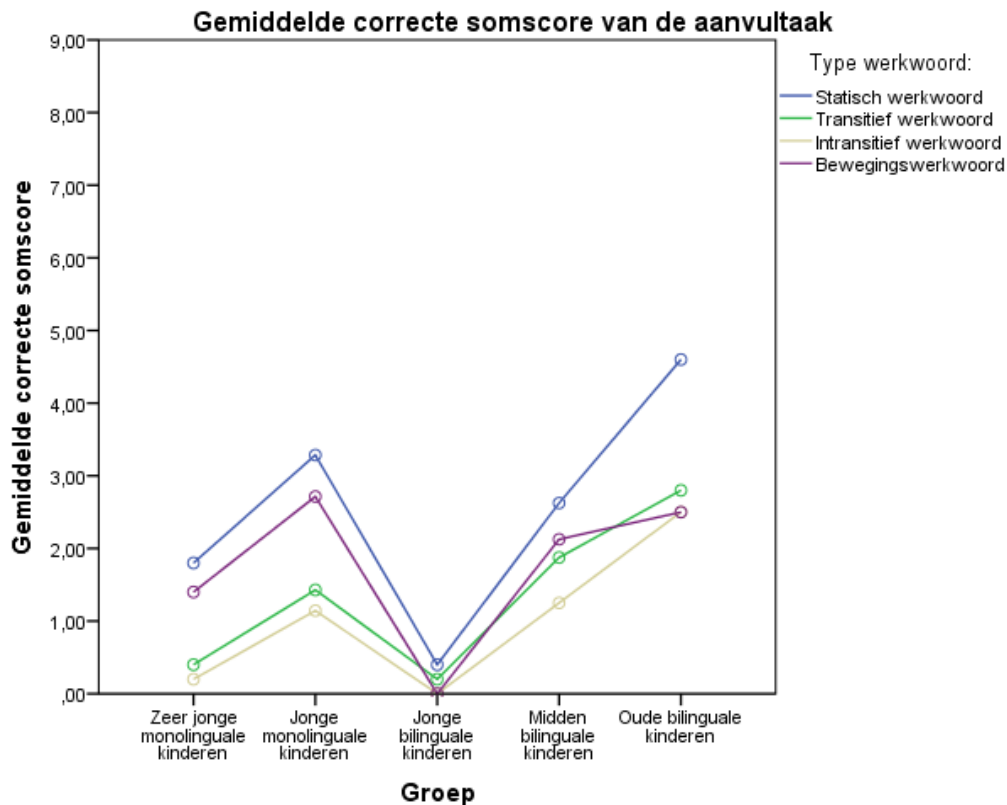
De zeer jonge groep monolinguale kinderen had een gemiddeld correcte somscore van 3.8 (SD = 4.0). De groep met jonge monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 8.6 (SD = 5.3). De groep met jonge bilinguale kinderen scoorde een gemiddelde van 0.5 (SD = 0.5). De midden bilinguale kinderen hadden een gemiddelde somscore van 7.9 (SD = 6.6). De groep met oude bilinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 12.4 (SD = 9.9).

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om het effect van de variabele ‘groep’ op de correcte somscore vast te stellen. Dit is gedaan voor de vijf onderscheiden groepen. Er is een significant effect gevonden [$F(4, 31) = 3.34$, $p = 0.022$]. De post-hoc vergelijking is uitgevoerd met behulp van de Bonferroni test. De jonge bilinguale groep kinderen ($M = 8.6$, $SD = 5.3$) scoorde gemiddeld significant ($p = 0.018$) lager op de somscore dan de oude bilinguale groep kinderen ($M = 12.4$, $SD = 9.9$). Dit is pijl VIII in figuur 3.1. De overige groepen lieten geen significante verschillen zien.

4.2.2 Gebruik verleden tijd – Type werkwoord en groep

Er is een repeated measures ANOVA uitgevoerd om het effect van het 'type werkwoord' (als within-subjects factor) en effect van de 'groep' (als between-subjects factor) te vergelijken met de 'juiste vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd'. Onderstaande figuur 4.4 geeft een overzicht van de variabelen 'type werkwoord' en 'groep' op de variabele 'juiste vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd'.

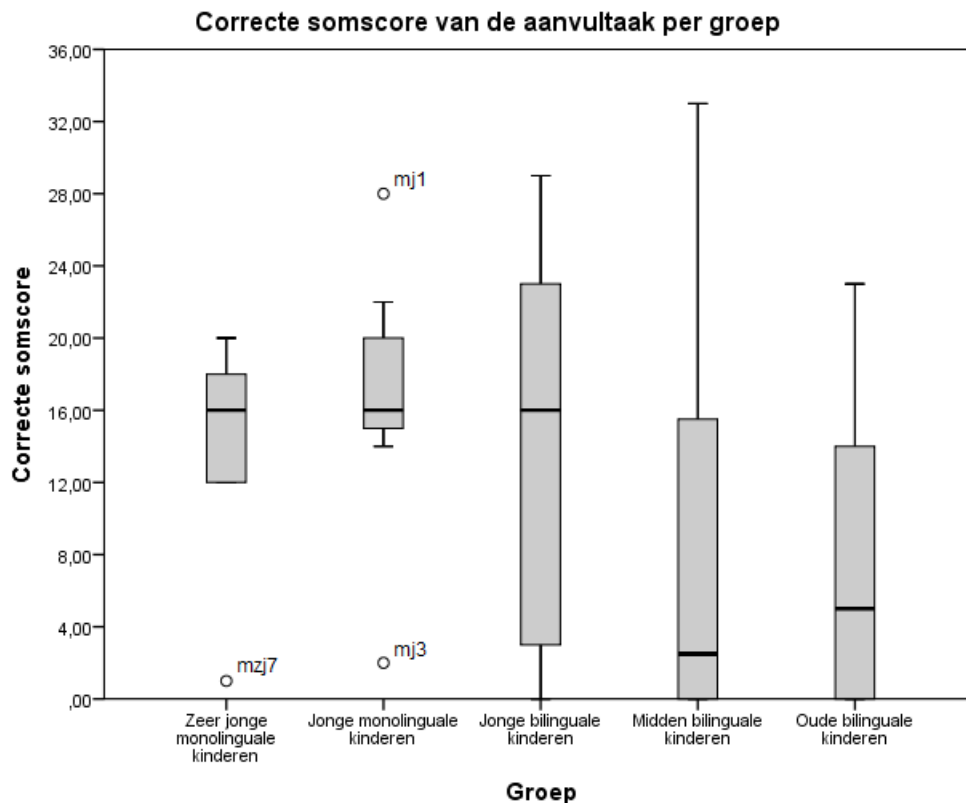
Figuur 4.4 – 'Correcte somscore aanvultaak uitgesplitst naar type werkwoord en groep'

Uit een repeated measures ANOVA met een Huynh-Feldt correctie is gebleken dat er geen significante interactie is tussen de variabelen 'type werkwoord' en 'groep' op de variabele 'juiste vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd' [$F(12, 90) = 1.62, p = 0.100$]. Het effect van de within-subjects factor 'type werkwoord' op de variabele 'juiste vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd' is significant [$F(3, 90) = 14.964, p = 0.000$]. Er is een post-hoc vergelijking uitgevoerd met behulp van de Bonferroni. Er is sprake van een significant verschil tussen de statische werkwoorden en de transitieve werkwoorden ($p = 0.000$). De proefpersonen scoorden hoger op de statische werkwoorden dan op de transitieve werkwoorden. Ook was er een significant verschil tussen de statische werkwoorden en de intransitieve werkwoorden ($p = 0.000$). Er werd beter op de statische werkwoorden gescoord dan op de intransitieve werkwoorden. Er was een significant verschil tussen de statische en bewegingswerkwoorden ($p = 0.045$). Wederom werd er beter op de statische werkwoorden gescoord dan op de bewegingswerkwoorden. Daarnaast was er nog een significant verschil gevonden bij de intransitieve en bewegingswerkwoorden ($p = 0.032$). Er werd beter op de bewegingswerkwoorden gescoord dan op de intransitieve werkwoorden.

Het effect van de between-subjects factor 'groep' op de variabele 'juiste vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd' is significant [$F(4, 30) = 2.931, p = 0.037$]. Er is een post-hoc vergelijking uitgevoerd met behulp van de Bonferroni. De jonge bilinguale groep scoorde significant ($p = 0.037$) lager op de aanvultaak dan de oude bilinguale groep (pijl VIII in figuur 3.1).

4.2.3 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd – Groep

Bij deze analyse wordt alléén het gebruik van de dummy auxiliary met infinitief correct gerekend. De dummy auxiliary moet in de verleden tijd worden gegeven samen met het juiste doelwerkwoord. Figuur 4.5 geeft een overzicht van de correcte somscore per groep in de vorm van boxplots.

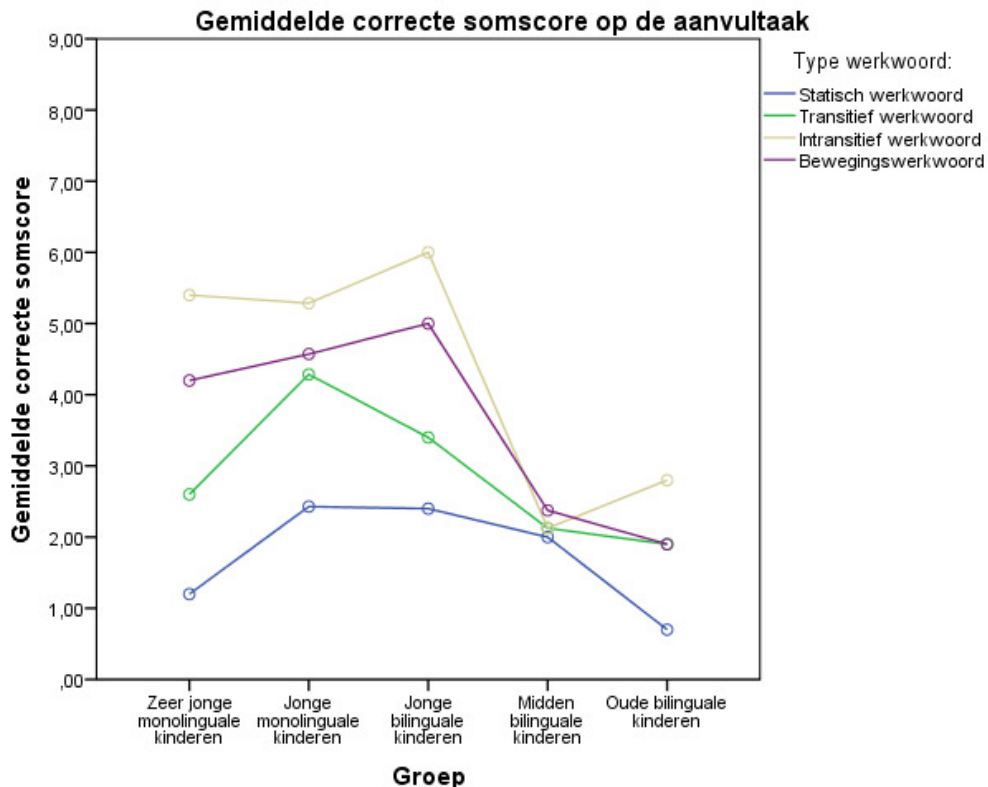
Figuur 4.5 – ‘Boxplots van de somscores van de auxiliaries in de verleden tijd op de aanvultaak uitgeplitst naar groep’

De zeer jonge monolinguale groep kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 13.4 (SD = 7.5). De groep jonge monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 14.5 (SD = 8.0). De jonge bilinguale kinderen hadden een gemiddelde correcte somscore van 14.5 (SD = 11.2). De midden bilinguale kinderen hadden een gemiddelde correcte somscore van 8.6 (SD = 12.2). De groep oude bilinguale kinderen had een gemiddelde somscore van 7.3 (SD = 8.0).

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om het effect van de variabele ‘groep’ op het gebruik van dummy auxiliaries in de verleden tijd vast te stellen. Dit is gedaan bij de vijf onderscheiden groepen. Er is geen significant effect gevonden [$F(4, 31) = 1.34, p = 0.277$].

4.2.4 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd – Type werkwoord en groep

Er is een repeated measures ANOVA uitgevoerd om het effect van het ‘type werkwoord’ (als within-subjects factor) en effect van de ‘groep’ (als between-subjects factor) te vergelijken met ‘het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd’. De variabele ‘type werkwoord’ heeft vier niveaus en de variabele ‘groep’ heeft vijf niveaus. Onderstaande figuur 4.6 geeft een overzicht van de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd’.

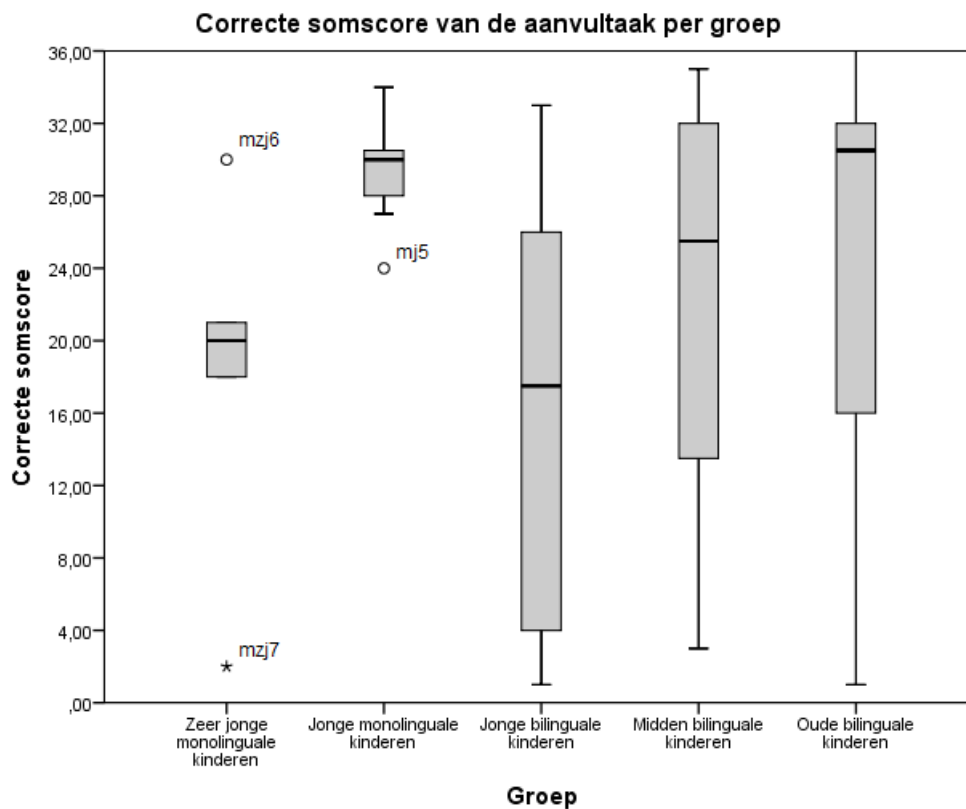
Figuur 4.6 – ‘Somscores van de auxiliaries in de verleden tijd op de aanvultaak uitgesplitst naar type werkwoord en groep’

Uit een repeated measures ANOVA met een Huynh-Feldt correctie is gebleken dat er een significante interactie is tussen de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd’ [$F(11,758; 88,188) = 2.082, p = 0.027$]. Bij de zeer jonge en jonge kinderen lijkt er meer sprake te zijn van een onderscheid tussen de vier type werkwoorden. Daarbij lijkt de gemiddelde somscore van het intransitieve werkwoord het hoogst bij de zeer jonge en jonge groepen. Het lijkt alsof de midden bilinguale groep kinderen geen onderscheid maakt tussen de vier verschillende werkwoorden. De somscore van de midden en de oude groep kinderen lijkt af te nemen bij de vier verschillende type werkwoorden. Het effect van de within-subjects factor ‘type werkwoord’ op de variabele ‘gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd’ is significant [$F(2,940; 88,188) = 23.323, p = 0.000$]. Er is een post-hoc vergelijking uitgevoerd met behulp van de Bonferroni. Er bleek een significant verschil te zijn tussen de statische werkwoorden en de transitieve werkwoorden ($p = 0.001$). Er is beter gescoord op de transitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. Ook was er een significant verschil tussen de statische werkwoorden en de intransitieve werkwoorden ($p = 0.000$). Er is beter gepresteerd op de intransitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. Er is een significant verschil gevonden tussen de statische werkwoorden en bewegingswerkwoorden ($p = 0.000$). Op de bewegingswerkwoorden is beter gepresteerd dan op de statische werkwoorden. Daarnaast was er een significant verschil tussen de transitieve en intransitieve werkwoorden ($p = 0.002$). Er is beter gescoord op de intransitieve werkwoorden dan op de transitieve werkwoorden. Het effect van de between-subjects factor ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd’ is niet significant [$F(4, 30) = 1.610, p = 0.198$].

4.2.5 Gebruik verleden tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Groep

Bij deze analyse worden alle mogelijke vormen van het gebruik van de verleden tijd correct gerekend. Dit betekent dat de uiting correct wordt gerekend als de correcte vervoeging van het werkwoord in de verleden tijd wordt gegeven, als de incorrecte vervoeging van het

werkwoord in de verleden tijd wordt gegeven of als de dummy auxiliary in de verleden tijd wordt toegepast. Bij alle bovenstaande mogelijkheden moet de proefpersoon gebruik hebben gemaakt van het doelwerkwoord. Alleen dan wordt het item als correct gerekend. Figuur 4.7 geeft de boxplots van de correcte somscore per groep.

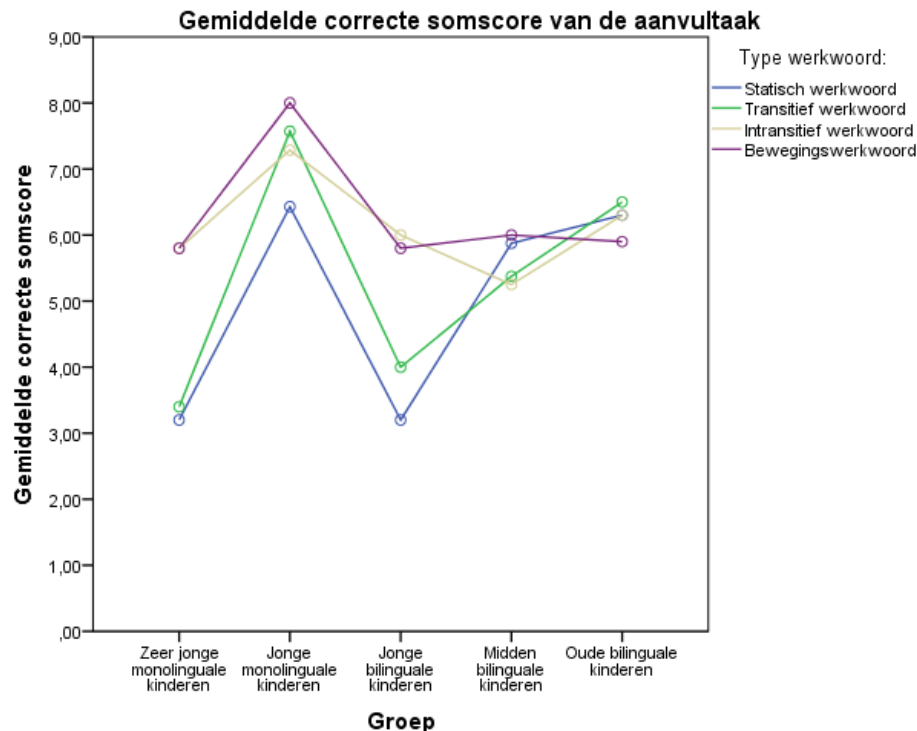
Figuur 4.7 – ‘Boxplots van de somscores van het gebruik van vormen van de verleden tijd op de aanvultaak per groep’

De zeer jonge monolinguale groep kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 18.2 (SD = 10.2). De groep jonge monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 29.3 (SD = 3.1). De jonge bilinguale kinderen hadden een gemiddelde correcte somscore van 16.5 (SD = 12.3). De midden bilinguale kinderen hadden een gemiddelde correcte somscore van 22.5 (SD = 12.1). De oude bilinguale groep kinderen had een gemiddelde somscore van 25.0 (SD = 11.9). De totale somscore die behaald kon worden was 36.

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om het effect van de variabele ‘groep’ vast te stellen op het gebruik van de verleden tijd, dummy auxiliaries in de verleden tijd en overgeneralisaties. Dit is gedaan bij de vijf onderscheiden groepen. Er is geen significant effect gevonden [$F(4, 31) = 1.51, p = 0.223$].

4.2.6 Gebruik verleden tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Type werkwoord en groep

Er is een repeated measures ANOVA uitgevoerd om het effect van het ‘type werkwoord’ (als within-subjects factor) en effect van de ‘groep’ (als between-subjects factor) te vergelijken met ‘het gebruik van een vorm van de verleden tijd’. De variabele ‘type werkwoord’ heeft vier niveaus en de variabele ‘groep’ heeft vijf niveaus. Onderstaande figuur 4.8 geeft een overzicht van de interactie tussen de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de verleden tijd’.

Figuur 4.8 – ‘Somscores van het gebruik van vormen van de verleden tijd op de aanvultaak uitgesplitst naar type werkwoord en groep’

Uit een repeated measures ANOVA met een Huynh-Feldt correctie is gebleken dat er een significante interactie tussen de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de verleden tijd’ [$F(12; 90) = 3.227, p = 0.001$]. De zeer jonge en jonge kinderen lijken meer onderscheid te maken tussen de vier type werkwoorden dan de midden en oude groep kinderen. De verschillende groepen lijken een patroon te vertonen waarop ze de verschillende werkwoorden vervoegen. Naarmate de groepen ouder worden lijkt er minder sprake te zijn van een patroon in het vervoegen van de werkwoorden. Het effect van de within-subjects factor ‘type werkwoord’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de verleden tijd’ is significant [$F(3; 90) = 9.034, p = 0.000$]. Er is een post-hoc vergelijking uitgevoerd met behulp van de Bonferroni. Er bleek sprake te zijn van een significant verschil tussen de statische en intransitieve werkwoorden ($p = 0.007$). Er werd beter op de intransitieve werkwoorden gescoord dan op de statische werkwoorden. Er was ook een significant verschil tussen de statische en bewegingswerkwoorden ($p = 0.000$). Op de bewegingswerkwoorden werd beter gepresteerd dan op de statische werkwoorden. Daarnaast was er sprake van een significant verschil tussen de transitieve werkwoorden en de bewegingswerkwoorden ($p = 0.032$). Daarbij scoorde men beter op de bewegingswerkwoorden dan op de transitieve werkwoorden. Het effect van de between-subjects factor ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de verleden tijd’ is niet significant [$F(4, 30) = 1.138, p = 0.358$].

4.2.7 Gebruik verleden tijd – Monolinguaal versus bilinguaal

In de onderstaande tabel 4.1 wordt het gemiddelde van de somscore van de monolinguale en bilinguale kinderen weergegeven. De gemiddelde somscore van de monolinguale kinderen was 6.6 met een standaarddeviatie van 5.2. De gemiddelde somscore van de bilinguale kinderen was 7.9 met een standaarddeviatie van 8.6. De somscore is gebaseerd op de juiste vervoeging van het doelwerkwoord in de verleden tijd.

Tabel 4.1 – ‘Gemiddelde somscore en standaarddeviatie van de juiste vervoeging van de verleden tijd bij monolinguale en bilinguale kinderen’

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddelde somscore	6.6 (SD = 5.2)	7.9 (SD = 8.6)

Met behulp van een Welch t-toets is er onderzocht of er een significant verschil is in de juiste vervoeging van de verleden tijd tussen monolinguale en succesief bilinguale kinderen. Er was geen significant verschil tussen de monolinguale en bilinguale kinderen in juiste vervoeging van de verleden tijd. Welch t-toets (1; 32,633) = 0.331, $p = 0.569$.

4.2.8 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd – Monolinguaal versus bilinguaal

In de onderstaande tabel 4.2 wordt het gemiddelde van de somscore van de monolinguale en bilinguale kinderen weergegeven. De gemiddelde somscore van de monolinguale kinderen was 15.3 met een standaarddeviatie van 7.6. De gemiddelde somscore van de bilinguale kinderen was 9.5 met een standaarddeviatie van 10.3. Het gebruik van de dummies in de verleden tijd is correct gerekend.

Tabel 4.2 – ‘Gemiddelde somscore en standaarddeviatie van het gebruik van dummy auxiliaries in de verleden tijd bij monolinguale en bilinguale kinderen’

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddelde somscore	15.3 (SD = 7.6)	9.5 (SD = 10.3)

Er is een Welch t-toets uitgevoerd. Er is gekeken of er een significant verschil is in het gebruik van de dummies op de aanvultaak tussen de monolinguale en bilinguale groep. Dit verschil was niet significant. Welch t-toets (1; 28,868) = 3.510, $p = 0.071$.

4.2.9 Gebruik verleden tijd, dummies en overgeneralisaties – Monolinguaal versus bilinguaal

In de onderstaande tabel 4.3 wordt het gemiddelde van de somscore van de monolinguale en bilinguale kinderen weergegeven. De gemiddelde somscore van de monolinguale kinderen was 24.7 met een standaarddeviatie van 8.7. De gemiddelde somscore van de bilinguale kinderen was 22.0 met een standaarddeviatie van 12.0. De somscore is gebaseerd op het gebruik van de juiste vervoeging van de verleden tijd, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd.

Tabel 4.3 – ‘Gemiddelde somscore en standaarddeviatie van het gebruik van juiste vervoeging van verleden tijd, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd bij monolinguale en bilinguale kinderen’

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddelde somscore	24.7 (SD = 8.7)	22.0 (SD = 12.0)

Er is wederom een Welch t-toets uitgevoerd waarbij er gekeken is of er sprake is van een significant verschil in het gebruik van een vorm van de verleden tijd tussen monolinguale en bilinguale kinderen. Er was geen sprake van een significant verschil tussen de monolinguale en bilinguale kinderen bij het gebruik van een vorm van de verleden tijd. Welch t-toets (1; 29,305) = 0.559, $p = 0.461$.

4.3 Overgeneralisaties aanvultaak

De overgeneralisaties die geproduceerd zijn bij de aanvultaak zijn bekeken. Er is een indeling gemaakt van de vormen van overgeneralisaties die uit de resultaten van dit onderzoek naar voren kwamen (zie tabel 4.4). De voorbeelden zijn genomen uit de resultaten van dit onderzoek. Er zijn meer vormen van overgeneralisaties gevonden dan er beschreven staan in de literatuur (zie paragraaf 2.6).

Tabel 4.4 – ‘Vormen van overgeneralisaties bij het gebruik van de verleden tijd’

Vorm:	Voorbeeld:
Stam van onregelmatig werkwoord in de tegenwoordige tijd + ‘de’ of ‘te’	‘Springde’ of ‘drinkte’
Stam van onregelmatig werkwoord in de verleden tijd + ‘de’ of ‘te’	‘Keekte’ of ‘vielde’
Stam van onregelmatig werkwoord in de verleden tijd + verkeerde uitgang	‘Keekde’ of ‘vielte’
Stam van onregelmatig werkwoord in de verleden tijd + ‘t’ (vervoeging van de tegenwoordige tijd)	‘Sprongt’
Stam van regelmatig werkwoord + verkeerde uitgang	‘Kente’ of ‘schopde’
Verkeerde vocaalverandering bij vervoeging van onregelmatig werkwoord	‘Uitbloos’ in plaats van ‘uitblies’ ‘Vong’ in plaats van ‘ving’
Regelmatig werkwoord wordt vervoegd volgens onregelmatig werkwoord	‘Ron’ in plaats van ‘rende’ ‘Neerzat’ in plaats van ‘neerzette’

Tabel 4.5 geeft een overzicht van de vormen van de overgeneralisaties die de monolinguale kinderen produceerden. Tussen haakjes staat de frequentie weergegeven wanneer deze vaker was dan één keer.

Tabel 4.5 – ‘Overgeneralisaties van de monolinguale kinderen op de aanvultaak’

Stam onregelmatig ww (tt) + ‘de’ of ‘te’		Stam onregelmatig ww (tt) + verkeerde uitgang		Stam onregelmatig ww (vt) + ‘de’ of ‘te’	
Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen
Blaasde (4 x)	Mj2, Mj3, Mj4, Mj8	Drinkde	Mj2	Gleede	Mj2
Drinkte	Mzj6	Geefte	Mj5	Omkeekde	Mj4
Geefde (2 x)	Mj6, Mj8				
Ligte	Mj2				
Springde (2 x)	Mj8, Mzj6				
Vangde (5 x)	Mj2, Mj3, Mj6, Mj8, Mzj6				
Valde (3 x)	Mj1, Mj8, Mzj6				
Vliegde	Mj8				
Voorleesde	Mj3				

In de monolinguale groep waren er acht van de twaalf kinderen (67%) die een overgeneralisatie toepasten bij het vervoegen van werkwoorden in de verleden tijd. Er was

slechts één proefpersoon uit de zeer jonge monolinguale groep kinderen die overgeneralisaties gebruikte, namelijk proefpersoon Mzj6. Deze proefpersoon gebruikte alléén de overgeneralisaties waarbij het onregelmatig werkwoord vervoegd wordt volgens de regels van de regelmatige werkwoorden. Alle kinderen uit de jonge monolinguale groep gebruikten overgeneralisaties. Proefpersoon Mj1 gebruikt slechts één keer een overgeneralisatie waarbij een onregelmatig werkwoord vervoegd wordt volgens de regels van de regelmatige werkwoorden. Proefpersoon Mj2 gebruikte drie de vormen van de overgeneralisaties zoals te zien is in tabel 4.5. Deze proefpersoon gebruikt het suffix ‘-de’ bij het werkwoord ‘*drinken*’. Dit is een onverwachte keuze aangezien de stam eindigt op een stemloze consonant ‘*k*’. Hierna wordt volgens de regels van het vervoegen van werkwoorden in de verleden tijd het suffix ‘-te’ verwacht. Proefpersoon Mj3 heeft alléén gebruikgemaakt van de overgeneralisaties waarbij een onregelmatig werkwoord vervoegd is volgens de regels van de regelmatige werkwoorden. Proefpersoon Mj4 maakt gebruik van twee vormen van overgeneralisaties. Proefpersoon Mj5 maakt slechts één keer gebruik van een overgeneralisatie en gebruikt het verkeerde suffix bij de vervoeging van een onregelmatig werkwoord. De keuze voor dit suffix is onverwacht, omdat de stam van het werkwoord ‘*geven*’ eindigt op een stemhebbende consonant ‘*v*’, waarna je het suffix ‘-de’ zou verwachten. Proefpersoon Mj6 en Mj8 maken gebruik van één vorm van de overgeneralisaties, namelijk het vervoegen van een onregelmatig werkwoord volgens de regels van de regelmatige werkwoorden.

De successief bilinguale kinderen produceerden meer verschillende vormen van overgeneralisaties dan de monolinguale kinderen. De invloed van de eerste taal van de bilinguale kinderen speelt hierbij wellicht een rol. In tabel 4.7 worden de overgeneralisaties van de bilinguale kinderen weergegeven. Tussen haakjes staat de frequentie weergegeven wanneer deze vaker was dan één keer. Dertien van de vierentwintig kinderen (54%) uit de bilinguale groep maakte gebruik van overgeneralisaties. Hiervan kwamen twee proefpersonen uit de jonge bilinguale groep: proefpersoon Bj4 en Bj8. Proefpersoon Bj4 gebruikte slechts één keer een overgeneralisatie. Deze proefpersoon gebruikt het suffix ‘-te’ bij het werkwoord ‘*geven*’. Dit is een onverwachte keuze aangezien de stam eindigt op een stemhebbende consonant ‘*v*’. Hierna wordt volgens de regels van het vervoegen van werkwoorden in de verleden tijd het suffix ‘-de’ verwacht. Proefpersoon Bj8 gebruikte twee vormen van overgeneralisaties, namelijk het vervoegen van een onregelmatig werkwoord volgens de regels van de regelmatige werkwoorden en het onregelmatig werkwoord vervoegen volgens de regels van de regelmatige werkwoorden en daarbij een onverwachte uitgang kiezen. Bij het doelwerkwoord ‘*drinken*’ is de stam ‘*dring*’ gebruikt. Deze eindigt op een stemhebbende consonant ‘*ng*’. Vandaar dat volgens de regels van het vervoegen van werkwoorden in de verleden tijd het suffix ‘-de’ gebruikt moet worden. Proefpersoon Bj8 heeft echter de overgeneralisatie ‘*dringte*’ gerealiseerd.

Er zijn vijf proefpersonen van de groep midden bilinguale kinderen die overgeneralisaties gebruikten. Proefpersoon Bm1 en Bm2 gebruikten twee vormen van overgeneralisaties. Proefpersoon Bm1 gebruikte de volgende vormen: een onregelmatig werkwoord vervoegen volgens de regels van de regelmatige werkwoorden en een onregelmatig werkwoord vervoegen volgens de regels van de regelmatige werkwoorden met een onverwacht suffix. Deze proefpersoon gebruikte ‘*geefte*’ bij het werkwoord ‘*geven*’ net als proefpersoon Bj4. Proefpersoon Bm2 gebruikte de volgende vormen: het vervoegen van een onregelmatig werkwoord volgens de regels van een regelmatig werkwoord en het toepassen van de regels van een regelmatig werkwoord bij de correcte vervoeging van een onregelmatig werkwoord. Proefpersoon Bm3 gebruikte slechts twee keer een overgeneralisatie van eenzelfde vorm. Deze vorm was de juiste vervoeging van een onregelmatig werkwoord plus een vervoeging van de tegenwoordige tijd. De proefpersonen Bm8 en Bm10 gebruikten een overgeneralisatie van eenzelfde vorm namelijk de overgeneralisatie waarbij een onregelmatig werkwoord vervoegd werd volgens de regels van een regelmatig werkwoord.

Zeven van de tien oude bilinguale kinderen gebruikten overgeneralisaties bij de aanvultraak. Proefpersoon Bo1 maakte gebruik van vijf van de zeven vormen van overgeneralisaties. De vorm waarbij een regelmatig werkwoord met een verkeerde uitgang wordt vervoegd is alleen door proefpersoon Bo1 gebruikt. Proefpersoon Bo2 gebruikte drie vormen van overgeneralisaties. Proefpersoon Bo3 gebruikte twee vormen van overgeneralisaties waarvan één keer een verkeerde vocaal verandering namelijk 'drank' in plaats van 'dronk' bij het doelwerkwoord 'drinken'. Proefpersoon Bo5 gebruikte vijf van de zeven vormen van overgeneralisaties. De overgeneralisatie 'drank' kwam bij deze proefpersoon ook voor. De overgeneralisatie 'neerzat' werd gerealiseerd waarbij de proefpersoon een onregelmatig werkwoord van een regelmatig werkwoord heeft gemaakt. Proefpersoon Bo6 heeft twee vormen van overgeneralisaties gebruikt, namelijk het vervoegen van een onregelmatig werkwoord volgens de regels van een regelmatig werkwoord en bij de juiste vervoeging van een onregelmatig werkwoord in de verleden tijd de regel van het vervoegen in de tegenwoordige tijd toepassen. Proefpersoon Bo9 heeft drie van de vormen gebruikt waarvan 'glied' in plaats van 'gleed' bij het doelwerkwoord 'glijden'. De laatste proefpersoon Bo10 heeft twee vormen van overgeneralisaties toegepast. Opvallend is dat er in de groep oude bilinguale kinderen meer kinderen overgeneralisaties toepassen dan in de groep met jonge en midden bilinguale kinderen. In de monolinguale groep paste het merendeel van de oudere monolinguale kinderen de overgeneralisaties toe.

Het aantal overgeneralisaties dat gebruikt werd bij de aanvultraak is berekend. In tabel 4.6 wordt het gemiddeld aantal overgeneralisaties weergegeven van monolinguale en bilinguale kinderen.

Tabel 4.6 – 'Gemiddelde en standaarddeviatie aantal overgeneralisaties monolinguale en bilinguale kinderen'

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddeld aantal overgeneralisaties	6.8 (SD = 7.4)	12.3 (SD = 11.6)

Met behulp van een Welch t-toets is er onderzocht of er een significant verschil is in het gebruik van het aantal overgeneralisaties op de aanvultraak tussen monolinguale en succesief bilinguale kinderen. Er was geen significant verschil tussen het aantal overgeneralisaties dat de monolinguale groep gebruikte en het aantal overgeneralisaties dat de bilinguale groep gebruikte. Welch t-toets (1; 31,735) = 2.987, p = 0.094.

Tabel 4.7 – ‘Overgeneralisaties van de successief bilinguale kinderen op de aanvultaak’

Stam onregelmatig ww (tt) + ‘de’ of ‘te’		Stam onregelmatig ww (tt) + verkeerde uitgang		Stam onregelmatig ww (vt) + ‘de’ of ‘te’		Stam regelmatig ww (tt) + verkeerde uitgang		Stam onregelmatig ww (vt) + ‘t’		Verkeerde vocaal verandering		Regelmatig ww wordt onregelmatig ww	
Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen	Uiting	Proefpersonen
Binnenkomde	Bo2	Geefte (3 x)	Bj4, Bm1, Bo10	Vielde	Bo5	Schaatsde	Bo1	Dronkt	Bo6	Drank (2 x)	Bo3, Bo5	Ron	Bo1
Drinkte (4 x)	Bm1, Bm8, Bo9, Bo10	Omijkde	Bo1	Vastzatte	Bo2	Schopde	Bo1	Lagt (2 x)	Bm3, Bo6	Glied	Bo9	Aanbiel	Bo1
Geefde (2 x)	Bm2, Bm8	Uitblaaste	Bo2	Wegreedde (2 x)	Bm2, Bo5	Uitstapde	Bo1	Omkeekt	Bo5	Uitbloos	Bo5	Neerzat	Bo5
Klimde (4 x)	Bm1, Bm8, Bo9, Bo10	Valte	Bo10					Sprongt	Bo6	Vong	Bo1		
Ligde (4 x)	Bm1, Bm2, Bm10, Bo9	Vliegde	Bm1					Vielt	Bo9				
Omijkte	Bm8	Dringte*	Bj8					Zagt	Bm3				
Slaapte (5 x)	Bj8, Bm1, Bm8, Bo3, Bo6												
Springde (4 x)	Bm1, Bm2, Bm8, Bo3												
Uitblaasde (4 x)	Bm1, Bm8, Bo3, Bo4												
Uitkijkt	Bm1												
Uitslaapte (3 x)	Bo2, Bo5, Bo9												
Valde (3 x)	Bm1, Bm8, Bm10												
Vangde (4 x)	Bm1, Bm8, Bo3, Bo5												
Vliegde (4 x)	Bm2, Bm8, Bo3, Bo9												
Voorleesde (5x)	Bm8, Bo1, Bo2, Bo5, Bo6												

* hoort bij het doelwoord ‘Drinken’

4.4 Conclusie aanvultaak

Bij de aanvultaak werd over het algemeen gebruikgemaakt van drie tijden door de monolinguale en bilinguale groep. De tijden die gebruikt werden zijn: verleden tijd, dummies in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd. Er is in de groep monolinguale kinderen en in de groep bilinguale kinderen een grote variatie aan frequentie van het gebruik van de verschillende tijden. Er is een significant effect gevonden van de variabele 'groep' op de somscore van de correcte vervoeging in de verleden tijd. De variabele 'groep' is gemaakt aan de hand van de leeftijd van de proefpersoon en het feit of deze al dan niet meertalig is. Het significante verschil is gevonden tussen de jonge bilinguale groep en de oude bilinguale groep. Hieruit is op te maken dat er sprake is van een ontwikkeling in de bilinguale groep wat betreft de juiste vervoeging in de verleden tijd. Tabel 4.8 geeft een overzicht van het effect van de verschillende variabelen op de verschillende somscores. Een plus duidt op een significant effect en een min zegt dat er geen significant effect is.

Tabel 4.8 – 'Effect van de groep, type werkwoord en al dan niet meertalig zijn op drie verschillende somscores van de aanvultaak'

	Effect 'groep'	Effect 'type werkwoord'	Effect 'al dan niet meertalig zijn'
Somscore 'Gebruik verleden tijd'	+	+	-
Somscore 'Gebruik dummies in verleden tijd'	-	+	-
Somscore 'Gebruik verleden tijd, overgeneralisaties en dummies'	-	+	-

De zeer jonge en jonge groepen maakten vaak gebruik van de dummies. Er is echter geen significant effect gevonden van de variabele 'groep' op het gebruik van de dummies in de verleden tijd (zie tabel 4.8). Er is ook geen significant effect gevonden van de variabele 'groep' op de somscore van het gebruik van de juiste vervoeging van de verleden tijd, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd.

Bij alle drie de somscores was er sprake van een significant effect van het type werkwoord. Er was bij alle drie de somscores sprake van een significant verschil tussen de statische werkwoorden en de intransitieve werkwoorden. Daarbij werd er bij twee van de drie analyses significant beter op de statische werkwoorden gescoord dan op de intransitieve werkwoorden. Bij de analyse van het gebruik van dummies in de verleden tijd werd er significant beter gescoord op de intransitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. Het effect van het 'al dan niet meertalig zijn' is getest op de drie verschillende somscores. Er is bij geen van de somscores gebleken dat er een significant verschil is tussen de monolinguale en bilinguale groep. Dit suggereert dat de monolinguale en bilinguale kinderen de verleden tijd op eenzelfde manier verwerven.

De bilinguale groep maakte gebruik van meer vormen van overgeneralisaties dan de monolinguale groep. Dit betekent wellicht dat de invloed van de eerste taal van de bilinguale kinderen een rol heeft gespeeld in de vervoeging van de verleden tijd in hun tweede taal (het Nederlands). Er bleek geen sprake te zijn van een significant verschil in het aantal overgeneralisaties dat monolinguale en bilinguale kinderen gebruikten. In de monolinguale groep pasten acht van de twaalf kinderen (67%) een overgeneralisatie toe. Bij de bilinguale groep maakten dertien van de vierentwintig kinderen (54%) gebruik van overgeneralisaties.

5. Resultaten beschrijvingstaak

Met behulp van de resultaten van de beschrijvingstaak zal de volgende deelvraag beantwoord worden:

“Wat is het verschil in verwerving tussen monolinguale en successief bilinguale kinderen die zich normaal ontwikkelen bij de realisatie van de voltooide tijd?”

5.1 Respons op de beschrijvingstaak in categorieën

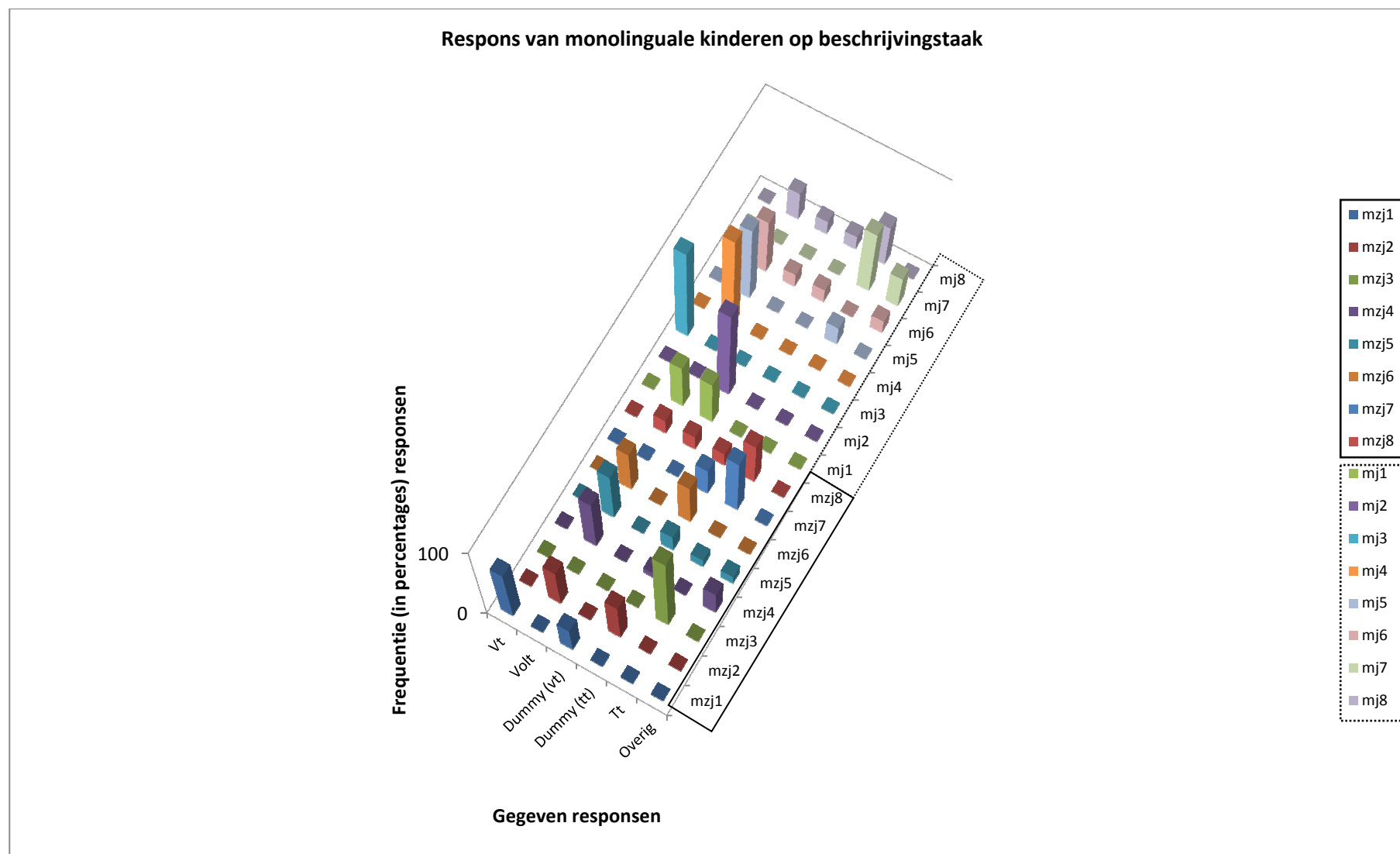
Er is een figuur opgesteld om een inzicht te geven in de prestaties van de monolinguale kinderen op de beschrijvingstaak. Dit is op dezelfde manier berekend en ingedeeld als bij de aanvultaak (zie paragraaf 4.1). Er zijn 16 monolinguale kinderen en 27 successief bilinguale kinderen die hebben meegedaan aan deze onderzoekstaak. De prestaties van de monolinguale kinderen zijn weergegeven in figuur 5.1. De prestaties van de successief bilinguale kinderen op de beschrijvingstaak zijn te zien in figuur 5.2.

Opvallend is dat er een grote variatie is aan respons op de beschrijvingstaak bij de monolinguale en bilinguale groep. Op zes uitzonderingen na lijkt iedereen van de monolinguale groep gebruik te maken van de voltooide tijd. De uitzonderingen zijn: Mzj1, Mzj3, Mzj7, Mj2, Mj3 en Mj7. De monolinguale groep lijkt daarnaast over het algemeen gebruik te maken van vier verschillende tijden: de voltooide tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd, dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd (zie figuur 5.1). De groep zeer jonge monolinguale kinderen maakt voornamelijk gebruik van de voltooide tijd, dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd. Met uitzondering van één proefpersoon, Mzj1. Deze proefpersoon gebruikt de verleden tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd. In de groep jonge monolinguale kinderen wordt er voornamelijk gebruikgemaakt van de voltooide tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd. Proefpersoon Mj3 maakt, als enige van deze groep, gebruik van de verleden tijd. De overige tijden worden door de monolinguale groep ook een paar keer toegepast. Proefpersoon Mzj4 past de overige tijd en de verleden tijd toe en proefpersoon Mj7 past de overige tijd en de tegenwoordige tijd toe.

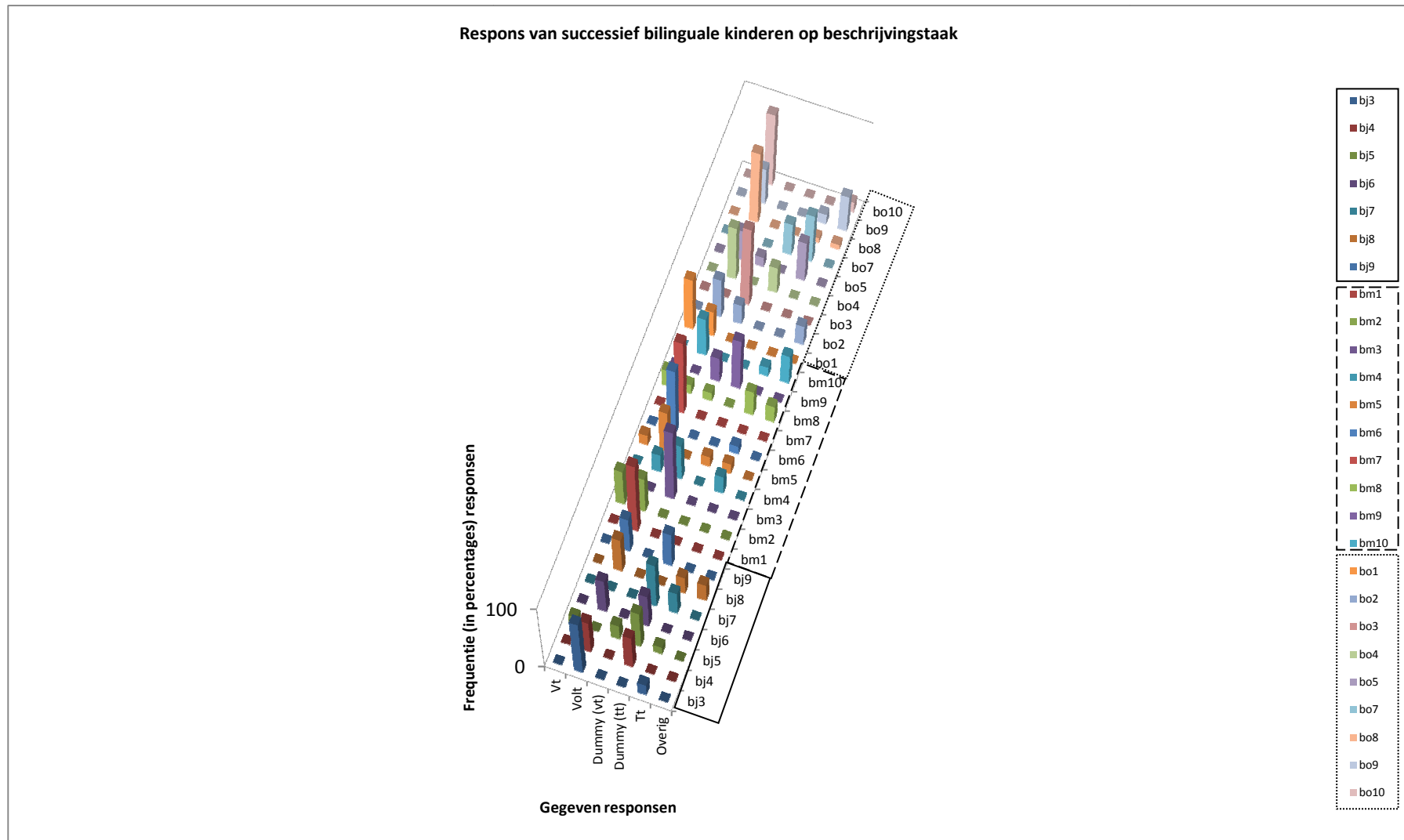
De successief bilinguale kinderen gaven over het algemeen een respons in dezelfde vier tijden als de monolinguale kinderen namelijk: de voltooide tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd, dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en tegenwoordige tijd (zie figuur 5.2). Er zijn enkele proefpersonen die de verleden tijd hebben toegepast en ook een aantal proefpersonen die overige tijden hebben gebruikt. Het lijkt alsof de voltooide tijd door twee proefpersonen uit de jonge bilinguale groep niet wordt toegepast. Dit zijn de proefpersonen: Bj5 en Bj7. Proefpersoon Bj5 lijkt in plaats van de voltooide tijd de dummies (zowel in tegenwoordige als verleden tijd) te gebruiken. Proefpersoon Bj7 lijkt in plaats van de voltooide tijd de dummies in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd toe te passen. De jonge bilinguale kinderen lijken met name gebruik te maken van de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd naast het gebruik van de voltooide tijd. Dummies in de verleden tijd worden nauwelijks gebruikt. Uit de groep midden bilinguale kinderen zijn twee proefpersonen die geen of nauwelijks gebruik lijken te maken van de voltooide tijd bij de beschrijvingstaak. De proefpersonen zijn: Bm3 en Bm9. Proefpersoon Bm3 lijkt de dummies in de verleden tijd te gebruiken in plaats van de voltooide tijd. Proefpersoon Bm9 lijkt in plaats van de voltooide tijd de dummies te gebruiken in zowel de tegenwoordige als verleden tijd. Proefpersonen Bo3 en Bo7 zijn de proefpersonen uit de oude bilinguale groep die geen gebruik lijken te maken van de voltooide tijd. Proefpersoon Bo3 lijkt de dummies in de verleden tijd te gebruiken in plaats van de voltooide tijd. Proefpersoon Bo7 lijkt de dummies in de tegenwoordige tijd en tegenwoordige tijd te gebruiken in plaats van de voltooide tijd. De midden bilinguale kinderen en oude bilinguale kinderen gebruiken over het algemeen de voltooide tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd. De tegenwoordige lijkt door alle bilinguale groepen (jonge, midden en oude bilinguale kinderen) te worden toegepast. De

diversiteit in de bilinguale groep is groot. Er is geen groep waarbij alle proefpersonen dezelfde tijdscategorieën gebruiken.

Wanneer de voltooide tijd wordt gebruikt wordt de verleden tijd niet of nauwelijks toegepast. Dit kan betekenen dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen de voltooide en verleden tijd door de monolinguale en successief bilinguale kinderen. In hoofdstuk 6 wordt geanalyseerd of de kinderen wel of geen onderscheid maken tussen de twee tijd.

Figuur 5.1 – ‘Respons van de monolinguale kinderen op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

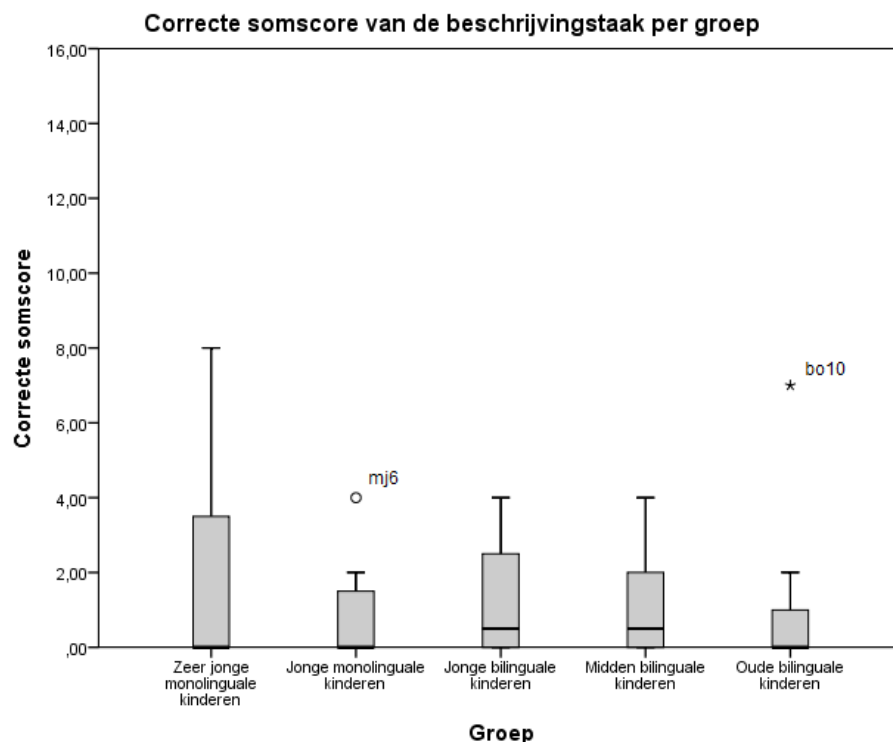
Figuur 5.2 – ‘Respons van de successief bilinguale kinderen op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

5.2 Kwantitatieve analyse beschrijvingstaak

Bij de kwantitatieve analyse van de beschrijvingstaak zijn statistische testen uitgevoerd. De resultaten van deze testen worden besproken. Er zijn meerdere analyses uitgevoerd. Een toelichting hiervan is te vinden in paragraaf 3.3.2.

5.2.1 Gebruik voltooide tijd – Groep

Bij deze analyse wordt de correcte vervoeging van het hulpwerkwoord en de correcte vervoeging van het voltooid deelwoord correct gerekend. Het doelwerkwoord moest daarbij wel gerealiseerd zijn. In alle andere gevallen is de aanvulling incorrect gerekend. Onderstaande figuur 5.3 geeft een overzicht van de correcte somscore per groep.

Figuur 5.3 – ‘Boxplots van de correcte somscores van de beschrijvingstaak per groep’

De zeer jonge groep monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 1.9 (SD = 3.2). De groep met jonge monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 0.9 (SD = 1.5). De groep met jonge bilinguale kinderen scoorde een gemiddelde van 1.3 (SD = 1.6). De midden bilinguale kinderen hadden een gemiddelde somscore van 1.2 (SD = 1.5). De groep met oude bilinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 1.2 (SD = 2.3).

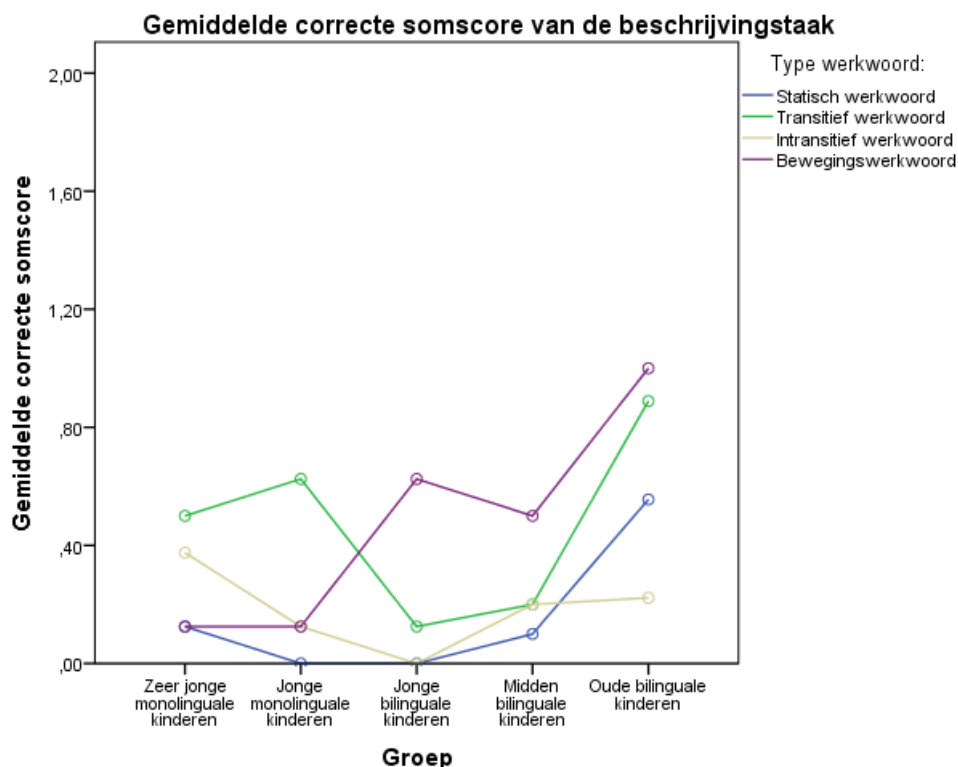
Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om het effect van de variabele ‘groep’ vast te stellen op de correcte somscore. Dit is gedaan bij de vijf onderscheiden groepen. Er is geen significant effect gevonden van de ‘groep’ op de juiste vervoeging van het werkwoord in de voltooide tijd [$F(4, 38) = 0.242$, $p = 0.912$].

5.2.2 Gebruik voltooide tijd – Type werkwoord en groep

Er is een repeated measures ANOVA uitgevoerd om het effect van het ‘type werkwoord’ (als within-subjects factor) en effect van de ‘groep’ (als between-subjects factor) te vergelijken met ‘de juiste vervoeging van de voltooide tijd’. De variabele ‘type werkwoord’ heeft vier

niveaus en de variabele 'groep' heeft vijf niveaus. Onderstaande figuur 5.4 geeft een overzicht van de interactie tussen de variabelen 'type werkwoord' en 'groep' op de variabele 'juiste vervoeging van de voltooide tijd'.

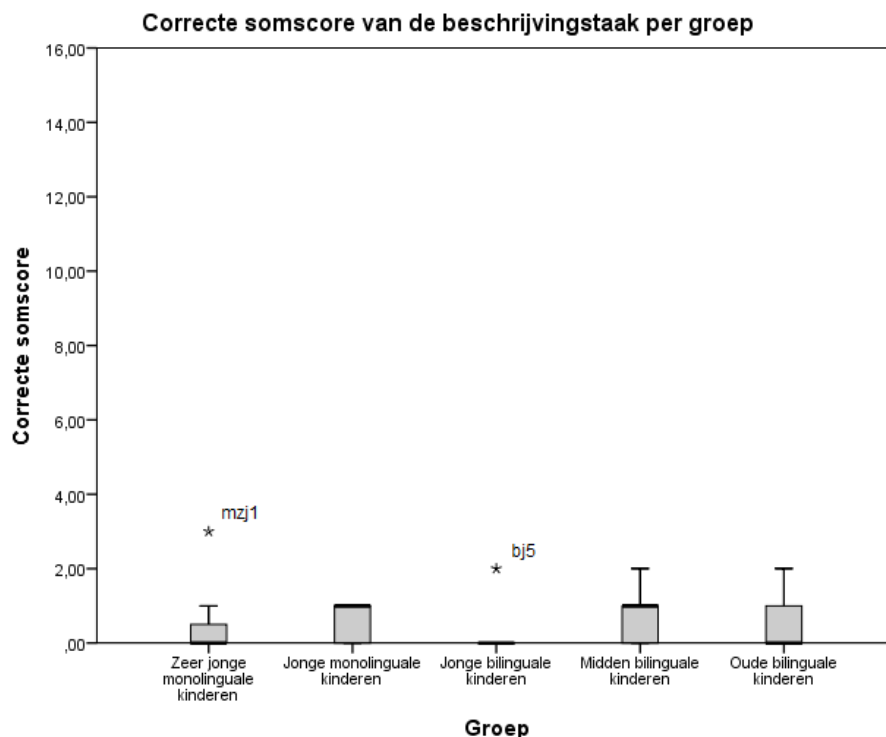

Figuur 5.4 – 'Correcte somscore beschrijvingstaak uitgesplitst naar type werkwoord en groep'

Uit een repeated measures ANOVA met een Huynh-Feldt correctie is gebleken dat er geen significante interactie tussen de variabelen 'type werkwoord' en 'groep' op de variabele 'juiste vervoeging van de voltooide tijd' [$F(11,779; 111,899) = 1.615, p = 0.099$]. Het effect van de within-subjects factor 'type werkwoord' op de variabele 'juiste vervoeging van de voltooide tijd' is significant [$F(2,945; 111,899) = 4.929, p = 0.003$]. Er is een post-hoc vergelijking uitgevoerd met behulp van de Bonferroni. Hieruit bleek dat er een significant verschil is tussen de statische werkwoorden en transitieve werkwoorden ($p = 0.029$). De proefpersonen scoorden beter op de transitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. Ook bleek er een significant verschil te zijn tussen de statische werkwoorden en de bewegingswerkwoorden ($p = 0.023$). Er werd beter op de bewegingswerkwoorden gescoord dan op de statische werkwoorden. Het effect van de between-subjects factor 'groep' op de variabele 'gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd' is niet significant [$F(4; 38) = 1.389, p = 0.256$].

5.2.3 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd – Groep

Bij deze analyse wordt het gebruik van een dummy auxiliary in de verleden tijd en het gebruik van de verleden tijd correct gerekend. In alle andere gevallen wordt de aanvulling incorrect gerekend. Onderstaande figuur 5.5 geeft een overzicht van de correcte somscore per groep.

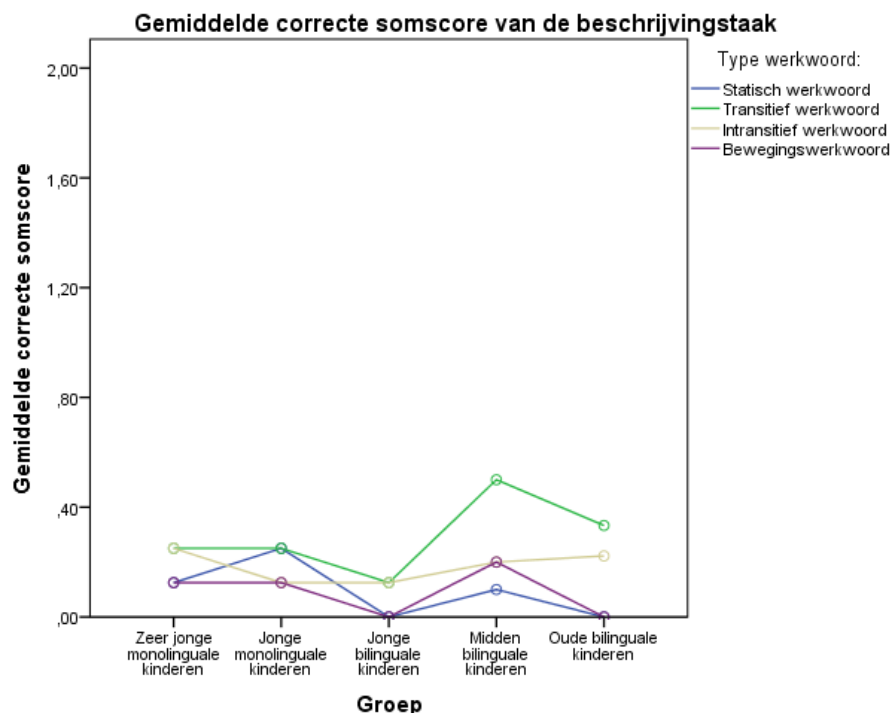
Figuur 5.5 – ‘Boxplots van het gebruik van dummies en de verleden tijd op de beschrijvingstaak per groep’

De zeer jonge groep monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 0.5 (SD = 1.1). De groep met jonge monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 0.6 (SD = 0.5). De groep met jonge bilinguale kinderen scoorde een gemiddelde van 0.3 (SD = 0.7). De midden bilinguale kinderen hadden een gemiddelde somscore van 0.8 (SD = 0.8). De groep met oude bilinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 0.6 (SD = 0.7).

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om het effect van de variabele ‘*groep*’ vast te stellen op het gebruik van de verleden tijd en dummies in de verleden tijd. Dit is gedaan bij de vijf onderscheiden groepen. Er is geen significant effect gevonden van de leeftijd en meertaligheid bij de juiste vervoeging van het werkwoord bij de voltooide tijd voor de vijf condities [$F(4, 38) = 0.576$, $p = 0.681$].

5.2.4 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd – Type werkwoord en groep

Er is een repeated measures ANOVA uitgevoerd om het effect van het ‘*type werkwoord*’ (als within-subjects factor) en effect van de ‘*groep*’ (als between-subjects factor) te vergelijken met ‘*gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd*’. De variabele ‘*type werkwoord*’ heeft vier niveaus en de variabele ‘*groep*’ heeft vijf niveaus. Onderstaande figuur 5.6 geeft een overzicht van de interactie tussen de variabelen ‘*type werkwoord*’ en ‘*groep*’ op de variabele ‘*gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd*’.

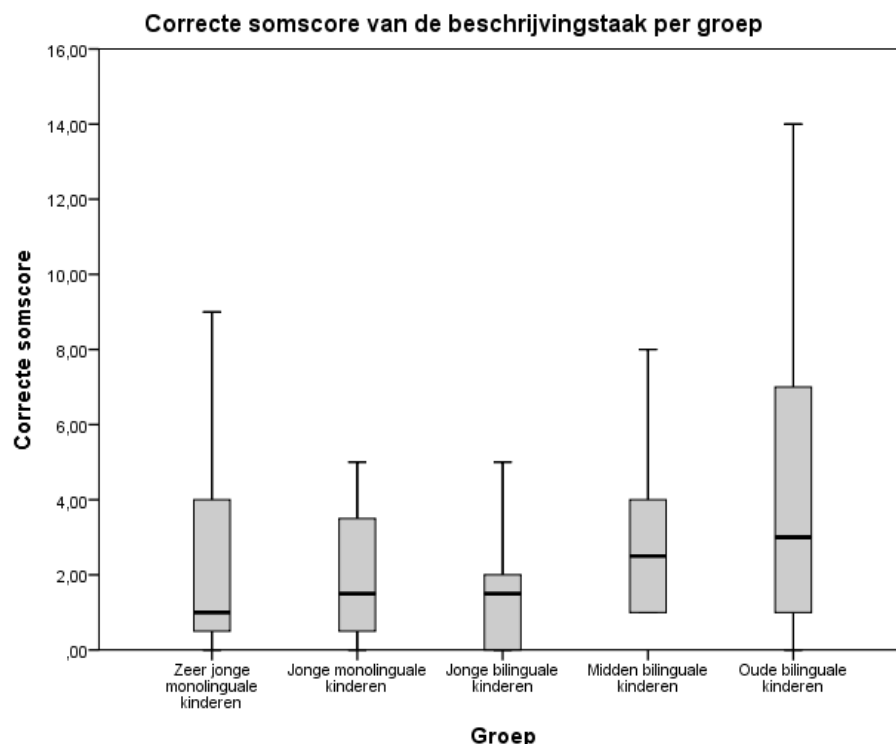

Figuur 5.6 – ‘Somscores van het gebruik van dummies en verleden tijd op de beschrijvingstaak uitgesplitst naar type werkwoord en groep’

Uit een repeated measures ANOVA met een Huynh-Feldt correctie is gebleken dat er geen significante interactie tussen de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd’ [$F(12; 114) = 0.392$, $p = 0.964$]. Het effect van de within-subjects factor ‘type werkwoord’ op de variabele ‘gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd’ is niet significant [$F(3; 114) = 2.397$, $p = 0.072$]. Het effect van de between-subjects factor ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd’ is niet significant [$F(4, 38) = 0.900$, $p = 0.474$].

5.2.5 Gebruik voltooide tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Groep

Bij deze analyse wordt de uiting correct gerekend wanneer de correcte vervoeging van de voltooide tijd gebruikt wordt (hulpwerkwoord en voltooid deelwoord correct), de incorrecte vervoeging van de voltooide tijd gebruikt wordt (hulpwerkwoord en/of voltooid deelwoord incorrect), de voltooid verleden tijd gebruikt wordt of de dummy auxiliary in de verleden tijd gebruikt wordt. Bij alle items moet het doelwerkwoord gerealiseerd zijn. In alle andere gevallen wordt de aanvulling incorrect gescoord. Onderstaande figuur 5.7 geeft een overzicht van de correcte somscore per groep.

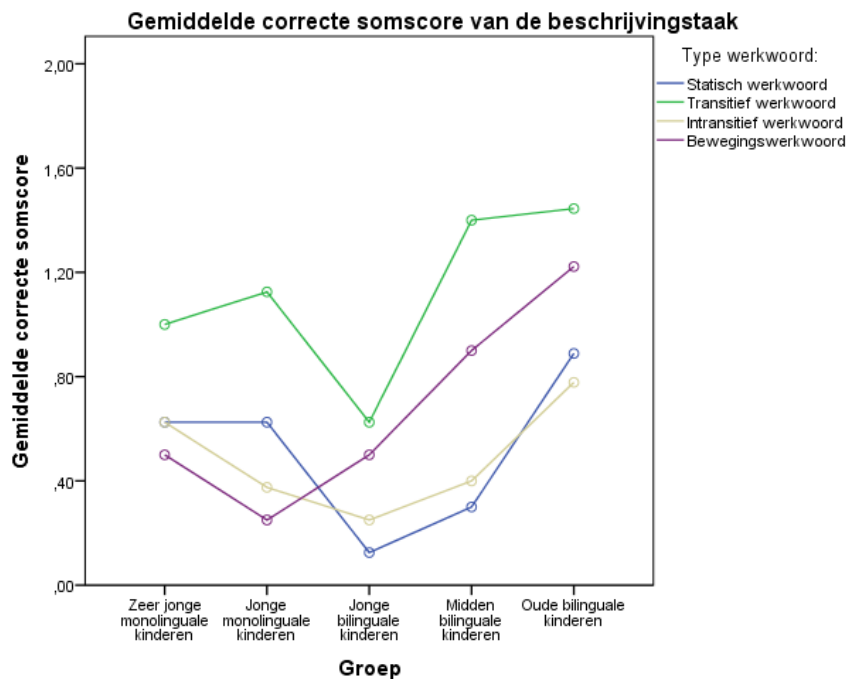
Figuur 5.7 – ‘Boxplots van het gebruik van voltooide tijd, dummies en overgeneralisaties op de beschrijvingstaak per groep’

De zeer jonge groep monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 2.5 (SD = 3.3). De groep met jonge monolinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 2.0 (SD = 1.9). De groep met jonge bilinguale kinderen scoorde een gemiddelde van 1.5 (SD = 1.7). De midden bilinguale kinderen hadden een gemiddelde somscore van 3.0 (SD = 2.3). De groep met oude bilinguale kinderen had een gemiddelde correcte somscore van 4.3 (SD = 4.4).

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om het effect van de variabele ‘groep’ vast te stellen op het gebruik van een vorm van de voltooide tijd. Dit is gedaan bij de vijf onderscheiden groepen. Er is geen significant effect gevonden van de leeftijd en meertaligheid bij het gebruik van een vorm van de voltooide tijd op het $p < 0.05$ niveau voor de vijf condities [$F(4, 38) = 1.199, p = 0.327$].

5.2.6 Gebruik voltooide tijd, dummy auxiliary in de vt en overgeneralisaties – Type werkwoord en groep

Er is een repeated measures ANOVA uitgevoerd om het effect van het ‘type werkwoord’ (als within-subjects factor) en effect van de ‘groep’ (als between-subjects factor) te vergelijken met ‘gebruik van een vorm van de voltooide tijd’. De variabele ‘type werkwoord’ heeft vier niveaus en de variabele ‘groep’ heeft vijf niveaus. Onderstaande figuur 5.8 geeft een overzicht van de interactie tussen de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de voltooide tijd’.

Figuur 5.8 – ‘Somscores van het gebruik van de voltooide tijd, dummies en overgeneralisaties op de beschrijvingstaak uitgesplitst naar type werkwoord en groep’

Uit een repeated measures ANOVA met een Huynh-Feldt correctie is gebleken dat er geen significante interactie tussen de variabelen ‘type werkwoord’ en ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de voltooide tijd’ [$F(12; 114) = 0.779$, $p = 0.671$]. Het effect van de within-subjects factor ‘type werkwoord’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de voltooide tijd’ is significant [$F(3; 114) = 7.675$, $p = 0.000$]. Er is een post-hoc vergelijking uitgevoerd met behulp van de Bonferroni. Er is een significant verschil tussen de statische werkwoorden en de transitieve werkwoorden ($p = 0.003$). Er is door de proefpersonen beter gescoord op de transitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. Ook is er een significant verschil gevonden tussen de transitieve en intransitieve werkwoorden ($p = 0.005$). Op de transitieve werkwoorden is beter gescoord dan op de intransitieve werkwoorden. Er is een significant verschil tussen de transitieve en bewegingswerkwoorden gevonden ($p = 0.044$). De proefpersonen scoorden beter op de transitieve werkwoorden dan op de bewegingswerkwoorden. Het effect van de between-subjects factor ‘groep’ op de variabele ‘gebruik van een vorm van de voltooide tijd’ is niet significant [$F(4, 38) = 1.009$, $p = 0.415$].

5.2.7 Gebruik voltooide tijd – Monolinguaal versus bilinguaal

In de onderstaande tabel 5.1 wordt het gemiddelde van de somscore van de monolinguale en bilinguale kinderen weergegeven. De gemiddelde somscore van de monolinguale kinderen was 1.4 met een standaarddeviatie van 2.5. De gemiddelde somscore van de bilinguale kinderen was 1.2 met een standaarddeviatie van 1.7. De somscore is gebaseerd op de juiste vervoeging van het doelwerkwoord en hulpwerkwoord in de voltooide tijd.

Tabel 5.1 – ‘Gemiddelde somscore en standaarddeviatie van de juiste vervoeging van de voltooide tijd bij monolinguale en bilinguale kinderen’

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddelde somscore	1.4 (SD = 2.5)	1.2 (SD = 1.7)

Met behulp van een Welch t-toets is er onderzocht of er een significant verschil is in de correcte somscore op de beschrijvingstaak tussen monolinguale en successief bilinguale

kinderen. Er was geen significant verschil tussen de monolinguale en bilinguale kinderen bij de juiste vervoeging van de voltooid tijd. Welch t-toets (1; 23,898) = 0.047, $p = 0.830$.

5.2.8 Gebruik dummy auxiliary in de verleden tijd en verleden tijd – Monolinguaal versus bilinguaal

In de onderstaande tabel 5.2 wordt het gemiddelde van de somscore van de monolinguale en bilinguale kinderen weergegeven. De gemiddelde somscore van de monolinguale kinderen was 0.6 met een standaarddeviatie van 0.8. De gemiddelde somscore van de bilinguale kinderen was 0.6 met een standaarddeviatie van 0.8. Het gebruik van de dummy auxiliaries in de verleden tijd en de verleden tijd is meegenomen in de somscore.

Tabel 5.2 – ‘Gemiddelde somscore en standaarddeviatie van het gebruik van de verleden tijd en dummies in de verleden tijd bij monolinguale en bilinguale kinderen’

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddelde somscore	1.4 (SD = 2.5)	1.2 (SD = 1.7)

Er is een Welch t-toets uitgevoerd waarbij het gebruik van de dummies en het gebruik van de verleden tijd op de beschrijvingstaak is onderzocht op het al dan niet meertalig zijn. Er was geen sprake van een significant verschil. Welch t-toets (1; 29,607) = 0.001, $p = 0.978$.

5.2.9 Gebruik voltooid tijd, dummies en overgeneralisaties – Monolinguaal versus bilinguaal

In de onderstaande tabel 5.3 wordt het gemiddelde van de somscore van de monolinguale en bilinguale kinderen weergegeven. Het gebruik van de juiste vervoeging in de voltooid tijd, overgeneralisaties en het gebruik van dummies in de verleden tijd is meegenomen in de somscore. De gemiddelde somscore van de monolinguale kinderen was 2.3 met een standaarddeviatie van 2.6. De gemiddelde somscore van de bilinguale kinderen was 3.0 met een standaarddeviatie van 3.2.

Tabel 5.3 – ‘Gemiddelde somscore en standaarddeviatie van het gebruik van de juiste vervoeging in de voltooid tijd, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd bij monolinguale en bilinguale kinderen’

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddelde somscore	2.3 (SD = 2.6)	3.0 (SD = 3.2)

Er is wederom een Welch t-toets uitgevoerd waarbij er gekeken is of er sprake is van een significant verschil in het gebruik van een vorm van de voltooid tijd tussen monolinguale en bilinguale kinderen. Er bleek geen sprake te zijn van een significant verschil tussen de monolinguale en bilinguale kinderen bij het gebruik van een vorm van de voltooid tijd. Welch t-toets (1; 36,788) = 0.721, $p = 0.401$.

5.3 Overgeneralisaties beschrijvingstaak

Er is een indeling gemaakt van de vormen van overgeneralisaties die gerealiseerd werden bij de uitvoering van de beschrijvingstaak (zie onderstaande tabel 5.4). De vormen die gemarkeerd zijn in de tabel hebben betrekking op overgeneralisaties van het voltooid deelwoord. De overige vormen hebben betrekking op incongruenties van het hulpwerkwoord waarbij de laatste twee vormen in de tabel een incongruentie van het hulpwerkwoord in combinatie met een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord bevatten.

Tabel 5.4 – ‘Vormen van overgeneralisaties bij het gebruik van de voltooide tijd’

Vorm:	Voorbeeld:
Tegenwoordige tijd of verleden tijd van hulpwerkwoord ‘zijn’ of ‘hebben’ en ‘ge’ + stam van onregelmatig werkwoord in de tegenwoordige tijd + ‘d’ of ‘t’	‘Was <i>gevald</i> ’ of ‘heeft <i>gesprongt</i> ’
Tegenwoordige tijd of verleden tijd van hulpwerkwoord ‘zijn’ of ‘hebben’ en ‘ge’ + stam van onregelmatig werkwoord in de tegenwoordige tijd + ‘en’	‘Is <i>geplassen</i> ’ of ‘heeft <i>gehuilen</i> ’
Incongruentie hulpwerkwoord en correcte vervoeging voltooid deelwoord	‘Hij heb <i>gespeeld</i> ’
Incongruentie hulpwerkwoord en ‘ge’ + stam van onregelmatig werkwoord in de tegenwoordige tijd + ‘d’ of ‘t’	‘Hij heb gegeefd ’
Incongruentie hulpwerkwoord en ‘ge’ + stam van onregelmatig werkwoord in de tegenwoordige tijd + ‘en’	‘Hij heb gehuilen ’

Onderstaande tabel 5.5 geeft een overzicht van de vormen van de overgeneralisaties die de monolinguale kinderen produceerden. Vijf monolinguale proefpersonen produceerden deze overgeneralisaties bij de beschrijvingstaak.

Tabel 5.5 – ‘Overgeneralisaties van de voltooide tijd bij monolinguale kinderen’

Hulpww correct en overgeneralisatie voltooid dw met suffix ‘d’ of ‘t’		Incongruentie hulpww en voltooid dw met suffix ‘d’ of ‘t’		Incongruentie hulpww en voltooid dw met suffix ‘en’ of uitzondering voltooid dw		Incongruentie hulpww en overgeneralisatie voltooid dw met suffix ‘d’ of ‘t’	
Uiting	Proefpersoon	Uiting	Proefpersoon	Uiting	Proefpersoon	Uiting	Proefpersoon
Hij heeft gegeeft	Mzj4	Hij heb gemaakt	Mzj5	Hij heb gegeten	Mzj5	Hij hebt gezit	Mzj5
Hij heeft gelopen	Mzj4	Hij heb gehuild	Mzj5	Hij heb gekregen	Mzj6	Hij heb opgedrinkt	Mzj7
Hij heeft gezit	Mzj4	Hij heb geplast	Mj5	Hij hebt gedaan	Mzj6		
Hij is geglijd	Mzj5			Hij heb gestaan	Mj5		
Hij is gevalt	Mzj5						

In de monolinguale groep gebruikte vijf van de zestien kinderen (31%) overgeneralisaties bij de beschrijvingstaak. Uit de zeer jonge monolinguale groep waren dit vier proefpersonen namelijk: Mzj4, Mzj5, Mzj6 en Mzj7. Uit de jonge monolinguale groep was dit proefpersoon Mj5. Proefpersoon Mzj4 gebruikte overgeneralisaties van het voltooid deelwoord maar gebruikte wel de juiste vervoeging van het hulpwerkwoord. Proefpersoon Mzj5 had moeite met zowel de juiste vervoeging van het hulpwerkwoord en de juiste vervoeging van het voltooid deelwoord. Deze proefpersoon gebruikte overgeneralisaties bij het voltooid

deelwoord en paste ook incongruenties bij het hulpwerkwoord toe. Proefpersoon Mzj6 gebruikte alleen incongruenties van het hulpwerkwoord maar gebruikte daarbij wel de juiste vervoeging van het voltooid deelwoord. Proefpersoon Mzj7 heeft slechts één keer een overgeneralisatie toegepast in combinatie met een incongruentie van het hulpwerkwoord. Als laatste heeft proefpersoon Mj5 incongruenties van het hulpwerkwoord laten zien maar daarbij werd wel de juiste vervoeging van het voltooid deelwoord gebruikt.

De successief bilinguale kinderen produceerden meer verschillende vormen van overgeneralisaties (zie tabel 5.7) dan de monolinguale kinderen. Tussen haakjes staat de frequentie weergegeven wanneer deze vaker was dan één keer. In de bilinguale groep elf van de 28 kinderen (39%) die overgeneralisaties van de voltooide tijd gebruikten. Er waren 4 proefpersonen van de jonge bilinguale groep namelijk: Bj3, Bj4, Bj8 en Bj9. Proefpersoon Bj3 gebruikte vier keer een incongruentie van het hulpwerkwoord waarvan twee keer in combinatie met een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord. Proefpersoon Bj4, Bj8 en Bj9 gebruikten allemaal slechts één keer een incongruentie van het hulpwerkwoord waarbij het voltooid deelwoord juist werd vervoegd.

In midden bilinguale groep gebruikte vier proefpersonen overgeneralisaties bij de voltooide tijd namelijk: Bm1, Bm4, Bm6 en Bm7. Proefpersoon Bm1 gebruikte slechts één keer een incongruentie van het hulpwerkwoord waarbij het voltooid deelwoord correct werd vervoegd. Proefpersoon Bm4 gebruikte één keer een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord. Proefpersoon Bm6 gebruikte zes keer een incongruentie van het hulpwerkwoord waarvan twee keer in combinatie met een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord. Proefpersoon Bm7 paste zes keer een incongruentie van het hulpwerkwoord toe waarvan drie keer in combinatie met een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord. De incongruenties van het hulpwerkwoord waren bij deze proefpersoon opvallend. Er werd namelijk drie van de zes keer *'Hij hebben'* gebruikt in plaats van *'Hij heeft'*.

In de oude bilinguale groep gebruikte drie proefpersonen overgeneralisaties. Proefpersoon Bo2 gebruikte één keer een incongruentie van het hulpwerkwoord waarbij het voltooid deelwoord juist werd vervoegd. Proefpersoon Bo8 gebruikte zes keer een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord. Proefpersoon Bo10 gebruikte drie keer een overgeneralisatie in de voltooide tijd waarvan twee keer een incongruentie van het hulpwerkwoord en één keer een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord.

Het aantal overgeneralisaties dat gebruikt werd bij de beschrijvingstaak is berekend. In tabel 5.6 wordt het gemiddeld aantal overgeneralisaties weergegeven voor de monolinguale en bilinguale kinderen.

Tabel 5.6 – 'Gemiddelde en standaarddeviatie aantal overgeneralisaties monolinguale en bilinguale kinderen'

	Monolinguale kinderen	Bilinguale kinderen
Gemiddeld aantal overgeneralisaties	6.2 (SD = 11.0)	7.6 (SD = 12.7)

Er is een Welch t-toets uitgevoerd om te bepalen of er een significant verschil is in het gebruik van overgeneralisaties op de beschrijvingstaak tussen monolinguale en successief bilinguale kinderen. Er bleek geen sprake te zijn van een significant verschil tussen de twee groepen wat betreft het aantal overgeneralisaties op de beschrijvingstaak. Welch t-toets (1; 35,433) = 0.154, $p = 0.697$.

Tabel 5.7 – ‘Overgeneralisaties van de voltooide tijd bij successief bilinguale kinderen’

Hulpww correct en overgeneralisatie voltooid dw met suffix ‘d’ of ‘t’		Hulpww correct en overgeneralisatie voltooid dw met suffix ‘en’		Incongruentie hulpww en voltooid dw met suffix ‘d’ of ‘t’		Incongruentie hulpww en voltooid dw met suffix ‘en’ of uitzondering voltooid dw		Incongruentie hulpww en overgeneralisatie voltooid dw met suffix ‘d’ of ‘t’		Incongruentie hulpww en overgeneralisatie voltooid dw met suffix ‘en’	
Uiting	Proefper soon	Uiting	Proefper soon	Uiting	Proefper soon	Uiting	Proefper soon	Uiting	Proefper soon	Uiting	Proefper soon
Hij was gespringt	Bm4	Hij heeft gehuilen	Bo8	Hij heb geplast	Bo10	Hij hebt gegeven (2 x)	Bj3, Bm1	Hij hebt gekrijgt	Bj3	Hij is geplassen	Bj3
Hij heeft gespringt	Bo8	Hij heeft gemaakt	Bo8	Hij hebt geplast	Bm6	Hij heb op-gegeten	Bj4	Hij heb gekrijgt	Bm7	Hij hebt ge-eten	Bm6
Hij heeft gezit	Bo8	Hij heeft geplassen	Bo8	Hij heb schoongemaakt	Bj8	Hij hebbe trapgelopen	Bm7	Hij hebben geglijd	Bm7		
Hij heeft geligt	Bo8			Hij hebt gemaakt (3 x)	Bj3, Bm6, Bo2	Hij hebben wakker geworden	Bm7	Hij heb gegeeft (2 x)	Bm6, Bm7		
Hij heeft geglijd	Bo10			Hij heb gemaakt	Bm7	Hij hebt gedaan (2 x)	Bm6, Bo10				
				Hij heb gestopt	Bm6	Hij heef gekregen	Bj9				

5.4 Conclusie beschrijvingstaak

Bij de beschrijvingstaak maakten de monolinguale en bilinguale kinderen over het algemeen gebruik van dezelfde tijden namelijk: de voltooide tijd, dummies in de tegenwoordige tijd, tegenwoordige tijd en dummies in de verleden tijd. Er is geen significant effect gevonden van de variabele 'groep' op de correcte vervoeging in de voltooide tijd. De variatie in respons op de beschrijvingstaak was erg groot. De jonge bilinguale groep kinderen leken weinig gebruik te maken van de dummies in de verleden tijd. Er is echter geen significant effect gevonden van de variabele 'groep' op het gebruik van de verleden tijd en de dummies in de verleden tijd. Een andere analyse is uitgevoerd waarbij de somscore bestond uit: dummies in de verleden tijd, voltooide tijd en overgeneralisaties. De variabele 'groep' had geen significant effect op deze somscore. Tabel 5.8 geeft een overzicht weer van de variabelen 'groep', 'type werkwoord' en het 'al dan niet meertalig zijn' op de drie verschillende somscores. Een plus geeft aan dat er sprake is van een significant effect en een min geeft aan dat er geen sprake is van een significant effect.

Tabel 5.8 – 'Effect van de groep, type werkwoord en al dan niet meertalig zijn op drie verschillende somscores van de beschrijvingstaak'

	Effect 'groep'	Effect 'type werkwoord'	Effect 'al dan niet meertalig zijn'
Somscore 'Gebruik voltooide tijd'	-	+	-
Somscore 'Gebruik dummies in verleden tijd en verleden tijd'	-	-	-
Somscore 'Gebruik voltooide tijd, overgeneralisaties en dummies'	-	+	-

Bij twee van de drie analyses was er sprake van een significant effect van het type werkwoord. Dit had betrekking op de somscore waarbij de juiste vervoeging van de voltooide tijd is meegenomen en de somscore waarbij de juiste vervoeging van de voltooide tijd, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd is meegenomen. Bij beide analyses presteerden de proefpersonen significant beter op de transitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. Er bleek geen significant effect te zijn van de variabele 'groep', 'type werkwoord' en 'al dan niet meertalig zijn' op de somscore van het gebruik van dummies in de verleden tijd en de verleden tijd.

De bilinguale groep gebruikte meer vormen van overgeneralisaties dan de monolinguale groep. Er was echter geen sprake van een significant verschil in het aantal overgeneralisaties dat gebruikt werd bij de voltooide tijd tussen de monolinguale en bilinguale kinderen. Van de gehele monolinguale groep maakte vijf van de zestien kinderen (31%) gebruik van overgeneralisaties. Vier van de acht proefpersonen (50%) uit de zeer jonge monolinguale groep maakte gebruik van overgeneralisaties. Één van de acht proefpersonen (13%) uit de jonge monolinguale groep maakte gebruik van overgeneralisaties. Van de gehele groep bilinguale kinderen waren er elf van de 28 (39%) die overgeneralisaties toepasten. Dit waren er vier (50%) uit de jonge bilinguale groep, vier (40%) uit de midden bilinguale groep en drie (33%) uit de oude bilinguale groep.

6. Resultaten aanvulstaak en beschrijvingstaak

In dit hoofdstuk worden de individuele prestaties per kind besproken, uitgesplitst naar groep. De prestaties van beide onderzoekstaken worden naast elkaar weergegeven. De uitingen die zijn geproduceerd bij beide taken zijn ingedeeld in verschillende categorieën namelijk: de verleden tijd, de voltooid tijd, incongruentie van het hulpwerkwoord bij de voltooid tijd, de dummy auxiliary in de verleden tijd (dummy auxiliary (vt)), de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd (dummy auxiliary (tt)), de tegenwoordige tijd en overig. Bij de aanvulstaak (AT) werd de vervoeging van de verleden tijd uitgelokt en bij de beschrijvingstaak (BT) de vervoeging van de voltooid tijd. Het aantal overgeneralisaties (incorrecte vervoegingen van de verleden tijd en de voltooid tijd) wordt achter de verleden tijd of voltooid tijd tussen haakjes weergegeven. Wanneer er sprake was van een incorrecte vervoeging van een hulpwerkwoord is dit apart aangegeven. Ditzelfde geldt voor incorrecte vervoeging van een hulpwerkwoord én overgeneralisatie van het voltooid deelwoord. Bij beide onderzoekstaken is een overzicht weergegeven van de prestaties van de proefpersoon van alle realisaties en van de realisaties met gebruik van het doelwerkwoord. De aanvulstaak heeft in totaal 36 items en de beschrijvingstaak heeft 16 items.

In bijlage 9 is de data per proefpersoon grafisch weergegeven. De data van zowel de aanvulstaak als de beschrijvingstaak is naast elkaar in één grafiek weergegeven. Er is gekozen om de data te gebruiken van alle realisaties, aangezien er bij een aantal proefpersonen weinig data overbleef wanneer alleen het doelwerkwoord werd meegeteld.

6.1 Individuele prestaties van de zeer jonge monolinguale proefpersonen

Proefpersoon Mzi1

Deze proefpersoon gebruikte zowel de correcte vervoeging als dummy auxiliary in de verleden tijd. Daarnaast werd ook de tegenwoordige tijd toegepast. Opvallend is dat deze tijden bij beide onderzoekstaken werden gebruikt. In de onderstaande tabel 6.1 wordt de frequentie van de verschillende tijden gepresenteerd.

Tabel 6.1 – ‘Respons op de aanvulstaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	10 (0)	6 (0)	9 (0)	2 (0)
Dummy auxiliary (vt)	16	4	12	1
Tegenwoordige tijd	9	6	8	

De proefpersoon had moeite met het benoemen van het doelwerkwoord bij de beschrijvingstaak. Hierdoor zijn er beduidend minder tijden gerealiseerd bij de beschrijvingstaak wanneer er gelet wordt op het noemen van het doelwerkwoord.

Proefpersoon Mzi4

Proefpersoon Mzi4 gebruikte een mix van dummy auxiliaries in de tegenwoordige tijd en dummy auxiliaries in de verleden tijd. Opvallend is dat de dummy auxiliaries in de verleden tijd alleen gebruikt worden bij de aanvulstaak en niet bij de beschrijvingstaak. In de onderstaande tabel 6.2 wordt de frequentie van de verschillende tijden gepresenteerd.

Tabel 6.2 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		10 (3)		10 (3)
Dummy auxiliary (vt)	27		21	
Dummy auxiliary (tt)		1		1
Tegenwoordige tijd	8	3	5	1
Overig		2		2

Opvallend is dat het bijwoord ‘al’ twee keer gebruikt is bij de realisatie van de voltooide tijd:

- ‘Heeft ie al gegeten’
- ‘Heeft ie al geplast’

Deze proefpersoon gebruikte twee overige tijden bij de beschrijvingstaak namelijk:

- ‘Is die klaar met slapen’ in plaats van ‘Pingu heeft geslapen’
- ‘De pinguin blijft staan’ in plaats van ‘Pingu heeft gestaan’

Proefpersoon Mzj5

Proefpersoon Mzj5 maakte een goed onderscheid tussen de verleden tijd en de voltooide tijd. De verleden tijd werd alleen gebruikt bij de aanvultaak en de voltooide tijd enkel bij de beschrijvingstaak. Daarnaast werd bij de aanvultaak de dummy auxiliary in de verleden tijd gebruikt en de tegenwoordige tijd. Bij de beschrijvingstaak werd de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en tegenwoordige tijd gebruikt naast de voltooide tijd. In de onderstaande tabel 6.3 wordt de frequentie van de verschillende tijden gepresenteerd.

Tabel 6.3 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	4 (0)		2 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		2 (2)		2 (2)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		3		3
Incongruentie hulpwerkwoord en overgeneralisatie voltooid deelwoord		1		1
Dummy auxiliary (vt)	18		16	
Dummy auxiliary (tt)	1	2	1	2
Tegenwoordige tijd	13	7	11	1
Overig		1		1

Er is één keer een overige tijd gebruikt bij de beschrijvingstaak:

- ‘Is al klaar’ bij het doelwerkwoord ‘plassen’

De onderzoeker heeft bij deze realisatie de uiting verder uit te lokken door te vragen ‘Met?’ Proefpersoon Mzj5 gaf hierop het antwoord: ‘plassen’.

Proefpersoon Mzj6

Proefpersoon Mzj6 gebruikte bij de aanvultaak een mix van de verleden tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd en tegenwoordige tijd. Bij de beschrijvingstaak werd zowel de tegenwoordige tijd als de verleden tijd als de voltooide tijd gebruikt. Het doelwerkwoord werd

bij de beschrijvingstaak niet vaak genoemd door deze proefpersoon. Onderstaande tabel 6.4 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.4 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	13 (5)	1 (0)	12 (5)	
Incongruentie hulpwerkwoord voltooid tijd		2		1
Dummy auxiliary (vt)	19		18	
Dummy auxiliary (tt)		2		1
Tegenwoordige tijd	4	7	3	
Overig		1		

Bij de beschrijvingstaak heeft de proefpersoon één keer een overig item gebruikt:

- ‘Hij is klaar’ bij het doelwerkwoord ‘maken’

De onderzoeker heeft geprobeerd om de uiting verder uit te lokken door te vragen: ‘Waarmee?’. Proefpersoon Mzj6 antwoordde hierop: ‘Met zijn gezicht’.

Proefpersoon Mzj7

Proefpersoon Mzj7 gebruikte bij de aanvultaak voornamelijk de tegenwoordige tijd. Slechts een enkele keer werd de verleden tijd gebruikt. De dummy auxiliary in de verleden tijd werd één keer toegepast. Bij de beschrijvingstaak werd de tegenwoordige tijd ook het vaakst toegepast. In plaats van de dummy auxiliary in de verleden tijd werd de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd gebruikt bij de beschrijvingstaak. Ook bij deze proefpersoon werd het doelwerkwoord bij de beschrijvingstaak niet vaak genoemd. Onderstaande tabel 6.5 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.5 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	2 (0)		1 (0)	
Incongruentie hulpwerkwoord en overgeneralisatie voltooid deelwoord		1		
Dummy auxiliary (vt)	1		1	
Dummy auxiliary (tt)		4		1
Tegenwoordige tijd	32	5	30	2

Bij de beschrijvingstaak heeft de proefpersoon één keer de volgende uiting gebruikt:

- ‘Huilt ie niet’ bij het doelwerkwoord ‘huilen’

De proefpersoon gebruikt het bijwoord ‘niet’ waarschijnlijk om aan te duiden dat de activiteit huilen niet meer gaande is.

Proefpersoon Mzj2

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De tegenwoordige tijd werd daarbij het meest gebruikt. Bij deze proefpersoon werd het doelwerkwoord slechts twee keer genoemd. Onderstaande tabel 6.6 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.6 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	3	
Dummy auxiliary (tt)	2	1
Tegenwoordige tijd	8	

Het voltooid deelwoord van het doelwerkwoord ‘maken’ werd correct gerealiseerd. Bij het doelwerkwoord ‘huilen’ heeft de proefpersoon de volgende uiting gerealiseerd:

- ‘Gaaf ie niet meer huilen’

De proefpersoon gebruikt ‘niet meer’ waarschijnlijk om aan te duiden dat de activiteit niet meer gaande is.

Proefpersoon Mzi3

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De tegenwoordige tijd werd het meest gebruikt. Het doelwerkwoord werd slechts één keer genoemd in de tegenwoordige tijd. In tabel 6.7 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.7 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Tegenwoordige tijd	13	1

Bij de uitingen zonder doelwerkwoord werden geen overgeneralisaties gemaakt. De voltooide tijd die werd gerealiseerd was:

- ‘Heeft ie hem neergezet’ bij het doelwerkwoord ‘maken’

Proefpersoon Mzi8

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. Wederom werd de tegenwoordige tijd het vaakst gebruikt. Daarnaast de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd. Onderstaande tabel 6.8 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.8 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	1	1
Dummy auxiliary (tt)	3	1
Tegenwoordige tijd	9	3

De voltooide tijd is één keer gerealiseerd bij het doelwerkwoord: *'plassen'*. De realisatie die proefpersoon Mzj8 heeft geproduceerd was: *'Hij heeft al geplast'*. Deze proefpersoon gebruikt vaak het bijwoord *'niet'* waarschijnlijk om aan te geven dat de handeling/activiteit niet meer gaande is. Hieronder de voorbeelden:

- *'Ging niet slapen'*
- *'Gaait ie niet omkijken'*
- *'Glijdt ie niet'*
- *'Huult ie niet meer'*

6.2 Individuele prestaties van de jonge monolinguale proefpersonen

Proefpersoon Mj1

Proefpersoon Mj1 gebruikte bij de aanvulstaak voornamelijk de dummy auxiliary in de verleden tijd. Bij de beschrijvingstaak werd de tegenwoordige tijd het vaakst toegepast. De voltooide tijd werd alleen toegepast bij de beschrijvingstaak. Bij deze proefpersoon werd het doelwerkwoord bij de beschrijvingstaak niet vaak genoemd. Onderstaande tabel 6.9 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.9 – 'Respons op de aanvulstaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie'

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	3 (1)	1 (0)	2 (1)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		3 (0)		1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	30	4	28	1
Dummy auxiliary (tt)	1	1	1	
Tegenwoordige tijd	1	5	1	

Proefpersoon Mj2

Proefpersoon Mj2 gebruikte bij de aanvulstaak zowel de verleden tijd als de dummy auxiliary in de verleden tijd. Daarnaast werd de tegenwoordige tijd gebruikt in deze taak. Bij de beschrijvingstaak werd de tegenwoordige tijd het vaakst gebruikt. Het doelwerkwoord werd bij de beschrijvingstaak slechts één keer genoemd. Onderstaande tabel 6.10 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.10 – 'Respons op de aanvulstaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie'

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	15 (6)	4 (0)	14 (6)	
Dummy auxiliary (vt)	16	3	16	1
Tegenwoordige tijd	5	5	4	

Bij de beschrijvingstaak gebruikte deze proefpersoon de uiting:

- *'En toen was ie klaar'* bij het doelwerkwoord *'eten'*

Deze proefpersoon gebruikte bij de beschrijvingstaak bij elke uiting *'En toen...'*.

Proefpersoon Mj3

Proefpersoon Mj3 gebruikte bij de aanvulstaak de verleden tijd het vaakst. De dummy auxiliary in de verleden tijd werd alleen bij de aanvulstaak toegepast. De verleden tijd werd bij

de beschrijvingstaak ook het vaakst gebruikt. Het doelwerkwoord werd bij de beschrijvingstaak slechts één keer genoemd. Onderstaande tabel 6.11 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.11 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	32 (4)	13 (1)	25 (3)	1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	2		2	
Tegenwoordige tijd	1	3	1	

Bij de beschrijvingstaak kwam één overgeneralisatie voor zonder het doelwerkwoord:

- *‘En gooide iemand een sneeuwbal en schrikte die helemaal’* in plaats van *‘schrok’* bij het doelwerkwoord *‘slapen’*

Proefpersoon Mj4

Proefpersoon Mj4 gebruikte bij de aanvultaak de dummy auxiliary in de verleden tijd het vaakst. Daarnaast werd de verleden tijd vaak gebruikt. Bij de beschrijvingstaak werd zowel de verleden tijd als de tegenwoordige tijd het vaakst gebruikt (zonder doelwerkwoord). Daarnaast werd de voltooid tijd toegepast. Het doelwerkwoord werd bij de beschrijvingstaak slechts één keer genoemd. Onderstaande tabel 6.12 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.12 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	13 (2)	6 (0)	13 (2)	
Voltooid tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		2 (0)		1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	20	1	18	
Tegenwoordige tijd	2	6	1	
Overig	1		1	

Het overige item bij de aanvultaak was *‘kwam vast te zitten’* bij het doelwerkwoord *‘vastzitten’*.

Bij het doelwerkwoord *‘krijgen’* was het voltooid deelwoord correct geproduceerd in de beschrijvingstaak.

Proefpersoon Mj5

Proefpersoon Mj5 gebruikte bij de aanvultaak de dummy auxiliary in de verleden tijd het vaakst. Daarnaast werd zowel de tegenwoordige tijd als de verleden tijd vaak gebruikt. Bij de beschrijvingstaak werd de tegenwoordige tijd het vaakst gebruikt (zonder doelwerkwoord). Daarnaast werd de voltooid tijd toegepast. De voltooid tijd werd alleen toegepast bij de beschrijvingstaak en niet bij de aanvultaak. De verleden tijd en de dummy auxiliaries werden alleen toegepast bij de aanvultaak. Onderstaande tabel 6.13 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.13 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	8 (2)		8 (2)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		3 (0)		2 (0)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		2		2
Dummy auxiliary (vt)	18		16	
Dummy auxiliary (tt)	1		1	
Tegenwoordige tijd	9	7	8	1

Bij de beschrijvingstaak is één keer een voltooid deelwoord gerealiseerd zonder hulpwerkwoord bij het doelwerkwoord ‘vallen’.

Proefpersoon Mj6

Proefpersoon Mj6 gebruikte bij de aanvultaak de dummy auxiliary in de verleden tijd het vaakst. Daarnaast werd zowel de tegenwoordige tijd als de verleden tijd vaak gebruikt. Bij de beschrijvingstaak werd de voltooide tijd het vaakst gebruikt. De verleden tijd werd alleen toegepast bij de aanvultaak. De dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd werd alleen toegepast bij de beschrijvingstaak. Onderstaande tabel 6.14 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.14 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	8 (2)		7 (1)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	2 (0)	6 (0)	2 (0)	4 (0)
Dummy auxiliary (vt)	22	2	22	1
Dummy auxiliary (tt)		2		1
Tegenwoordige tijd	3	3	2	
Overig		2		1

Deze proefpersoon gebruikt twee keer het bijwoord ‘helemaal’. Hieronder de voorbeelden:

- ‘Heeft ie al helemaal gemaakt’
- ‘Ging die het helemaal dichtdoen’

Het overige item dat bij de beschrijvingstaak voorkwam was bij het doelwerkwoord ‘eten’:

- ‘En toen was die klaar met eten’

Proefpersoon Mj8

Proefpersoon Mj8 gebruikte bij de aanvultaak de verleden tijd het vaakst. Daarnaast werd de dummy auxiliary in de verleden tijd toegepast. Bij de beschrijvingstaak werd de tegenwoordige tijd het vaakst gebruikt. De voltooide tijd en de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd werden alleen gebruikt bij de beschrijvingstaak. In tabel 6.15 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.15 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	20 (7)		20 (7)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		3 (0)		2 (0)
Dummy auxiliary (vt)	14	1	14	1
Dummy auxiliary (tt)		1		1
Tegenwoordige tijd	1	11	1	3

Enkele voorbeelden van uitingen die deze proefpersoon heeft gerealiseerd:

- ‘Wou net plassen’
- ‘Gaat straks glijden’
- ‘Huult nu niet meer’

De uiting ‘Huult nu niet meer’ duidt waarschijnlijk op een strategie waarbij de proefpersoon wil duidelijk maken dat de activiteit nu niet meer gaande is.

Proefpersoon Mj7

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De tegenwoordige tijd werd het vaakst gebruikt. Daarnaast werd er gebruikgemaakt van de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en één overig item. In tabel 6.16 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.16 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Dummy auxiliary (tt)	2	
Tegenwoordige tijd	13	2
Overig	1	1

Het overige item was:

- ‘Pinga is klaar met plassen’ in plaats van ‘Pinga heeft geplast’

6.3 Individuele prestaties van de jonge bilinguale proefpersonen

Proefpersoon Bj3

Bij deze proefpersoon waren er bij de aanvultaak 29 missing items. De dummy auxiliary in de verleden tijd kwam bij de aanvultaak het vaakst voor. Bij de beschrijvingstaak zijn veel verschillende tijden te zien bij deze proefpersoon (zonder doelwerkwoord). Er waren bij de beschrijvingstaak geen missing items. De voltooide tijd werd het meest gebruikt, aangezien daarbij van de zes keer, twee keer een incongruentie van het hulpwerkwoord voorkwam. Daarnaast werd de tegenwoordige tijd, de verleden tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd vaak gebruikt. De tegenwoordige tijd is alleen gebruikt bij de beschrijvingstaak. In tabel 6.17 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.17 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	2 (0)	1 (0)	
Voltooid tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	3 (1)	1 (0)	2 (1)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooid tijd	1	2	1	2
Incongruentie hulpwerkwoord en overgeneralisatie voltooid deelwoord		1		1
Dummy auxiliary (vt)	3	2	3	
Dummy auxiliary (tt)	1	1	1	
Tegenwoordige tijd		4		1
Overig		1		

De proefpersoon heeft bij de aanvultaak twee keer een voltooid tijd gebruikt. Één waarbij er sprake was van een incongruentie van het hulpwerkwoord namelijk:

- ‘*Heb gevangen*’ in plaats van ‘*heeft gevangen*’

In het onderstaande geval werd de voltooid tijd correct toegepast bij het doelwerkwoord ‘*vallen*’:

- ‘*Was gevallen*’

De proefpersoon gebruikte bij de beschrijvingstaak het bijwoord ‘*niet*’ waarschijnlijk om aan te duiden dat de handeling niet meer gaande is. Het ging om de volgende realisatie:

- ‘*Hij... huult niet*’

Er was een overig item bij de beschrijvingstaak namelijk:

- ‘*Heb de eten op*’ in plaats van ‘*Hij heeft het eten opgegeten*’

Proefpersoon Bj4

Bij deze proefpersoon is er een onderscheid te zien tussen de aanvultaak en de beschrijvingstaak. Bij de aanvultaak is de verleden tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd gebruikt. Bij de beschrijvingstaak is de voltooid tijd en de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd gebruikt. Er is alleen wat overlap wat betreft de tegenwoordige tijd, deze tijd is bij beide taken gebruikt. De dummy auxiliary in de verleden tijd kwam het vaakst voor bij de aanvultaak. De tegenwoordige tijd en dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd kwamen het meest voor bij de beschrijvingstaak wanneer het doelwerkwoord niet genoemd werd. Het doelwerkwoord is in de beschrijvingstaak maar twee keer genoemd. In tabel 6.18 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.18 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	4 (2)		4 (2)	
Incongruentie hulpwerkwoord voltooid tijd		1		1
Dummy auxiliary (vt)	30		29	
Dummy auxiliary (tt)		6		1
Tegenwoordige tijd	2	7	2	

Proefpersoon B17

De dummy auxiliary in de verleden tijd is het meest gebruikt bij de aanvultaak. Daarnaast werd de tegenwoordige tijd vaak toegepast. Bij de beschrijvingstaak zijn twee tijden gebruikt namelijk de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd. Dit betekent dat de verleden tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd alleen gebruikt zijn bij de aanvultaak. In tabel 6.19 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.19 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	2 (0)		1 (0)	
Dummy auxiliary (vt)	23		18	
Dummy auxiliary (tt)	2	9	1	4
Tegenwoordige tijd	8	4	5	2

Bij zowel de beschrijvingstaak als de aanvultaak heeft deze proefpersoon een paar keer met het bijwoord ‘niet’ aangegeven dat de handeling niet meer gaande is. Hieronder een aantal voorbeelden:

- ‘Pingu slaapt niet’ bij de beschrijvingstaak in plaats van ‘heeft geslapen’
- ‘Daar gaat ie niet eten’ bij de beschrijvingstaak in plaats van ‘heeft gegeten’
- ‘Geluk dat hij gaat nie meer huilen’ bij de beschrijvingstaak in plaats van ‘heeft gehuild’
- ‘Gaet niet slapen’ bij de aanvultaak in plaats van ‘sliep’

Proefpersoon B18

De dummy auxiliary in de verleden tijd is het meest gebruikt bij de aanvultaak. Daarnaast werden zowel de verleden tijd als de tegenwoordige tijd toegepast. De verleden tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd zijn alleen toegepast bij de aanvultaak. De voltooide tijd en de incongruentie van het hulpwerkwoord van de voltooide tijd zijn alleen toegepast bij de beschrijvingstaak. De tegenwoordige tijd is het meest gebruikt bij de beschrijvingstaak daarnaast de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de voltooide tijd. In tabel 6.20 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.20 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	5 (3)		3 (2)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		2 (0)		2 (0)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		1		
Dummy auxiliary (vt)	24		24	
Dummy auxiliary (tt)	1	3	1	
Tegenwoordige tijd	4	9	4	1
Overig		1		1

Bij beschrijvingstaak werd in de voltooide tijd het bijwoord ‘helemaal’ gebruikt bij het doelwerkwoord ‘gevallen’ namelijk:

- ‘Is die helemaal gevallen’

Deze proefpersoon gebruikte *'niet meer'* om aan te duiden dat de activiteit niet meer gaande is bij de beschrijvingstaak. Dit gebeurde bij het doelwerkwoord *'liggen'* namelijk:

- *'Pingu ligt niet meer'* in plaats van *'Pingu heeft gelegen'*

Het overige item dat voorkwam bij de beschrijvingstaak was:

- *'Hij is al klaar met springen'* in plaats van *'Hij heeft gesprongen'*

Proefpersoon Bj9

De tegenwoordige tijd is het meest gebruikt bij de aanvultaak. Daarnaast werd de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd toegepast. Slechts één keer werd de verleden tijd gebruikt bij de aanvultaak. Bij de beschrijvingstaak werd de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd het meest gebruikt daarnaast werd de tegenwoordige tijd vaak toegepast. De voltooid tijd werd één keer toegepast in de beschrijvingstaak. Daarbij was er sprake van een incongruentie van het hulpwerkwoord van de voltooid tijd. Tabel 6.21 geeft de frequentie weer van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn.

Tabel 6.21 – 'Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie'

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)		1 (0)	
Voltooid tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		1 (1)		1 (1)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooid tijd		1		
Dummy auxiliary (tt)	5	7	5	1
Tegenwoordige tijd	26	5	26	

Proefpersoon Bj1

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. Het doelwerkwoord is nooit genoemd door de proefpersoon. De tegenwoordige tijd is het meest gebruikt door deze proefpersoon. In tabel 6.22 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.22 – 'Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie'

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Voltooid tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Dummy auxiliary (tt)	2	
Tegenwoordige tijd	7	

Proefpersoon Bj2

Bij deze proefpersoon is alleen de aanvultaak afgenomen. Zowel de tegenwoordige tijd als de dummy auxiliary in de verleden tijd zijn vaak gebruikt. Tabel 6.23 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.23 – ‘Respons op de aanvulstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	AT	AT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	2 (0)	1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	16	16
Tegenwoordige tijd	17	15

De verleden tijd dat correct werd vervoegd was bij het doelwerkwoord ‘zien’. De tegenwoordige tijd die deze proefpersoon gebruikte bestond uit of een infinitief vorm van het doelwerkwoord of een vervoeging van de derde persoon enkelvoud.

Proefpersoon Bij5

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd is het meest gebruikt. In tabel 6.24 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.24 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (1)	1 (1)
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Dummy auxiliary (vt)	2	2
Dummy auxiliary (tt)	5	5
Tegenwoordige tijd	3	1

Deze proefpersoon gebruikte strategieën om aan te geven dat de handeling voltooid was. Enkele voorbeelden:

- ‘Gaaf hij niet springen’
- ‘Gaaf hij nog niet maken’
- ‘Gaaf ie ook liggen’
- ‘Is niet huilen’
- ‘Hij is al valt’
- ‘Ook staan’

Proefpersoon Bij6

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de voltooide tijd zijn even vaak gebruikt bij het benoemen van een doelwerkwoord. Tabel 6.25 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.25 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	3 (0)	2 (0)
Dummy auxiliary (tt)	8	2
Tegenwoordige tijd	3	

Er is twee keer een voltooide tijd gebruikt door deze proefpersoon. In beide gevallen werd het bijwoord ‘al’ gebruikt:

- 'Hij heeft al gemaakt' bij het doelwerkwoord 'maken'
- 'Hij heeft al geklommen' bij het doelwerkwoord 'klimmen'

6.4 Individuele prestaties van de midden bilinguale proefpersonen

Proefpersoon Bm1

Deze proefpersoon heeft bij de aanvultaak de verleden tijd het meest gebruikt. Daarnaast kwam ook de tegenwoordige tijd voor. Bij de beschrijvingstaak kwam voornamelijk de tegenwoordige tijd voor en één keer een voltooide tijd waarbij er sprake was van een incongruentie van het hulpwerkwoord. Het doelwerkwoord is bij de beschrijvingstaak slechts één keer genoemd. Tabel 6.26 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.26 – 'Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie'

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	32 (14)		32 (14)	
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		1		1
Tegenwoordige tijd	4	15	4	

Bij de beschrijvingstaak werd drie keer de volgende uiting gebruikt om aan te geven dat de handeling voltooid is namelijk:

- 'Daar is tie klaar'

Proefpersoon Bm2

De verleden tijd is bij de aanvultaak het meest gebruikt. Daarnaast kwam de dummy auxiliary in de verleden tijd vaak voor. Bij de beschrijvingstaak is er een mix van tijden gebruikt (zonder doelwerkwoord). Het doelwerkwoord werd maar twee keer gebruikt bij de beschrijvingstaak. In tabel 6.27 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.27 – 'Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie'

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	21 (7)	6 (0)	20 (7)	1 (0)
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		2 (0)		1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	10	2	10	
Dummy auxiliary (tt)	1	1	1	
Tegenwoordige tijd	4	4	4	

Proefpersoon Bm3

Bij deze proefpersoon zijn er twee tijden gebruikt bij de aanvultaak waarvan de tegenwoordige tijd het vaakst gebruikt is en daarnaast de verleden tijd. Bij de beschrijvingstaak zijn de dummy auxiliaries gebruikt in zowel de verleden tijd als in de tegenwoordige tijd. Deze vormen kwamen alleen voor bij de beschrijvingstaak. Tabel 6.28 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.28 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	7 (2)	5 (0)	7 (2)	
Dummy auxiliary (vt)		2		1
Dummy auxiliary (tt)		1		
Tegenwoordige tijd	29	6	29	
Overig		1		

Bij de aanvultaak is voornamelijk de tegenwoordige tijd gebruikt. De enige vorm van de tegenwoordige tijd die is gerealiseerd is de derde persoon enkelvoud. Een overig item dat voorkwam bij de beschrijvingstaak was:

- ‘En dan is tie klaar’ bij het doelwerkwoord ‘eten’.

Deze uiting is gerealiseerd om aan te geven dat de handeling voltooid is.

Proefpersoon Bm6

Deze proefpersoon heeft een onderscheid gemaakt tussen de twee onderzoekstaken. Bij de aanvultaak is de dummy auxiliary in de verleden tijd gebruikt en de verleden tijd. Het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd is overheersend bij de aanvultaak. Bij de beschrijvingstaak is de voltooide tijd gebruikt, de tegenwoordige tijd en de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd. Tabel 6.29 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.29 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	2 (0)		2 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		4 (2)		4 (2)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		4		4
Dummy auxiliary (vt)	34		34	
Dummy auxiliary (tt)		3		
Tegenwoordige tijd		4		1

Proefpersoon Bm7

Deze proefpersoon heeft bij de aanvultaak vaak de tegenwoordige tijd gebruikt. Bij de beschrijvingstaak kwamen zowel de voltooide tijd als de tegenwoordige tijd vaak voor. Tabel 6.30 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.30 – ‘Respons op de aanvulstaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	4 (0)	1 (1)	3 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	5 (2)		4 (2)
Incongruentie hulpwerkwoord en overgeneralisatie voltooid deelwoord		3		2
Dummy auxiliary (tt)	2		2	
Tegenwoordige tijd	25	6	21	

Het voltooid deelwoord is bij de aanvulstaak één keer gebruikt. Daarbij werd alleen het voltooid deelwoord genoemd zonder hulpwerkwoord. Dit was de uiting ‘gevonden’ bij het doelwerkwoord ‘vangen’.

Proefpersoon Bm8

Deze proefpersoon heeft bij de aanvulstaak de verleden tijd het meest gebruikt. Bij de beschrijvingstaak is de tegenwoordige tijd het meest gebruikt. Daarnaast kwamen de verleden tijd, de dummy auxiliaries in de verleden tijd, de voltooide tijd en de overige tijden voor. Onder de tabel worden onder andere voorbeelden gegeven van de gebruikte overige tijden. Tabel 6.31 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.31 – ‘Respons op de aanvulstaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	30 (13)	3 (0)	30 (13)	2 (0)
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		1 (0)		1 (0)
Dummy auxiliary (vt)	2	2	2	1
Tegenwoordige tijd	4	5	4	3
Overig		2		2

Deze proefpersoon gebruikte het bijwoord ‘niet’ om aan te geven dat de handeling niet meer gaande is. Dit gebeurde bij de beschrijvingstaak bij het doelwerkwoord ‘liggen’:

- ‘Ging hij niet liggen’ in plaats van ‘Hij heeft gelegen’

De overige items die voorkwamen bij de beschrijvingstaak waren:

- ‘En toen was tie klaar met glijden’ in plaats van ‘Hij heeft gegleden’
- ‘En toen ging hij stoppen een beetje ... met huilen’ in plaats van ‘Hij heeft gehuild’

Proefpersoon Bm9

Deze proefpersoon heeft bij de aanvulstaak de dummy auxiliary in de verleden tijd het meest gebruikt. Daarnaast werd de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd vaak gebruikt. Bij de beschrijvingstaak kwam de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd het meest voor. Daarnaast werden de dummy auxiliary in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd vaak gebruikt. Tabel 6.32 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.32 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		1 (0)		
Dummy auxiliary (vt)	25	4	21	1
Dummy auxiliary (tt)	10	7	9	2
Tegenwoordige tijd	1	4		

Deze proefpersoon heeft regelmatig ‘en toen’ gebruikt bij de beschrijvingstaak als aanloop voor de uiting. Daarna volgde dan een dummy auxiliary in de verleden tijd. Deze proefpersoon gebruikte één keer ‘nooit meer’ in de beschrijvingstaak bij het doelwerkwoord ‘huilen’ om aan te geven dat de activiteit niet meer gaande is. De volgende uiting werd gerealiseerd:

- ‘Hij gaat nooit meer huilen’ in plaats van ‘Hij heeft gehuild’

Proefpersoon Bm10

Deze proefpersoon heeft bij de aanvultaak vaak de verleden tijd gebruikt. Daarnaast kwam de tegenwoordige tijd en zowel de voltooide tijd als de dummy auxiliary in de verleden tijd voor. Bij de beschrijvingstaak kwam de voltooide tijd het vaakst voor. Daarnaast werden de tegenwoordige tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd en overige tijden gebruikt. Tabel 6.33 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.33 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	18 (6)		17 (6)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	2 (0)	8 (0)	2 (0)	4 (0)
Dummy auxiliary (vt)	4	1	4	
Tegenwoordige tijd	12	3	11	1
Overig		3		3

De voltooide tijd kwam voor bij de aanvultaak bij de volgende realisaties:

- ‘Vorgelezen had’ in plaats van ‘voorlas’
- ‘Omgekeken had’ in plaats van ‘omkeek’

De overige items die voorkwamen bij de beschrijvingstaak:

- ‘Daar was ie niet meer aan het huilen’ in plaats van ‘Hij heeft gehuild’
- ‘Ze is al klaar met plassen’ in plaats van ‘Ze heeft geplast’
- ‘Hij was op de grond, klaar met springen’ in plaats van ‘Hij heeft gesprongen’

Proefpersoon Bm4

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De voltooide tijd, de dummy auxiliary in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd zijn het vaakst voorgekomen. De proefpersoon had moeite met het benoemen van het doelwerkwoord. In tabel 6.34 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.34 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	4 (1)	1 (1)
Dummy auxiliary (vt)	4	2
Dummy auxiliary (tt)	1	
Tegenwoordige tijd	3	1
Overig	1	

Deze proefpersoon gebruikte ‘niet meer’ om duidelijk te maken dat de activiteit niet meer gaande is. Dit gebeurde bij het doelwerkwoord ‘huilen’ op de volgende manier:

- ‘Huilt ie niet meer’ in plaats van ‘Hij heeft gehuild’

Het overige item dat gerealiseerd werd was:

- ‘En toen was die klaar met de trap daar’ in plaats van ‘Hij is de trap opgelopen’

Proefpersoon Bm5

Bij deze proefpersoon is alleen de beschrijvingstaak afgenomen. De tegenwoordige tijd en de voltooide tijd zijn het meest voorgekomen. Tabel 6.35 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.35 – ‘Respons op de beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	BT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	1 (0)
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	5 (0)	4 (0)
Dummy auxiliary (vt)	1	
Dummy auxiliary (tt)	3	1
Tegenwoordige tijd	4	3

Deze proefpersoon gebruikte bij het doelwerkwoord ‘springen’ alleen het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord. De uiting ‘geschaatst’ werd gerealiseerd.

6.5 Individuele prestaties van de oude bilinguale proefpersonen

Proefpersoon Bo1

Deze proefpersoon heeft bij de aanvultaak alleen de verleden tijd gebruikt. Bij de beschrijvingstaak werd de verleden tijd het meest gebruikt. Daarnaast werd de tegenwoordige tijd en de voltooide tijd toegepast. Bij de beschrijvingstaak is maar drie keer het doelwerkwoord genoemd. Tabel 6.36 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.36 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	33 (8)	11 (0)	32 (8)	2 (0)
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		1 (0)		1 (0)
Tegenwoordige tijd		4		

De voltooide tijd die gebruikt werd bij de beschrijvingstaak was bij het doelwerkwoord ‘eten’.
De uiting die gerealiseerd werd was:

- ‘En toen heeft ie um opgegeten’

Proefpersoon Bo2

Deze proefpersoon heeft bij de aanvultaak de verleden tijd het vaakst gebruikt. Daarnaast kwamen zowel de dummy auxiliary in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd voor. Bij de beschrijvingstaak kwamen zowel de verleden tijd als de tegenwoordige tijd vaak voor. Daarnaast werd de voltooide tijd, de dummy auxiliary in de verleden tijd en een overige tijd gebruikt. In tabel 6.37 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.37 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	19 (7)	5 (1)	19 (7)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		1 (0)		1 (0)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		1		1
Dummy auxiliary (vt)	9	2	9	1
Tegenwoordige tijd	8	6	8	
Overig		1		1

Het overige item dat voorkwam bij de beschrijvingstaak is:

- ‘Had ie geslot maakt’ bij het doelwerkwoord ‘dichtdoen’

Proefpersoon Bo3

Bij de aanvultaak zijn twee tijden gebruikt namelijk de verleden tijd en de dummy auxiliary in de verleden tijd. Bij de beschrijvingstaak is de tegenwoordige tijd het meest gebruikt. Daarnaast werd de dummy auxiliary in de verleden tijd vaak gebruikt. De verleden tijd, de voltooide tijd en de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd werden slechts één of twee keer toegepast. Tabel 6.38 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.38 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	29 (9)	2 (0)	25 (6)	
Dummy auxiliary (vt)	7	5	7	1
Dummy auxiliary (tt)		1		
Tegenwoordige tijd		7		
Overige		1		

De overige tijd die gerealiseerd werd bij de beschrijvingstaak (zonder doelwerkwoord) was:

- ‘Daarna is die gestopt’ bij het doelwerkwoord ‘glijden’

Proefpersoon Bo4

Bij de aanvultaak is de tegenwoordige tijd het meest gebruikt. Daarnaast werd de verleden tijd vaak gebruikt. De dummy auxiliary in de verleden tijd werd twee keer gebruikt bij de aanvultaak. Bij de beschrijvingstaak kwam de tegenwoordige tijd het meest voor. Daarnaast werd de dummy auxiliary in de verleden tijd, de verleden tijd en de voltooide tijd gebruikt. Bij de beschrijvingstaak werd het doelwerkwoord weinig genoemd. Tabel 6.39 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.39 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	8 (1)	3 (0)	8 (1)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		2 (0)		2 (0)
Dummy auxiliary (vt)	2		2	
Dummy auxiliary (tt)		4		1
Tegenwoordige tijd	24	6	24	

Bij de beschrijvingstaak is het bijwoord ‘weer’ gebruikt bij het doelwerkwoord ‘dichtdoen’ namelijk:

- ‘Gaaf ie weer dichtdoen’ in plaats van ‘Hij heeft dichtgedaan’

Er werd twee keer een voltooide tijd toegepast bij de beschrijvingstaak:

- ‘Bij de derde heeft ie um helemaal gegeven’
- ‘Toen was ie gevallen’

Proefpersoon Bo5

Bij de aanvultaak is alleen de verleden tijd gerealiseerd. Bij de beschrijvingstaak kwam de tegenwoordige tijd het meest voor. Daarnaast werd de voltooide tijd vaak gebruikt. De verleden tijd, de dummy auxiliary in de verleden tijd en overige tijd kwamen slechts één keer voor bij de beschrijvingstaak. Tabel 6.40 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.40 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	36 (9)	1 (0)	36 (9)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		4 (0)		3 (0)
Dummy auxiliary (vt)		1		1
Tegenwoordige tijd		8		4
Overig		1		

Bij de beschrijvingstaak is één keer ‘*stopt met*’ gebruikt om aan te geven dat de handeling niet meer gaande is. Dit gebeurde bij het doelwerkwoord ‘*glijden*’:

- ‘*Stopt met glijden*’ in plaats van ‘*Hij heeft gegleden*’

Het overige item dat voorkwam bij de beschrijvingstaak was bij het doelwerkwoord ‘*zitten*’. De realisatie was:

- ‘*En ze zijn klaar met sleeën*’

Proefpersoon Bo7

Bij deze proefpersoon is de tegenwoordige tijd het meest gebruikt bij de aanvultaak. Slechts één keer kwam het gebruik van de verleden tijd voor. Bij de beschrijvingstaak is de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd even vaak gebruikt (zonder doelwerkwoord). Daarnaast werd de verleden tijd, de voltooide tijd, dummy auxiliary in de verleden tijd en een overige tijd gebruikt. In tabel 6.41 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.41 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (0)	1 (0)	1 (0)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		1 (0)		
Dummy auxiliary (vt)		1		
Dummy auxiliary (tt)		5		2
Tegenwoordige tijd	33	5	28	3
Overig		1		

Bij de aanvultaak werd de derde persoon enkelvoud vaak gebruikt als tegenwoordige tijd.

Het bijwoord ‘*niet*’ is één keer gebruikt bij de beschrijvingstaak om aan te geven dat de handeling niet meer gaande is. Dit gebeurde bij het doelwerkwoord ‘*zitten*’:

- ‘*Zit hij niet*’ in plaats van ‘*Hij heeft gezeten*’

Het overige item dat voorkwam bij de beschrijvingstaak was:

- ‘*Die vis gaat sneeuw gooien en toen ging hij laten schrikken*’

Dit was bij het doelwerkwoord ‘*slapen*’.

Proefpersoon Bo8

Bij de aanvultaak zijn 14 missing items. De dummy auxiliary in de verleden tijd is het meest gebruikt bij deze taak. Daarnaast kwamen de tegenwoordige tijd en de voltooide tijd voor. Bij

de beschrijvingstaak kwam het gebruik van de voltooide tijd het meest voor. Daarnaast werden de tegenwoordige tijd en de overige tijd één keer gebruikt. Tabel 6.42 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.42 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (1)	14 (6)	1 (1)	14 (6)
Dummy auxiliary (vt)	17		16	
Tegenwoordige tijd	4	1	4	1
Overig		1		1

Proefpersoon Bo9

Er is een onderscheid gemaakt tussen de aanvultaak en de beschrijvingstaak qua gebruik van de tijden. Bij de aanvultaak is alleen gebruik gemaakt van de verleden tijd (het meest) en de dummy auxiliary in de verleden tijd. Deze tijden zijn niet gebruikt bij de beschrijvingstaak. Bij deze taak kwamen de overige tijden en de voltooide tijd even vaak voor. Daarnaast is er ook gebruikgemaakt van de tegenwoordige tijd. In tabel 6.43 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.43 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	33 (7)		32 (7)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		7 (0)		7 (0)
Dummy auxiliary (vt)	3		3	
Tegenwoordige tijd		2		2
Overig		7		7

Er is bij de beschrijvingstaak één keer ‘*stopt met*’ gebruikt bij het doelwerkwoord ‘*liggen*’ om aan te geven dat de handeling niet meer gaande is. Dit gebeurde op de volgende manier:

- ‘*Stopt met liggen*’ in plaats van ‘*Hij heeft gelegen*’

De overige tijden die gebruikt werden bij de beschrijvingstaak bestonden uit het gebruik van ‘*is klaar met*’ bijvoorbeeld:

- ‘*Hij is klaar met glijden*’ in plaats van ‘*Hij heeft gegleden*’

Proefpersoon Bo10

Deze proefpersoon heeft een onderscheid gemaakt tussen de aanvultaak en beschrijvingstaak. Bij de aanvultaak worden tijden gebruikt die niet bij de beschrijvingstaak gebruikt worden. Met uitzondering van de verleden tijd (deze tijd werd bij beide taken gebruikt). Bij de aanvultaak kwam het gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd het vaakst voor. Daarnaast werd de verleden tijd en de tegenwoordige tijd gebruikt. Bij de beschrijvingstaak werd de voltooide tijd het meest gebruikt. Daarnaast kwam het gebruik van de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd, de tegenwoordige tijd, de verleden tijd en een overige tijd voor. Tabel 6.44 geeft de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weer.

Tabel 6.44 – ‘Respons op de aanvultaak en beschrijvingstaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties		Met realisatie van het doelwerkwoord	
	AT	BT	AT	BT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	10 (4)	2 (0)	9 (4)	
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)		6 (1)		6 (1)
Incongruentie hulpwerkwoord voltooide tijd		2		1
Dummy auxiliary (vt)	23		23	
Dummy auxiliary (tt)		3		
Tegenwoordige tijd	3	2	3	
Overig		1		1

Het overige item kwam bij de beschrijvingstaak voor namelijk:

- ‘Daar is klaar met eten’ in plaats van ‘Hij heeft gegeten’

Proefpersoon Bo6

Bij deze proefpersoon is alleen de aanvultaak afgenomen. Zowel de verleden tijd als de dummy auxiliary in de verleden tijd zijn vaak gebruikt. Daarnaast kwamen de tegenwoordige tijd en de voltooide tijd voor. In tabel 6.45 wordt de frequentie van de verschillende tijden die gerealiseerd zijn weergegeven.

Tabel 6.45 – ‘Respons op de aanvultaak ingedeeld per categorie’

	Alle realisaties	Met realisatie van het doelwerkwoord
	AT	AT
Verleden tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	16 (7)	15 (6)
Voltooide tijd (waarvan x aantal keer overgeneralisatie)	1 (1)	1 (1)
Dummy auxiliary (vt)	14	14
Tegenwoordige tijd	5	5

Bij deze taak kwam de voltooide tijd één keer voor bij het doelwerkwoord ‘klimmen’. De uiting die gerealiseerd werd was ‘geklomt had’. Het voltooid deelwoord is daarmee ook een overgeneralisatie.

6.6 Conclusie individuele prestaties aanvultaak en beschrijvingstaak

Om een conclusie te trekken uit de individuele prestaties van beide onderzoekstaken is er alleen gekeken naar de proefpersonen die aan zowel de aanvultaak als de beschrijvingstaak hebben deelgenomen. Dit betreft 34 proefpersonen. Er is gekeken of de proefpersonen een onderscheid maken tussen de verleden tijd en de voltooide tijd.

Tabel 6.46 geeft een overzicht van de individuele prestaties. Er is een indeling gemaakt in de volgende categorieën:

1. Maakt een onderscheid tussen de verleden tijd en de voltooide tijd
2. Gebruikt de verleden tijd bij AT (aanvultaak)
3. Gebruikt de voltooide tijd bij BT (beschrijvingstaak)
4. Gebruikt strategie in plaats van voltooide tijd
5. Gebruikt de tegenwoordige tijd
6. Gebruikt de dummy auxiliary in de verleden tijd
7. Gebruikt de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd

'Nvt' wil zeggen dat de tijd door deze proefpersoon niet is gerealiseerd.

De categorie '*Gebruikt strategie voor voltooide tijd*' heeft betrekking op bepaalde uitingen van de proefpersonen als '*Hij huilt niet meer*'. De proefpersoon wil hiermee aangegeven dat de activiteit niet meer gaande is en gebruikt hiervoor '*niet meer*'. Andere voorbeelden zijn: '*niet*', '*al klaar*', '*helemaal*', '*nooit meer*' en '*stopt met*'. Deze voorbeelden zijn gespecificeerd bij de individuele prestaties per proefpersoon (zie paragraaf 6.1 tot en met 6.5).

In tabel 6.46 wordt bij de categorieën 2 tot en met 7 met plussen en minnen aangegeven of iets vaak (+), gemiddeld (+/-) of weinig (-) voorkomt. In de eerste categorie '*Maakt onderscheid tussen verleden en voltooide tijd*' wordt met behulp van de volgende tekens het volgende duidelijk gemaakt:

- ++ betekent dat de proefpersoon een sterk onderscheid tussen de twee tijden maakt. De tijden worden bij de juiste taak gebruikt (bijv. categorie 2 + en categorie 3 +)
- + betekent dat de proefpersoon een onderscheid maakt. De juiste tijd wordt bij één taak toegepast en bij de andere taak wordt de juiste tijd gemiddeld toegepast (bijv. categorie 2 + en categorie 3 +/-)
- +/- betekent dat de proefpersoon deels onderscheid maakt. De juiste tijd wordt bij één taak toegepast en bij de andere taak wordt de juiste tijd helemaal niet toegepast (bijv. categorie 2 + en categorie 3 nvt)
- - betekent dat de proefpersoon geen onderscheid maakt tussen de twee tijden. Er wordt bij één taak de juiste tijd gemiddeld toegepast en bij de andere taak wordt de juiste tijd helemaal niet toegepast (bijv. categorie 2 +/- en categorie 3 nvt)
- - - betekent dat de proefpersoon helemaal geen onderscheid maakt tussen de twee tijden. Er wordt bij geen van de taken de juiste tijd toegepast (bijv. categorie 2 nvt en categorie 3 nvt)

Twee proefpersonen uit de zeer jonge monolinguale groep maken een sterk onderscheid tussen de verleden en voltooide tijd. Dit is proefpersoon Mzj5 en Mzj6. Beide proefpersonen gebruiken strategieën voor de voltooide tijd en ze maken veel gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd. Uit de jonge monolinguale groep zijn vier proefpersonen die een sterk onderscheid maken tussen de twee tijden namelijk: Mj1, Mj4, Mj5 en Mj8. Proefpersoon Mj1 en Mj4 maken daarnaast vaak gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd. Proefpersoon Mj5 maakt gemiddeld gebruik van de tegenwoordige tijd en vaak gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd. Proefpersoon Mj8 gebruikt strategieën voor de

voltooide tijd en maakt daarnaast gemiddeld gebruik van de tegenwoordige tijd en vaak gebruik van de dummy auxiliary in de verleden tijd. De dummy auxiliaries in de tegenwoordige tijd worden door de monolinguale groep niet of weinig gebruikt. De proefpersonen Mzj1 en Mj3 uit de monolinguale groep maken geen onderscheid tussen de twee tijden. Proefpersoon Mzj1 gebruikt de verleden tijd bij beide tijden gemiddeld. De voltooide tijd wordt niet gebruikt. Proefpersoon Mj3 maakt geen onderscheid tussen de twee tijden. De verleden tijd wordt bij beide taken gebruikt.

Uit de jonge bilinguale groep zijn twee proefpersonen die een sterk onderscheid maken tussen de verleden en voltooide tijd. Dit zijn de proefpersonen Bj3, Bj8 en Bj9. Proefpersoon Bj8 maakt gebruik van strategieën voor de voltooide tijd en past vaak de dummy auxiliary in de verleden tijd toe. Proefpersoon Bj9 gebruikt de tegenwoordige tijd vaak en maakt gemiddeld gebruik van de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd.

Er zijn drie proefpersonen uit de midden bilinguale groep die sterk onderscheid maken tussen de twee tijden namelijk: Bm1, Bm6 en Bm7. Proefpersoon Bm1 maakt gebruik van strategieën voor de voltooide tijd en gebruikt de andere tijden weinig of niet. Bij deze proefpersoon was er maar één keer een doelwerkwoord gerealiseerd bij de beschrijvingstaak. Dit was een realisatie waarbij de voltooide tijd werd gebruikt (zoals te zien is in paragraaf 6.4). Proefpersoon Bm6 gebruikt de dummy auxiliary in de verleden tijd vaak en proefpersoon Bm7 gebruikt de tegenwoordige tijd vaak. In de midden bilinguale groep is één proefpersoon die helemaal geen onderscheid maakt tussen de twee tijden namelijk Bm9. Deze proefpersoon maakt geen gebruik van de verleden en voltooide tijd bij de twee onderzoekstaken. Er is alleen gebruik gemaakt van de dummy auxiliary in de verleden tijd en de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd.

Vijf proefpersonen uit de oude bilinguale groep maken een sterk onderscheid tussen de voltooide en verleden tijd. Dit betreft de volgende proefpersonen: Bo2, Bo4, Bo5, Bo9 en Bo10. Proefpersoon Bo2 gebruikt daarnaast de tegenwoordige tijd gemiddeld en de dummy auxiliary in de verleden tijd ook gemiddeld. Proefpersoon Bo4 maakt gebruik van strategieën voor de voltooide tijd en maakt daarnaast vaak gebruik van de tegenwoordige tijd. Ook proefpersoon Bo5 maakt gebruik van strategieën voor de voltooide tijd. Daarnaast wordt de tegenwoordige tijd gemiddeld toegepast. Proefpersoon Bo9 maakt gebruik van strategieën voor de voltooide tijd en gebruikt de overige tijden niet of weinig. Proefpersoon Bo10 maakt gebruik van strategieën voor de voltooide tijd en gebruik daarnaast de dummies in de verleden tijd. Er zijn twee proefpersonen die de verleden tijd nog niet lijken te beheersen aangezien deze tijd niet gebruikt wordt in beide taken. De voltooide tijd wordt door deze proefpersonen wel toegepast. Daarnaast wordt er vaak gebruikgemaakt van de dummy auxiliary in de verleden tijd en wordt de tegenwoordige tijd gemiddeld gebruikt. De twee proefpersonen zijn Mzj4 en Bo8.

Concluderend kan er gezegd worden dat er een grote variatie is in het gebruik van de voltooide en verleden tijd. De voltooide tijd wordt door vier van de twaalf (33%) kinderen uit de monolinguale groep niet toegepast. Bij de bilinguale groep is dit bij vijf van de tweeëntwintig (23%) kinderen het geval. De bilinguale kinderen die de voltooide tijd niet gebruiken passen wel strategieën toe om de voltooide tijd te realiseren. Bij de monolinguale kinderen wordt er niet altijd een strategie toegepast om de voltooide tijd wel te realiseren. De verleden tijd wordt door één van de twaalf monolinguale (8%) kinderen niet toegepast. Bij de bilinguale groep is dit bij twee van de tweeëntwintig (9%) kinderen het geval. Bij de jonge monolinguale groep werd de verleden tijd door iedereen vaak toegepast. Bij de oudere kinderen uit de bilinguale groep was dit niet het geval. Aangezien één kind uit de oude bilinguale groep de verleden tijd helemaal niet heeft gebruikt. Er waren drie kinderen van het totaal aantal proefpersonen die de dummy auxiliary in de verleden tijd leken te gebruiken in plaats van de verleden tijd. Meer kinderen met een oudere leeftijd maakten een sterker

onderscheid tussen de twee tijden. Dit suggereert dat er een groei is bij de monolinguale en bilinguale kinderen. Toch zijn er uit de jonge monolinguale groep, de midden bilinguale en oude bilinguale groep een aantal kinderen die helemaal geen gebruik hebben gemaakt van de voltooide tijd. Uit de midden en oude bilinguale groep maakten twee kinderen geen gebruik van de verleden tijd. Dit duidt wederom op het aspect van de grote variëteit in responsen van de proefpersonen.

Bij de monolinguale groep kan men wel stellen dat er bij het gebruik van de verleden tijd sprake is van een ontwikkeling. Bij de bilinguale groep lijkt men in de oude bilinguale groep vaker gebruik te maken van de verleden tijd. Het gebruik van de dummies in de verleden tijd wordt bij de oude kinderen uit de bilinguale groep minder dan bij de jonge kinderen uit de bilinguale groep. De ontwikkeling in het gebruik van de verleden tijd lijkt minder duidelijk aanwezig te zijn bij de bilinguale groep.

Bij de voltooide tijd is de ontwikkeling bij de monolinguale groep minder duidelijk aanwezig, aangezien er nog proefpersonen zijn die de voltooide tijd niet gebruiken. De voltooide tijd lijkt vaker gebruikt te worden bij de oude bilinguale groep dan bij de jonge bilinguale groep. De ontwikkeling van de voltooide tijd is minder duidelijk, net als bij de monolinguale kinderen.

Tabel 6.46 – ‘Alle individuele prestaties op de aanvultaak en beschrijvingstaak’

Proefpersoon	Maakt onderscheid verleden tijd en voltooide tijd	Gebruikt verleden tijd bij AT	Gebruikt voltooide tijd bij BT	Gebruikt strategie voor voltooide tijd	Gebruikt tegenwoordige tijd	Gebruikt dummy auxiliary in verleden tijd	Gebruikt dummy auxiliary in tegenwoordige tijd
Monolinguale zeer jonge kinderen							
Mzj1	-	+/-	nvt	-	+/-	+	nvt
Mzj4	+/-	nvt	+	-	+/-	+	-
Mzj5	++	+	+	+	+/-	+	-
Mzj6	++	+	+	+	-	+	-
Mzj7	+/-	+	nvt	+	+	-	-
Monolinguale jonge kinderen							
Mj1	++	+	+	-	-	+	-
Mj2	+/-	+	nvt	+	-	+	nvt
Mj3	-	+	nvt	-	-	-	nvt
Mj4	++	+	+	-	-	+	nvt
Mj5	++	+	+	-	+/-	+	-
Mj6	+	+	+/-	+	-	+	-
Mj8	++	+	+	+	+/-	+	-
Bilinguale jonge kinderen							
Bj3	+	+	+/-	+	-	-	-
Bj4	+	+/-	+	-	-	+	-
Bj7	+/-	+	nvt	+	+/-	+	+/-
Bj8	++	+	+	+	-	+	-
Bj9	++	+	+	-	+	nvt	+/-
Bilinguale midden kinderen							
Bm1	++	+	+	+	-	nvt	nvt
Bm2	+	+/-*	+	-	-	+/-	-
Bm3	+/-	+	nvt	+	+	-	nvt
Bm6	++	+	+	-	-	+	nvt
Bm7	++	+	+	-	+	nvt	-
Bm8	+	+/-*	+	+	+/-	-	nvt
Bm9	- -	nvt	nvt	+	nvt	+	+/-
Bm10	+	+	+/-	+	+	-	nvt
Bilinguale oude kinderen							
Bo1	+	+/-*	+	-	nvt	nvt	nvt
Bo2	++	+	+	-	+/-	+/-	nvt
Bo3	+/-	+	nvt	+	nvt	+/-	nvt
Bo4	++	+	+	+	+	-	-
Bo5	++	+	+	+	+/-	-	nvt
Bo7	+/-	+	nvt	+	+	nvt	-
Bo8	+/-	nvt	+	-	+/-	+	nvt
Bo9	++	+	+	+	-	-	nvt
Bo10	++	+	+	+	-	+	nvt

* tijd komt bij beide taken voor

6.7 Relatie tussen de prestaties op de aanvultaak en beschrijvingstaak

Een Pearson product-moment correlatiecoëfficiënt is uitgevoerd om de samenhang tussen de prestaties op de aanvultaak en beschrijvingstaak te bepalen. Bij deze test zijn de proefpersonen weggelaten die alleen aan de beschrijvingstaak of aanvultaak hebben meegedaan. Het totaal aantal proefpersonen was 34. De somscores die zijn meegenomen voor deze analyse zijn de juiste vervoeging van de verleden tijd (van de aanvultaak) en de juiste vervoeging van de voltooid tijd (van de beschrijvingstaak). De somscores van beide taken zijn omgerekend naar percentages. De percentages van de beschrijvingstaak en aanvultaak zijn met elkaar vergeleken. In tabel 6.47 wordt de gemiddelde somscore van de juiste vervoeging van de verleden tijd en de gemiddelde somscore van de juiste vervoeging van de voltooid tijd weergegeven. De gemiddelde somscores zijn vergelijkbaar. De gemiddelde somscore van de aanvultaak was namelijk 22.8 (SD = 23.0) en van de beschrijvingstaak 18.0 (SD = 22.3). Wat opvalt is dat de standaarddeviaties van beide taken vergelijkbaar is in omvang.

Tabel 6.47 – ‘Gemiddelde en standaarddeviatie somscores juiste vervoeging verleden en voltooid tijd’

	Aanvultaak	Beschrijvingstaak
Gemiddeld somscore	22.8 (SD = 23.0)	18.0 (SD = 22.3)

Er was geen correlatie tussen de prestatie van de juiste vervoeging op de aanvultaak en de prestatie van de juiste vervoeging op de beschrijvingstaak ($r = 0.101$, $p = 0.571$).

Er is nog een Pearson product-moment correlatiecoëfficiënt uitgevoerd om de samenhang tussen de prestaties op de twee onderzoekstaken te testen. De somscores die bij deze analyse zijn meegenomen zijn de dummies in de verleden tijd bij de aanvultaak en de dummies in de verleden tijd en de verleden tijd bij de beschrijvingstaak. Het gemiddelde percentage van de aanvultaak was 36.7 en SD = 31.3 (zie tabel 6.48). Het gemiddelde percentage van de beschrijvingstaak was 23.2 en SD = 36.5. De gemiddelde somscore van de aanvultaak was hoger dan de gemiddelde somscore van de beschrijvingstaak. Daarbij is het opvallend dat de standaarddeviaties van beide taken groter is dan bij de juiste vervoeging van de verleden en voltooid tijd (zie tabel 6.47).

Tabel 6.48 – ‘Gemiddelde en standaarddeviatie somscores gebruik van dummies in de verleden tijd bij de verleden en voltooid tijd’

	Aanvultaak	Beschrijvingstaak
Gemiddeld somscore	36.7 (SD = 31.3)	23.2 (SD = 36.5)

Er was geen correlatie tussen het gebruik van dummies in de verleden tijd op de aanvultaak en het gebruik van dummies in de verleden tijd en de verleden tijd op de beschrijvingstaak ($r = -0.181$, $p = 0.304$).

Ook de laatste Pearson product-moment correlatiecoëfficiënt is berekend om de samenhang tussen de prestaties op de twee taken te onderzoeken. De somscores die zijn meegenomen zijn de juiste vervoeging van het doelwerkwoord in de verleden tijd, overgeneralisaties en het gebruik van dummies in de verleden tijd bij de aanvultaak. De somscores die zijn meegenomen bij de beschrijvingstaak zijn de juiste vervoeging van het doelwerkwoord in de voltooide tijd, overgeneralisaties en de dummies in de verleden tijd. Het gemiddelde percentage van de aanvultaak was 71.7 en SD = 30.7. Het gemiddelde percentage van de beschrijvingstaak was 58.0 en SD = 33.7. De gemiddelde somscore van de aanvultaak was hoger dan de gemiddelde somscore van de beschrijvingstaak.

Tabel 6.48 – ‘Gemiddelde en standaarddeviatie somscores gebruik van de juiste vervoeging, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd bij de verleden en voltooide tijd’

	Aanvultaak	Beschrijvingstaak
Gemiddeld somscore	71.7 (SD = 30.7)	58.0 (SD = 33.7)

Er was wederom geen correlatie tussen het gebruik van de juiste vervoeging, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd op de aanvultaak en het gebruik van de juiste vervoeging, overgeneralisaties en dummies in de verleden tijd op de beschrijvingstaak ($r = 0.248$, $p = 0.158$).

Wat betreft de volgorde van de verwerving van deze twee tijden kan er geen duidelijk antwoord geconcludeerd worden uit deze resultaten. Op de aanvultaak lijkt men over het algemeen beter te presteren, gezien de gemiddelde somscores. Er blijkt geen significante relatie te zijn tussen de prestatie op beide taken. Dit lijkt te maken te hebben met de grote spreiding bij de proefpersonen. Er kan geen duidelijke conclusie getrokken worden met deze data wat betreft de volgorde verwerving van de twee tijden.

7. Conclusie en discussie

In deze scriptie is de verwerving van de verleden tijd en voltooid tijd bij monolinguale en succesief bilinguale kinderen onderzocht. De proefpersonen die zijn onderzocht zijn zich normaal ontwikkelende kinderen en spreken Nederlands (als eerste of tweede taal). Het gaat niet alleen om de verwerving op zich maar ook om het verschil in verwerving tussen beide tijden.

Uit de literatuur wordt gesuggereerd dat de verwerving van de verleden tijd voor bilinguale kinderen hetzelfde is als voor monolinguale kinderen. Bilinguale kinderen blijven bij de verwerving meestal steken op een niveau dat onder dat van de monolinguale kinderen zit (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Uit de resultaten van dit onderzoek is gebleken dat er bij de realisatie van de verleden tijd geen significant verschil is tussen de bilinguale en monolinguale kinderen. De monolinguale groep en de bilinguale groep kinderen leken gebruik te maken van dezelfde tijden bij de realisatie van de verleden tijd. De verleden tijd, de dummy auxiliaries in de verleden tijd en de tegenwoordige tijd werden door beide groepen gebruikt bij de aanvulstaak. Het gebruik van de dummy auxiliaries in de verleden tijd werd meestal toegepast door de jongere kinderen (tot een jaar of 5;6) in de monolinguale en bilinguale groep. Dit zou kunnen betekenen dat de dummy auxiliary ter vervanging wordt gebruikt wanneer de verleden tijd nog niet verworven is. Uit de literatuur blijkt namelijk dat de verwerving van de verleden tijd bij bilinguale kinderen in vijf stadia verloopt. Daarbij wordt eerst de tegenwoordige tijd gebruikt, daarna het voltooid deelwoord (met of zonder hulpwerkwoord), vervolgens worden de dummies in de verleden tijd toegepast, dan de niet-productieve verleden-tijdsvormen en tot slot wordt de regel van de verleden tijd aangeleerd, waarbij overgeneralisaties voorkomen (Lalleman, 1986). Uit dit onderzoek lijkt men te kunnen aannemen dat de dummies in de verleden tijd eerder voorkomen dan het gebruik van de verleden tijd. Aangezien de dummies in de verleden tijd gebruikt werden bij enkele proefpersonen waarbij de verleden tijd niet werd toegepast. Dit is niet gebaseerd op de alle proefpersonen. Er is namelijk sprake van een grote variatie aan responsen van de proefpersonen. De dummies in de verleden tijd werden door sommige kinderen toegepast in combinatie met de verleden tijd.

Er is sprake van een grote variatie in de responsen van de proefpersonen bij de realisatie van de verleden tijd. Dit geldt voor zowel de monolinguale als de bilinguale kinderen. Aangezien er geen significant verschil is tussen de bilinguale en monolinguale groep, mag verwacht worden dat de verwerving bij beide groepen gelijk is. De bilinguale groep is echter gemiddeld 1;3 jaar ouder dan de monolinguale groep. Dit zou betekenen dat de succesief bilinguale groep achterloopt in vergelijking met de monolinguale groep wat betreft de verwerving van de verleden tijd. Dit komt overeen met wat in de literatuur is gevonden. Het onderzoek van Paradis e.a. (2011) bevestigt dit, en ook het onderzoek van Nicoladis e.a. (2012) sluit hierbij aan. Ook Schaerlaekens (2000) stelt dat er een verschil is in het verwervingstempo tussen bilinguale kinderen en monolinguale kinderen.

Er is een significant verschil gevonden bij het gebruik van de juiste vervoeging van de verleden tijd. Dit verschil is gevonden tussen de jonge bilinguale kinderen en de oude bilinguale kinderen. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen deze twee groepen is ongeveer tweeënhalf jaar. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er bij de bilinguale kinderen sprake is van een ontwikkeling in de juiste vervoeging van de verleden tijd.

Bij de beschrijvingstaak leken de monolinguale en bilinguale groep over het algemeen vier tijden te gebruiken. Ze gebruikten: de voltooid tijd, de dummy auxiliary in de verleden tijd, de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd en de tegenwoordige tijd. Daarbij werd de dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd voornamelijk door de jonge kinderen toegepast. Uit de analyse van de beschrijvingstaak is gebleken dat er verschillende strategieën zijn uitgevoerd, waarschijnlijk als alternatief voor de voltooid tijd. Meestal is dit in de

tegenwoordige tijd gerealiseerd, bijvoorbeeld: 'Hij huult niet meer'. Met de woorden 'niet meer' maakt de proefpersoon duidelijk dat de handeling of activiteit voltooid is. Er is geen sprake van een significant verschil tussen de bilinguale en monolinguale kinderen bij de realisatie van de voltooid tijd. Aangezien de bilinguale groep ouder is, zou dit wederom kunnen betekenen dat deze groep achterloopt in vergelijking met de monolinguale groep. Het onderzoek van Lalleman (1986) toont aan dat de verwerving van de voltooid tijd eerder plaatsvindt dan de verwerving van de verleden tijd. Er is uit dit onderzoek niet gebleken dat de monolinguale of de bilinguale groep beter presteerde op de beschrijvingstaak dan op de aanvultaak. Volgens de stadia van Lalleman (1986) zouden de oudere bilinguale kinderen de voltooid tijd beter moeten beheersen, gezien hun oudere leeftijd. Dit blijkt echter niet uit de resultaten van dit onderzoek. De ontwikkeling qua gebruik van de voltooid tijd lijkt bij de monolinguale groep niet duidelijk aanwezig te zijn, aangezien er nog proefpersonen zijn die de voltooid tijd niet gebruiken. De voltooid tijd lijkt echter wel vaker gebruikt te worden bij de oude bilinguale groep dan bij de jonge bilinguale groep.

Uit de literatuur kwam naar voren dat monolinguale kinderen met een leeftijd van ongeveer 9;0 jaar nog steeds problemen vertonen met de vervoegingen van werkwoorden in de verleden en voltooid tijd (Bol & Kuiken, 1994). Dit zou eventueel kunnen verklaren waarom de oudere bilinguale kinderen nog steeds problemen vertonen met de realisatie van de voltooid tijd en de verleden tijd. Er is namelijk bekend dat het verwervingstempo van de bilinguale kinderen lager kan liggen dan bij de monolinguale kinderen (Paradis e.a., 2011).

De data van dit onderzoek tonen aan dat niet alle proefpersonen overgeneralisaties gebruiken bij de realisatie van de verleden en de voltooid tijd. Er is geen significant verschil gevonden tussen monolinguale en bilinguale kinderen wat betreft het aantal overgeneralisaties dat gebruikt wordt. Dit geldt voor zowel de verleden tijd als de voltooid tijd. In de literatuur is er onduidelijkheid wat betreft het aantal overgeneralisaties dat gebruikt wordt. Het onderzoek van Marinis en Chondrogianni (2010) toont aan dat bilinguale kinderen significant vaker gebruikmaken van overgeneralisaties dan monolinguale kinderen. Uit het onderzoek van Jacobson & Schwartz (2005) blijkt echter dat bilinguale kinderen geen overgeneralisatiefouten maken. De bevindingen uit de literatuur kunnen niet worden bevestigd met dit onderzoek. Ook kan er niet worden bevestigd dat overgeneralisaties door bilinguale kinderen op een vergelijkbare manier geproduceerd worden als door monolinguale kinderen zoals wordt beweerd in Gillis en Schaerlaekens (2000). Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat de bilinguale kinderen meer vormen van overgeneralisaties gebruiken dan de monolinguale kinderen. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat bij de bilinguale kinderen de eerste taal het leren van de tweede taal beïnvloedt. De impliciete taalkennis heeft in dat geval invloed op de taalverwerving (Gillis & Schaerlaekens, 2000). Het feit dat er meer vormen van overgeneralisaties gebruikt worden kan veroorzaakt worden door kennis van de eerste taal van het bilinguale kind.

De invloed van het type werkwoord op de vervoeging van de verleden tijd en de voltooid tijd is ook onderzocht in dit onderzoek. Er bleek bij de aanvultaak sprake te zijn van een significant effect van het type werkwoord. Er werd door de proefpersonen significant beter gepresteerd op de statische werkwoorden dan op de intransitieve werkwoorden. Bij de beschrijvingstaak was er ook sprake van een significant effect van het type werkwoord. Er werd significant beter gepresteerd op de transitieve werkwoorden dan op de statische werkwoorden. De statische werkwoorden zijn werkwoorden waarbij er sprake is van geen duidelijk eindpunt. De transitieve werkwoorden zijn werkwoorden waarbij er sprake is van een duidelijk begin- en eindpunt. Het feit dat er bij de aanvultaak significant beter gepresteerd wordt op de statische werkwoorden kan mogelijk verklaard worden doordat deze werkwoorden geen duidelijk eindpunt hebben. Bij het gebruik van de verleden tijd vallen de tijd waarover gesproken wordt en de tijd van de situatie samen. Samen komen deze tijden vóór de tijd van de uiting. De handeling waarover gesproken wordt is niet voltooid en heeft

geen duidelijk eindpunt, net als de statische werkwoorden. Wellicht dat er daarom beter is gepresteerd op deze werkwoorden bij de aanvultaak. Bij de beschrijvingstaak wordt er significant beter gepresteerd op de transitieve werkwoorden. Dit kan mogelijk verklaard worden omdat deze werkwoorden een duidelijk eindpunt hebben. Bij de voltooide tijd vindt de tijd waarover gesproken wordt voor de tijd van de situatie plaats. Samen komen deze tijden vóór de tijd van de uiting. Er wordt bij de voltooide tijd gesproken over een handeling die voltooid is en een duidelijk eindpunt heeft, net als de transitieve werkwoorden. Wellicht dat er daarom beter gepresteerd is op de transitieve werkwoorden bij de beschrijvingstaak.

Er is met behulp van de individuele prestaties op beide onderzoekstaken gekeken welke proefpersonen een onderscheid maakten tussen beide tijden. Zes van de twaalf (50%) kinderen uit de monolinguale groep leken een sterk onderscheid te maken tussen de voltooide en verleden tijd. Dit wil zeggen dat de verleden tijd bij de aanvultaak werd gerealiseerd en de voltooide tijd bij de beschrijvingstaak. Bij de bilinguale groep waren dit tien van de tweeëntwintig (45%) kinderen. De meeste kinderen kwamen uit de oude groep bilinguale kinderen. Bij de monolinguale kinderen hadden ook de meeste kinderen die een sterk onderscheid maakten een oudere leeftijd. Dit suggereert dat de oudere monolinguale kinderen een voorsprong hebben op de oudere bilinguale kinderen aangezien er sprake is van een leeftijdsverschil tussen de monolinguale en bilinguale groep. De achterstand van de bilinguale kinderen op de monolinguale kinderen is al eerder in dit hoofdstuk genoemd. Er was echter één proefpersoon uit de bilinguale groep die geen onderscheid maakten tussen de twee tijden. Bij de monolinguale groep waren er twee kinderen die nauwelijks een onderscheid maakten tussen de twee tijden. De grote variatie aan responsen bij de proefpersonen is wederom hieruit op te maken.

Er was één proefpersoon uit de bilinguale groep en één proefpersoon uit de monolinguale groep die de verleden tijd nog niet leken te beheersen aangezien deze tijd niet gebruikt werd. De voltooide tijd, dummies in de verleden tijd en tegenwoordige tijd werden door deze proefpersonen wel gebruikt. Deze proefpersonen lijken de stadia van Lalleman (1986) te volgen aangezien ze eerst de voltooide tijd gebruiken en de verleden tijd nog niet. Dit is echter één proefpersoon uit de jongste groep en één proefpersoon uit de oudste groep. Nogmaals de variatie aan responsen bij alle proefpersonen was erg groot vandaar dat er op basis van deze data niet geconcludeerd kan worden welke tijd eerder verworven wordt bij de monolinguale en bilinguale kinderen.

Wat betreft de relatie tussen het gebruik van de verleden tijd en voltooide tijd is er geen significante correlatie tussen de prestaties op de aanvultaak en de beschrijvingstaak. Dit kan wellicht te maken hebben met het verschil in onderzoeksmethode tussen de twee taken. Het kind werd bij de beschrijvingstaak vrijer gelaten dan bij de aanvultaak. De diversiteit van de responsen op de beschrijvingstaak is groter dan bij de aanvultaak. Bij de uitvoering van de beschrijvingstaak is hier echter adequaat voor gezorgd om de proefpersoon de verwachte realisatie te laten uiten. Bij de analyse van de onderzoekstaak in dit onderzoek is er ook rekening meegehouden doordat alleen de beste uitingen van de proefpersonen werden meegenomen. Toch was de variëteit aan responsen van de proefpersonen groter dan verwacht. Wat zorgde voor een grotere diversiteit aan responsen dan bij de aanvultaak. Het zou voor een volgend onderzoek naar het gebruik van de voltooide en verleden tijd wellicht beter zijn om twee onderzoekstaken te gebruiken die dezelfde methode hanteren. Dit om het effect van het verschil in onderzoeksmethode tussen de twee onderzoekstaken uit te sluiten.

Voor een vervolgonderzoek zou het wellicht beter zijn als de onderzoekstaken door eenzelfde onderzoeker worden afgenomen. Op deze manier zal er minder verschil zijn in het uitlokken van de gewenste stimuli. Bij sommige onderzoekers werd er bij de aanvultaak niet gezorgd voor uitlokking van de gewenste aanvulling wanneer de proefpersoon een dummy in de verleden tijd gebruikte. Dit zorgde er wellicht voor dat de proefpersoon de dummies in de

verleden tijd vaak gebruikte bij de aanvultaak. Wanneer eenzelfde onderzoeker de onderzoekstaken zou afnemen kan er de variatie in het uitlokken van de gewenste stimuli beperkt worden.

Een aanbeveling is om in een vervolgonderzoek meer proefpersonen te onderzoeken, aangezien de variatie tussen de proefpersonen bij dit onderzoek groot was. Het aantal proefpersonen van de monolinguale groep was bovendien minder dan het aantal proefpersonen van de bilinguale groep. Voor een volgend onderzoek is het daarom wellicht ook beter om een gelijk aantal proefpersonen per groep te onderzoeken.

Bronnenlijst

- Acarlar, F. & Johnston, J. (2011). Acquisition of Turkish grammatical morphology by children with developmental disorders. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 46, 6, 728 – 738.
- Appel, R. (1984). Immigrant children learning Dutch. *Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of second language acquisition*. Academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Baarda, B., Dijkum, van, C. & Goede, de, M. (2014). Basisboek statistiek met SPSS: Handleiding voor het verwerken en analyseren van en rapporteren over (onderzoeks)gegevens – vijfde druk. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Bacchini, S., Boland, T., Hulsbeek, M., Pot, H. & Smits, M. (2005). *Duizend-en-een-woorden: De allereerste Nederlandse woorden voor anderstalige peuters en kleuters*. Geraadpleegd op 11 juli 2014, van <http://www.slo.nl/downloads/archief/Duizend-en-een-woorden.pdf/>
- Bailey, D., Bruer, J., Symons, F. & Lichtman, J. (2001). Critical thinking about critical periods. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Barbiers, S. (2013). Dummy auxiliaries in Dutch dialects, L1 and L2 acquisition. In: Blom, E., Craats, van de, I. Verhagen, J. (ed.) *Dummy auxiliaries in first and second language acquisition*. Berlin: De Gruyter Mouton, pp. 395 – 416.
- Besien, F. van. (1985). *Kindertaal – De verwerving van het Nederlands als moedertaal*. Amersfoort: Uitgeverij Acco.
- Besien, F. van, Moerman-Coetsier, L., Bockstael, C. & Saesen, S. (1983). Beheersing van de morfologie van onvoltooid verleden tijd en voltooid deelwoord bij de aanvang van het eerste leerjaar. *Tijdschrift voor logopedie en audiologie*. 13, 2, 102 – 115.
- Bol, G. & Kuiken, F. (1994). Verschillen en overeenkomsten tussen de verwerving van Nederlands als eerste en tweede taal. *Stem-, Spraak- en Taalpathologie*, 3, 4, 227 – 240.
- Booij, G. (2002). *The morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- Blom, E. (2009). *Kinderen en meertaligheid*. Geraadpleegd op 23 juli 2014, van <http://www.kennislink.nl/publicaties/kinderen-en-meertaligheid.pdf>
- Blom, E. & Korte, de, S. (2011). Dummy auxiliaries in child and adult second language acquisition of Dutch. *Lingua*. 121, 906 – 919.
- Blom, E. & Paradis, J. (2013). Past tense production by English second language learners with and without language impairment. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*. 56, 281 – 294.
- Clahsen, H., & Rothweiler, M. (1993). Inflectional rules in children's grammars: Evidence from German particles. Dordrecht: Kluwer.
- Craats, van de, I. & Hout, van, R. (2010). Dummy auxiliaries in the second language acquisition of Moroccan learners of Dutch: Form and function. *Second Language Research*. 26, 4, 473 – 500.
- Elektronische ANS: elektronische versie van de tweede, herziene editie van de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) (1997). Geraadpleegd op 14 augustus 2014, van <http://ans.ruhosting.nl/>
- E-Ramdani, Y. (2003). *Acquiring Tarifit-Berber by Children in the Netherlands and Morocco*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.
- Extra, G. (1978). *Eerste- en tweede-taalverwerving: de ontwikkeling van morfologische vaardigheden*. Muiderberg: Coutinho.
- Fleta, M. (2003). Is-insertion in L2 grammars of English: A step forward between developmental stages? In: Zobl, H. & Goodluck, H. (ed.) *Proceedings of the 6th generative approaches to second language acquisition conference*. Somerville: Cascadia Proceedings Project, pp. 85 – 96.
- García Mayo, M., Ibarrola, A., & Licerias, J. (2005). Placeholders in the English interlanguage of bilingual (Basque–Spanish) children. *Language Learning Research Club*. 55, 445 – 489.

- Gillis, S. & Schaerlaekens, A. (2000). Kindertaalverwerving : een handboek voor het Nederlands. Groningen: Nijhoff.
- Goorhuis, S. & Schaerlaekens, A. (2000). Handboek taalontwikkeling, taalpathologie en taaltherapie bij Nederlandse kinderen. Utrecht: De Tijdstroom Uitgeverij.
- Guasti, M. (2002). Language Acquisition : the growth of grammar. Massachusetts: The MIT Press.
- Heugten, van, V. (2013). *Lege hulpwerkwoorden als diagnostisch kenmerk van een taalontwikkelingsstoornis bij meertalige kinderen?* Ongepubliceerde scriptie, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Jacobson, P. & Schwartz, R. (2005). English past tense use in bilingual children with language impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*. 14, 313 – 323.
- Jong, de, J. Orgassa, A. & Çavus, N. (2007). Werkwoordcongruentie bij bilingual kinderen met een taalstoornis, *Stem-, Spraak- en Taalpathologie*. 15, 2, 143 – 158.
- Julien, M., Craats, van de, I. & Hout, van, R. (2013). There is a dummy 'is' in early first language acquisition. In: Blom, E., Craats, van de, I. & Verhagen, J. (ed.) Dummy auxiliaries in first and second language acquisition. Berlin: De Gruyter Mouton, pp. 101 – 140.
- Julien, M. (2008). Taalstoornissen bij meertalige kinderen: Diagnose en behandeling. Amsterdam: Pearson.
- Kampen, J., van & Evers, A. (1993). Een gebrakte beschuit met slaghagel. *LINK*. 5, 3, 23 – 27.
- Klein, W. (1994). Time in language. London: Routledge
- Kuczaj, S. (1977). The acquisition of regular and irregular past tense forms. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*. 16, 589 – 600.
- Lalleman, J. (1986). Dutch language proficiency of Turkish children born in the Netherlands. Dordrecht: Foris.
- Lewis, G. (2000). Turkish Grammar – second edition. Oxford: Oxford University Press.
- Mace, J. (1998). Arabic grammar: a reference guide. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- MacWhinney, B. (2000). The CHILDES project: tools for analyzing talk – third edition. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates
- Marian, V. & Shook, A. (2012). *The cognitive benefits of being bilingual*. Geraadpleegd op 23 juli 2014, van https://dana.org/Cerebrum/2012/The_Cognitive_Benefits_of_Being_Bilingual/#_ENE3
- Marinis, T. & Chondrogianni, V. (2010). Production of tense marking in successive bilingual children: When do they converge with their monolingual peers? *International Journal of Speech Language Pathology*. 12, 1, 19 – 28.
- McMahon, A. & McMahon, R. (2005). Language classification by numbers. Oxford: Oxford University Press.
- Monteiro-Luperi, T. & Befi-Lopes, D. (2013). Performance of preschool children with normal language development in past tense task. *CoDAS*. 26, 1, 46 – 52.
- Nicoladis, E., Palmer, A. & Marentette, P. (2007). The role of type and token frequency in using past tense morphemes correctly. *Developmental Science*. 10, 237 – 254.
- Nicoladis, E., Song, J. & Marentette, P. (2012). Do young bilinguals acquire past tense morphology like monolinguals, only later? Evidence from French–English and Chinese–English bilinguals. *Applied Psycholinguistics*. 33, 457 – 479.
- Owens, R. (2008). Language development: an introduction. Boston: Pearson Education.
- Paradis, J. (2007). Bilingual children with specific language impairment: Theoretical and applied issues. *Applied Psycholinguistics*. 28, 512 – 564.
- Paradis, J. (2008). Tense as a clinical marker in English L2 acquisition with language delay/impairment. In: Haznedar, B. & Gavruseva, E. (ed.) Current trends in child second language acquisition: A generative perspective. Amsterdam: John Benjamins.

- Paradis, J., Nicoladis, E., Crago, M. & Genesee, F. (2011). Bilingual children's acquisition of the past tense: a usage-based approach. *Journal of Child Language*. 38, 3, 554 – 578.
- Rietveld, A. & Heuven, van, V. (2009). Algemene fonetiek. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Saxton, M. (2010). Child language: Acquisition and development. London: SAGE Publications Ltd.
- Schaerlaekens, A. (2008). De taalontwikkeling van het kind. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Schaerlaekens, A. & Gillis, S. (1987). De taalverwerving van het kind: een hernieuw oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Schaerlaekens, A., Kohnstamm, D. & Lejaegere, M. (1999). Streeflijst woordenschat voor zesjarigen: Derde herziene versie.** Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Schimke, S. (2013). Dummy verbs and the acquisition of verb raising in L2 German and French. In: Blom, E., Craats, van de, I. & Verhagen, J. (ed.) Dummy auxiliaries in first and second language acquisition. Berlin: De Gruyter Mouton, pp. 307 – 340.
- Schneider, W., Eschman, A. & Zuccolotto, A. (2002). E-Prime: user's guide. Pittsburgh: Psychology Software Tools Inc.
- Singleton, D. & Ryan, L. (2004). Language acquisition: the age factor. Clevedon: Multilingual Matters.
- Starren, M. (2001). The second time. *The acquisition of temporality in Dutch and French as a second language*. Utrecht: LOT.
- Toorn, van den, M. (1984) Nederlandse grammatica (negende druk). Groningen: Wolters Noordhoff.
- Travaille, A. (2013). *De perceptie en de productie van dummy-constructies bij de verwerving van finietheid. Taalontwikkelingsonderzoek bij zich normaal ontwikkelende eerste- en tweede taalverwervers.* Ongepubliceerde scriptie, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Vendler, Z. (1957). Verbs and Times. *The Philosophical Review*. 66, 2, 143 – 160.
- Verhagen, J. (2009). Finiteness in Dutch as a second language. Utrecht: Landelijke Onderzoeksschool Taalwetenschap (LOT).
- Vermeer, A. (1986). Tempo en structuur van tweede-taalverwerving bij Turkse en Marokkaanse kinderen. Tilburg: Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant.
- Weyerts & Clahsen (1994) uit Featherston, S. & Sternefeld, W. (2007) Roots: Linguistics in search of its evidential base. Berlijn: Walter de Gruyter & Co.
- Willian-Proctor, K. & Fey, M. (2007). Recast density and acquisition of novel irregular past tense verbs. *Journal of Speech, Language Hearing Research*. 50, 4, 1029 – 1047.
- Wilsenach, A. (2006). Syntactic processing in developmental dyslexia and in specific language impairment : a study on the acquisition of the past participle construction in Dutch. Utrecht: LOT.
- Xanthos, A., Laaha, S., Gillis, S., Stephany, U., Aksukoc, A., Christofidou, A., Gagarina, N., Hrzica, G., Ketrez, F., Kilani-Schoch, M., Koreckyroll, K., Kovacevic, M., Laalo, K., Palmovic, M., Pfeiler, B., Voeikova, M., & Dressler, W., (2011). On the role of morphological richness in the early development of noun and verb inflection. *First Language*. 31, 4, 461 – 480.
- Zuckerman, S. (2001). The acquisition of 'optional' movement. Proefschrift, Universiteit van Groningen.

Bijlage 1 – Selectie-criteria

Criteria om proefpersonen te selecteren voor het project “vergankelijke structuren: de functie van lege hulpwerkwoorden in taalverwerving” van Manuela Julien

Alleen kinderen die aan de volgende criteria voldoen mogen meedoen aan het onderzoek

1. Geen cognitieve achterstand: IQ 85 of hoger
2. Geen terugkerende gehoorproblemen: geen recente ‘episodes’ van otitis media met efusie
3. Geen gedragsproblemen. O.a. geen autisme of autistische spectrum afwijkingen
4. Bij de groep SLI kinderen moet SLI zijn gediagnosticeerd door een multidisciplinair team: o.a. moeten de taaltest scores -1,25 standaard deviaties of lager laten zien
5. Geen grote spraakproblemen waardoor het begrijpen van wat ze zeggen belemmerd zou worden
6. **Eentalige kinderen:**

Bij de eentalige kinderen moet van **beide ouders het Nederlands de eerste taal** zijn
7. De tweetalige kinderen moeten regelmatig taalaanbod van het Nederlands **hebben ontvangen pas nadat ze 2;6 jaar oud** zijn
8. **Kinderen van Turkse ouders:**

Het moeten Kinderen zijn van ouders die het Turks als moedertaal hebben. Dus kinderen van Koerdisch sprekende ouders mogen **niet** aan het onderzoek meedoen.
9. **Kinderen van Marokkaanse ouders:**

Zowel sprekers van het Marokkaans-Arabisch als van het Berbers mogen aan het onderzoek meedoen. Het is wel belangrijk om te weten welke van deze twee talen zij thuis spreken en welke van die talen het kind zelf spreekt.

Bijlage 2 – Vragenlijst

ANAMNESE behorend bij het project ‘vergankelijke structuren: de functie van lege hulpwerkwoorden in taalverwerving’

Naam kind:	j / m
Geboortedatum kind:	
Hoogste opleiding vader:	
Hoogste opleiding moeder:	
Deze anamnese is ingevuld door:	
School en groep:	
Datum van deze anamnese:	

1. Algemene vragen over de ontwikkeling en gezondheid

Is er sprake van een trage ontwikkeling in de moedertaal? ¹	ja	nee
<i>Omcirkel het goede antwoord.</i>		
Is er sprake van terugkerende gehoorproblemen? ²	ja	nee
Is er sprake van een cognitieve achterstand?	ja	nee
Is er sprake van gedragsproblemen?	ja	nee

2. Algemene vragen over het taalaanbod

¹ Meertalige kinderen met een trage ontwikkeling in het Nederlands zonder dat er sprake is van een trage taalontwikkeling in de moedertaal zijn niet geschikt voor de groep kinderen met SLI van dit onderzoek. Ze zijn wel geschikt voor de groep zich normaal ontwikkelende NT2.

² Als er sprake is van terugkerende gehoorproblemen, een cognitieve achterstand en/of gedragsproblemen is het kind niet geschikt voor dit onderzoek.

Is het kind Nederlandstalig?	ja	nee
Is het Nederlands de moedertaal van moeder? ³	ja	nee
Is het Nederlands de moedertaal van vader?	ja	nee
Is het kind meertalig?	ja	nee
Zo ja, welke talen spreekt het kind?	.....	
Verliep het leren van de talen na elkaar?	ja	nee
Als het leren van de talen na elkaar verliep; welke taal leerde het kind als eerste / tweede / derde?	1 ^{ste} :	.....
	2 ^{de} :	.....
	3 ^{de} :	.....
Op welke leeftijd kreeg het kind regelmatig Nederlands taalaanbod? ⁴	0 jaar / 1 jaar / 2 jaar / 3 jaar / 4 jaar	

3. De taalsituatie in het gezin

Uit welk land komt de vader van het kind?	.....
Wat is de moedertaal van de vader? ⁵	.....
Uit welk land komt de moeder van het kind?	.....
Wat is de moedertaal van de moeder?	.....
Welke taal spreken de ouders thuis onderling?	.....
Welke taal spreekt de vader meestal met het kind?	.....
In welke taal geeft het kind antwoord aan vader?	.....
Welke taal spreekt de moeder meestal met het kind?	.....
In welke taal geeft het kind antwoord aan moeder?	.....
Welke taal spreken de kinderen in het gezin meestal onderling?	.....
Wie is de belangrijkste verzorger van het kind?	.....
Welke taal spreekt de verzorger met het kind?	.....
Heeft de belangrijkste verzorger deze taal altijd met het kind gesproken?	.....
Zo niet, welke taal sprak hij of zij eerst met het kind (bijvoorbeeld vóór het schoolbegin)?	.....

³ Eentalige kinderen waarbij vader en/of moeder een andere moedertaal heeft dan het Nederlands zijn niet geschikt voor dit onderzoek.

⁴ Meertalige kinderen die regelmatig Nederlands taalaanbod kregen vóór het 2 ½ jaar zijn niet geschikt voor dit onderzoek.

⁵ a. Kinderen van Koerdisch sprekende ouders zijn niet geschikt voor dit onderzoek.

b. Bij Marokkaanse kinderen is het belangrijk om te weten of de moedertaal van de ouder(s) Berbers of Arabisch is.

4. Inschatting taalbegrip vóór het schoolbegin

Op welke manier kwam het kind vóór het schoolbegin in contact met het Nederlands?

U mag (alleen) bij deze vraag meerdere antwoorden omcirkelen.

Verstond het kind Nederlands vóór het schoolbegin?

Verstond het kind Turks vóór het schoolbegin?

Verstond het kind Koerdisch vóór het schoolbegin?

Verstond het kind Berbers vóór het schoolbegin?

Verstond het kind Marokkaans-Arabisch vóór het schoolbegin?

Verstond het kind een andere taal vóór het schoolbegin?

Zo ja, welke taal verstond het kind vóór het schoolbegin?

televisie / boeken / peuterspeelzaal /
broers en/of zussen / burens

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

.....

5. Inschatting taalproductie vóór het schoolbegin

Sprak het kind Nederlands vóór het schoolbegin?

Sprak het kind Turks vóór het schoolbegin?

Sprak het kind Koerdisch vóór het schoolbegin?

Sprak het kind Berbers vóór het schoolbegin?

Sprak het kind Marokkaans-Arabisch vóór het schoolbegin?

Sprak het kind een andere taal vóór het schoolbegin?

Zo ja, welke taal sprak het kind vóór het schoolbegin?

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

niets / enkele woorden / redelijk / goed

.....

Bijlage 3 – Codering van de transcripties

Code	Eén (lexical) werkwoord	Voorbeeld
1	Infinitief (INF)	* Lopen
2	Stam	* Ik loop / hij bel aan
3	Finiet: correcte vervoeging t.t.	* Hij loopt
4	Finiet: incorrecte vervoeging / incongruentie	* Wij loopt
5	Scheidbaar werkwoord niet gescheiden	* Hij uitblaast de kaars
6	Alleen partikel	* Op 'Pingu de trap op' i.p.v. 'Pingu loop de trap op'
8	GAP werkwoord INF	* Gaan, doen 'Klaasje tegen boom gaan'
9	GAP werkwoord stam	* Ga, doe 'Klaasje ga tegen boom'
10	GAP werkwoord finiet	* Hij gaat / ging of doet / deed (i.p.v. botst) tegen de boom; hij gaat (i.p.v. zit) vast aan hem; wil daaruit, gaat vast aan hem
11	Ander werkwoord (vaak geleerd als 'chunk')	* Pijn hebben (i.p.v. pijn voelen); kusje geven (i.p.v. kussen)
12	Voltooid deelwoord	* Gelopen
13	Finiet: correcte vervoeging o.v.t.	* Hij liep
14	Finiet: incorrecte vervoeging o.v.t.	* Hij loopte i.p.v. hij liep
15	Koppelwerkwoord	* Is klaar, is bang, is weg, is op de trap
Code	Aux zijn + lexicaal werkwoord	Voorbeeld
20	Zijn + INF van bedoeld werkwoord	* Is lopen / was lopen
21	Zijn + stam	* Is loop / was loop
22	Zijn + finiet	* Is loopt / was loopt
23	Zijn + partikel	* Is dicht / is op (oplopen) / was op (oplopen)
24	Is + GAP	* Is doen / gaan
25	Zijn + voltooid deelwoord	* Is gelopen / was gelopen / is gepakt (i.p.v. heeft gepakt)
26	Zijn + onvoltooid verleden tijd	* Is liep / is loopte / is vlogen
27	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp	* Hij zijn lopen / loop
29	Zijn + incongruentie voltooid deelwoord	* Hij is verhuizen i.p.v. hij is verhuisd
290	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp + incongruentie voltooid deelwoord	* Hij ben verhuizen i.p.v. hij is verhuisd
Code	AUX gaan + lexicaal werkwoord	Voorbeeld
30	Gaan / komen + INF	* Gaat of komt lopen
31	Gaan + stam	* Gaat loop
32	Gaan + finiet	* Gaat loopt
33	Gaan + partikel	* Gaat / ging uit (uitblazen)
34	Gaan + GAP	* Gaat zo doen
35	Gaan + voltooid deelwoord	* Gaat gelopen
36	Gaan + naar + INF	* Gaat naar lopen
37	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp	* Hij ga / gaan lopen
38	Gaat + om+ te + INF	* Hij gaat om te lopen
39	Gaat + klaar met + INF	* Hij gaat klaar met lopen
300	Ging + INF	* Ging lopen
310	Ging + stam	* Ging loop
Code	AUX hebben + lexicaal werkwoord	Voorbeeld
40	Hebben + INF	* Heb / had lopen
41	Hebben + stam	* Heb / had loop
42	Hebben + finiet	* Heb / had loopt
43	Hebben + partikel	* Hebben / hadden uit (uitblazen)
44	Hebben + GAP	* Hij heb zo doen
45	Hebben + voltooid deelwoord (v.t.t. / voltooid tegenwoordige tijd)	* Hij heeft gelopen
46	Voltooid verleden tijd (v.v.t.)	* Hij had gelopen
47	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp	* Hij heb / hebben / gelopen
48	Heeft + klaar met (van) (te) + eten	* Hij heeft klaar van te eten
49	Heeft + incongruentie voltooid deelwoord	* Hij heeft geloopt i.p.v. hij heeft gelopen
490	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp + incongruentie voltooid deelwoord	* Hij heb geloopt i.p.v. hij heeft gelopen
Code	AUX doen / maken + lexicaal werkwoord	Voorbeeld
50	Doen / maken + INF	* Doet lopen / deed lopen
51	Doen / maken + stam	* Doet loop / deed loop

52	Doen / maken + finiet	* Doet loopt / deed loopt
53	Doen / maken + partikel	* Doet op / deed op
55	Doen / maken + voltooid deelwoord	* Doet gelopen / deed gelopen
56	Incongruentie dummy doen/maken en onderwerp	* De zeehond doe klimmen'
Code	Modaal + lexicaal werkwoord	Voorbeeld
60	Kan / moet / mag / wil / zal + INF	* Kan; moet; mag; wil; zal lopen
61	Kan / moet / mag / wil / zal + stam	* Kan / kon; moet / moest; mag / mocht; wil / wilde loop
62	Kan / moet / mag / wil / zal + finiet	* Kan / kon; moet / moest; mag / mocht; wil / wilde loopt
63	Kan / moet / mag / wil / zal + partikel	* Kan / kon; moet / moest; mag / mocht; wil / wilde op
64	Kan / moet / mag / wil / zal (+ontbreekt) / onbeslist	* Hij wil / mag (+ lexicaal ww niet gerealiseerd)
65	Kan / moet / mag / wil / zal + voltooid deelwoord	* Hij wil / wilde ... gekregen
600	Kon / moest / mocht / wilde + INF	* Kon; moest; mocht; wilde lopen
Code	Zijn + PP / A + PP	Voorbeeld
70	Zijn + aan het (aan te / om te) + INF	* Is / was aan het / aan te / om te lopen
71	Zijn + aan het + stam	* Is / was aan het loop
72	Zijn + aan het + finiet	* Is / was aan het loopt
73	Zijn + aan het + partikel	* Is / was aan het op
74	Zijn + aan het + onbeslist	* Is / was aan het (+ lexicaal ww niet gerealiseerd)
75	Zijn + aan het + voltooid deelwoord	* Is / was aan het gelopen
76	Zijn + voor + INF	* Is / was voor lopen
77	Zijn + klaar of gestopt met / om + INF	* Hij is / was klaar met lopen
78	Zijn + bezig met / om + INF	* Hij is bezig met lopen
79	Zijn + begin met / om + INF	* Hij is begonnen met / om + INF
Code	Zitten / staan / liggen / lopen / proberen (om / aan)+ (te) + lexicaal werkwoord	Voorbeeld
80	Zitten / staan / liggen / lopen + C + INF	* Zit / zat... te lopen
81	Zitten / staan / liggen / lopen + C + stam	* Zit / zat... te loop
82	Zitten / staan / liggen / lopen + C + finiet	* Zit / zat... te loopt
83	Zitten / staan / liggen / lopen + C voltooid deelwoord	* Zit / zat... te gelopen
84	Zitten / staan / liggen / lopen + INF zonder C	* Zit / zat.... lopen
85	Zit + aan 't / om te / te + INF	* Zit aan te lopen of zit aan 't lopen of zit om te lopen
86	Beginnen / starten / proberen (of ander werkwoord) (om / met) (te) + INF	* Pingu begint te lopen
87	Blijven (of ander werkwoord) (om/met) (te) + INF	* Pingu blijft lopen
88	Stoppen (om / met) (te) + INF	* Pingu stopt met lopen
Code	Drie werkwoorden	Voorbeeld
90	Zijn + INF / voltooid deelwoord + (om / met) (te) + INF / FIN	* Is laten lopen / is gaan lopen / is laten loopt / is zitten kijken / is gestopt met lopen
91	Zijn + FIN + INF	* Is wil maken
92	Hebben + INF + INF / FIN	* Heb laten lopen, heb zien lachen
93	Modaal + INF + INF	* Kunt / moet / wil... laten lopen
94	Gaan + INF / FIN + INF / FIN	* Gaat proberen lopen / gaat begint maken
95	Lexicaal ww (te) + INF + INF	* Probeert te gaan zitten
Code	Rest	Voorbeeld
999	Missed value: niet gerealiseerd (bv. er werd tijdens de testafname per ongeluk 2x op een toets gedrukt waardoor een item gemist werd)	
100	Chunk of imperatief	
102	Opvallende constructies	* Pingu is maak gapen
103	Niet classificeerbaar / onverstaanbaar / onbeslisbaar	
104	Herhaling van uiting van gesprekspartner	
105	Proefpersoon blijkt grammaticale constructie	* "De zeehond klimt..." bij plaatje 3 of 'De zeehond

	te kennen en productief te gebruiken, maar gebruikt hem niet bij het juiste plaatje	is geklommen boven de steen' bij plaatje 2
106	Lexicaal middel zoals beginnen (met), probeert (+gaan), straks,... die inchoativiteit/toekomst/intentie aangeeft. Hieronder valt ook het volgende: 'Lexicaal middel om aan te geven dat iets gaande is' zoals (zijn) bezig met...	<ul style="list-style-type: none"> * Hij gaat naar boven voor glijden * Straks loopt hij... * Hij gaat beginnen met dansen * P. probeert gaan klimmen * P. wacht voor krijgen * P. bijna vallen (bij plaatje 2) * P. is nog niet.... * Is begin plassen
107	Lexicaal middel zoals klaar (zijn), stoppen, uit, ... die afronding aangeeft.	<ul style="list-style-type: none"> * Hij is / gaat klaar met lopen, Hij loopt met de trap klaar [=hij is klaar met de trap oplopen] * P. is niet meer... * Stopt voor glijden
108	Geen werkwoord of werkwoordsdeel	
109	Zijn / willen / gaan + plaats- of richtingbepaling	* Is boven / is naar beneden / wil naar boven / ga naar boven
110	Zinnen met door proefpersoon gecreëerde werkwoorden zoals 'dichten', 'vasten', 'trappen'	* Hij dicht de deur, hij trapt naar boven...

Bijlage 4 – Vereenvoudigd voorbeeld van de uitwerking van de beschrijvingstaak

Doelww	Afbeelding	Sequentie	Beste uiting	Realisatie	Code	Aux	Mainww	Target ww	Correct
Maken	1	1	1	Pingu is aan het maken.	70		Is maken	1	0
Maken	2	1	1	Pingu maakt iets.	3		Maakt	1	1
Maken	3	1	1	Pingu heeft gemaakt.	45	Heeft	Gemaakt	1	1
Eten	1	1	1	Pingu gaat eten.	30	Gaat	eten	1	1
Eten	2	1	1	Pingu is nog aan het eten.	70		Is eten	1	0
Eten	3	1	0	Is ie klaar met eten.	15 en 107	Is	eten	1	0
Eten	3	2	1	Daar heeft ie al gegeten.	45	Heeft	Gegeten	1	1
Slapen	1	1	1	Ze gaat slapen.	30	Gaat	Slapen	1	1
Slapen	2	1	1	Ze slaapt.	3		Slaapt	1	1
Slapen	3	1	0	Ze is wakker van een bal. (O) <i>Oké! Kan je ook iets met slapen zeggen?</i>	3		Is	0	0
Slapen	3	2	1	Ze is klaar met slapen.	15 en 107	Is	Slapen	1	0
Staan	1	1	0	Pingu... gaat zo glijen. (O) <i>Dat klopt, ja, maar kan jij ook iets zeggen over staan?</i>	30	Gaat	Glijen	0	0
Staan	1	2	1	Hij ging staan.	300	Ging	Staan	1	1
Staan	2	1	1	Hij staat.	3		Staat	1	1
Staan	3	1	1	Ook staan. (O) <i>Hij springt eraf hè? Hij heeft gestaan, maar nu niet meer. Oké.</i>	1		Staan	1	0
Liggen	1	1	1	Pingu gaat nu liggen.	30	Gaat	Liggen	1	1
Liggen	2	1	1	Pingu ligt.	3		Ligt	1	1
Liggen	3	1	0	Gaat // moet eraf. (O) <i>Ja, kun je ook iets met liggen zeggen en Pingu? Pingu...</i>	3		Gaat	0	0
Liggen	3	2	0	En hij moet eraf.	3		Moet	0	0
Liggen	3	3	1	Pingu heeft geligt.	49	Heeft	Geligt	1	0

Bijlage 5 – Vereenvoudigd voorbeeld van de uitwerking van de aanvultaak

Stimulus	Realisatie	Type werkwoord	Code	Aux	Mainverb	Targetverb	Correct
ZIEN / Pingu lachte, toen hij de zeehond ...	Zag	1	13		Zag	1	1
VANGEN / Pingu was heel blij, toen hij een vis ...	Ging vangen	2	300	ging	vangen	1	0
VLIEGEN / De vogel keek naar beneden, toen hij...	Vliegde	3	14		Vliegde	1	0
GLIJDEN / Pingu vond het heel spannend, toen hij naar beneden...	Gleed	4	13		Gleed	1	1
pijn VOELEN / De zeehond hulde, omdat hij pijn	Had	1	13		Had	0	0
OPRUIMEN / Pingu was niet blij, toen hij zijn kamer ...	Moest opruimen	2	600		Moest opruimen	1	0
UITSLAPEN / Pingu was niet meer moe, omdat hij ...	Slaapte	3	14		Slaapte	0	0
UITSTAPPEN / Pingu was heel voorzichtig, toen hij...	Uitstapte	4	13		Uitstapte	1	1

Bijlage 6 – Criteria voor selectie van beste uiting beschrijvingstaak

De uiting die (statistisch) geanalyseerd wordt krijgt een 1 in deze kolom en de andere uitingen krijgen een 0.

Bij ieder plaatje moet je de beste uiting kiezen. Die het meest lijkt op het doel: juiste werkwoord en juiste structuur. Dus bij plaatje 1 'gaat+INF', 2 'tegenwoordige tijd' en 3 'voltooid tegenwoordige tijd (hebben/zijn + voltooid deelwoord)'. Als er slechts een uiting is geproduceerd, dan krijgt die uiting code 1".

In de voorbeelden hieronder zie je hoe wij te werk gaan (doel: vervoeging tegenwoordige tijd).

0 = geen doelstructuur

1 = doelstructuur

Stimulus	Aanvulling	Sequentie	Code	Beste realisatie
UITSLAPEN/ Pinga...	Pinga ligt in bed. (O) <i>Uitslapen.</i>	1	3	1
UITSLAPEN/ Pinga...	Pinga is in bed liggen.... (O) <i>Uitslapen.</i>	2	20	0
UITSLAPEN/ Pinga...	Uitslape op bed. (O) <i>Goed.</i>	3	1	0

Bijlage 7 – Criteria voor selectie van correcte uiting bij beschrijvingstaak

Wanneer de volgende punten aanwezig zijn wordt een uiting correct (met '1') gescoord:

- Target verb
- Bij plaatje 1
  - o Gaat + INF (code 30) of
  - o Wil + INF (code 60) of
  - o Wil + gaan + INF (code 93)
- Bij plaatje 2
  - o Finite (code 3) of
  - o Is aan het + INF (code 70) of
  - o Zit / staat / ligt te + INF (code 80)
- Bij plaatje 3
  - o VTT (codes 25 of 45)

Bijlage 8 – Criteria voor selectie van correcte uiting bij aanvultaak

Wanneer de volgende punten aanwezig zijn wordt een uiting correct (met '1') gescoord:

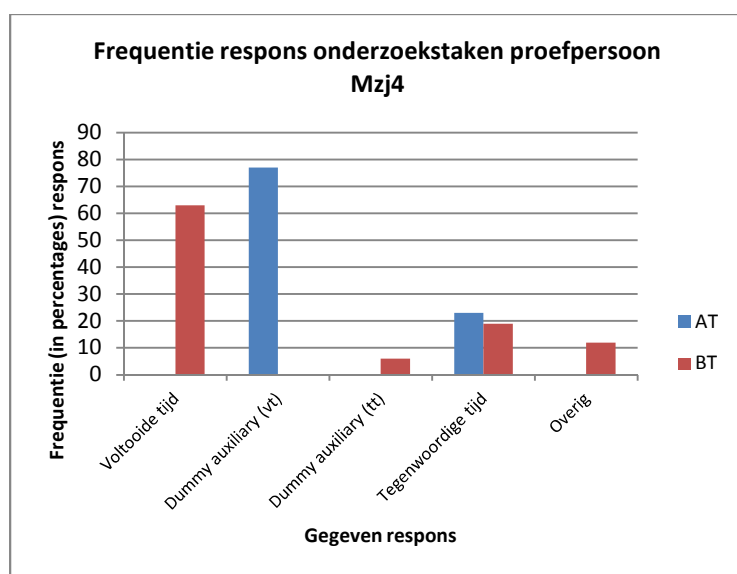
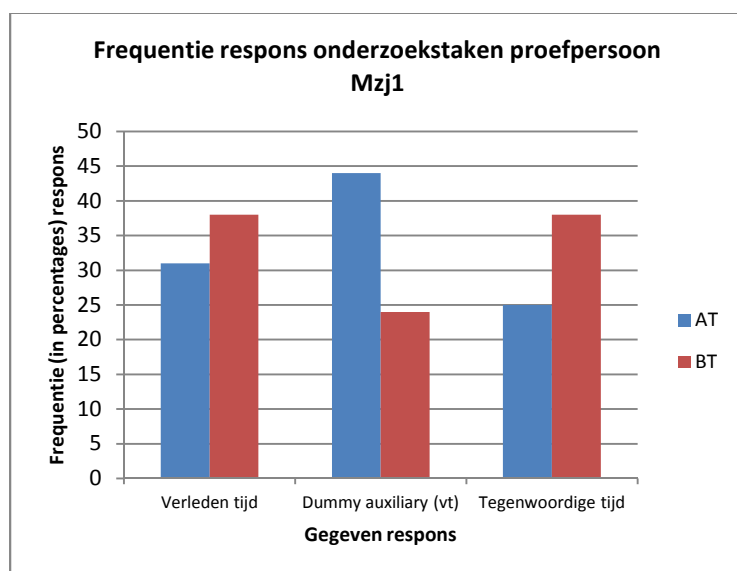
- Target verb
en
- Finiet: correcte vervoeging van onvoltooid verleden tijd (bijvoorbeeld 'Hij liep')

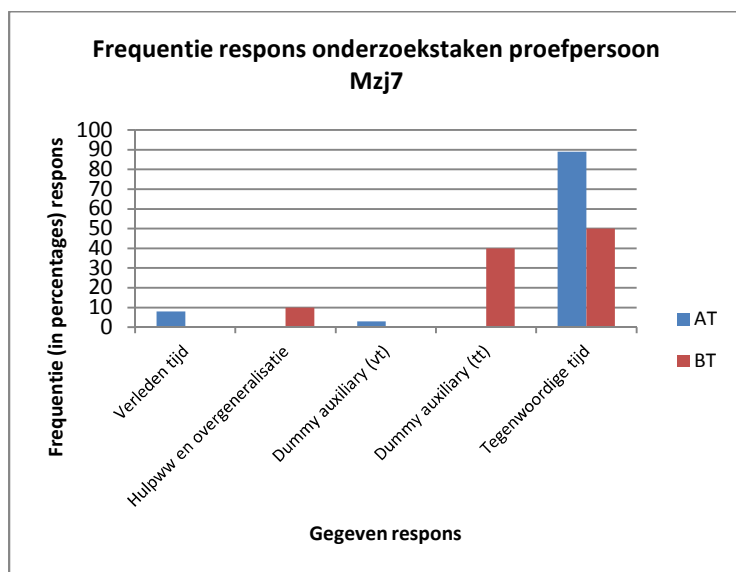
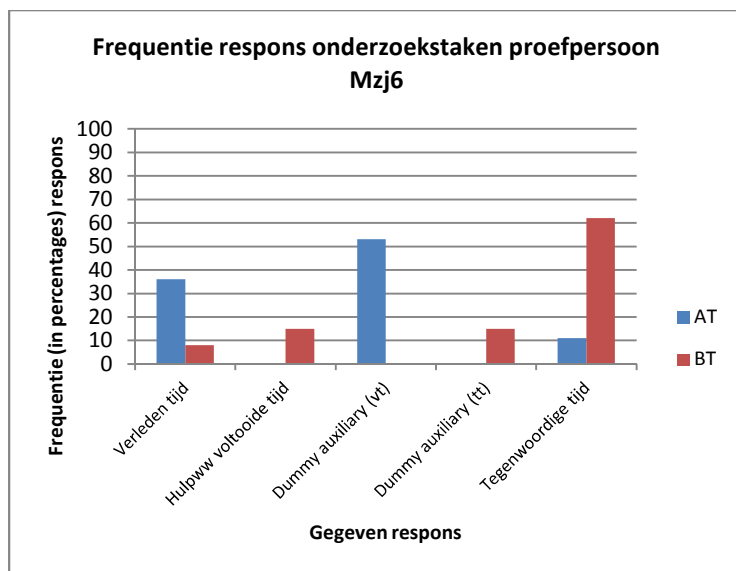
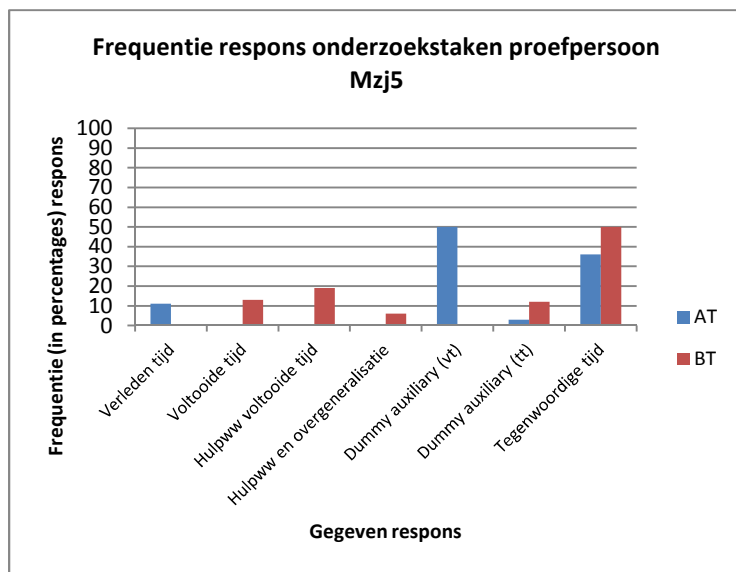
Bijlage 9 – Resultaten per proefpersoon

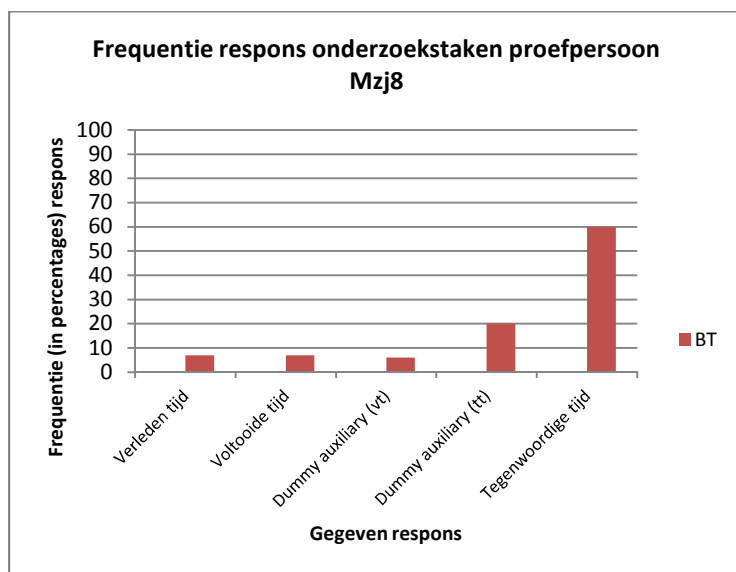
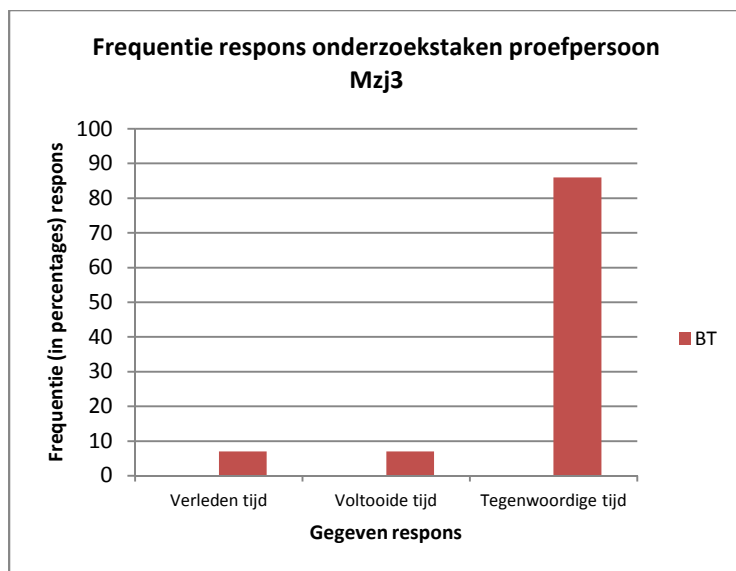
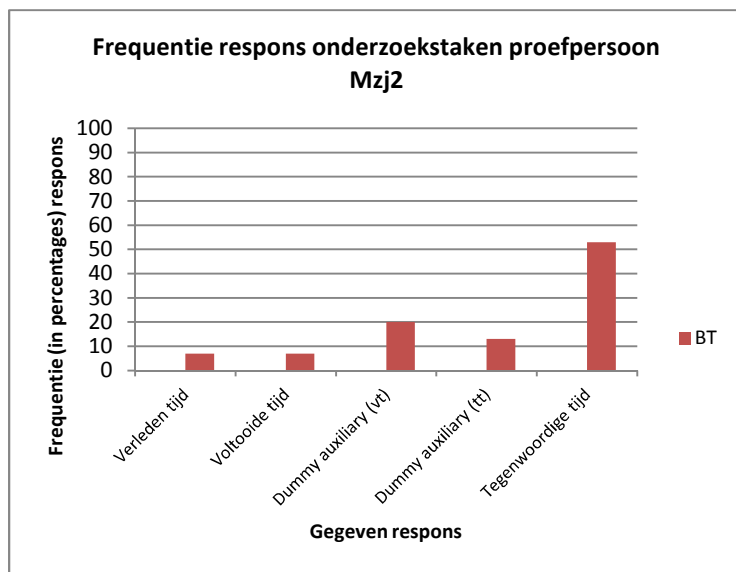
Een toelichting op de termen die gebruikt worden in de grafieken:

- Verleden tijd: het gebruik van de verleden tijd inclusief overgeneralisaties
- Voltooid tijd: het gebruik van de voltooid tijd inclusief overgeneralisaties
- Hulpww voltooid tijd: een incongruentie in het hulpwerkwoord inclusief een juiste vervoeging van het voltooid deelwoord
- Hulpww en overgeneralisatie: een incongruentie in het hulpwerkwoord inclusief een overgeneralisatie van het voltooid deelwoord
- Dummy auxiliary (vt): het gebruik van een dummy auxiliary in de verleden tijd met een infinitief bijvoorbeeld *'ging'* plus infinitief.
- Dummy auxiliary (tt): het gebruik van een dummy auxiliary in de tegenwoordige tijd met een infinitief bijvoorbeeld *'gaat'* plus infinitief.
- Tegenwoordige tijd: het gebruik van een vorm in de tegenwoordige tijd.
- Overig: dit zijn overige vormen die gebruikt zijn en worden nader toegelicht in hoofdstuk 6

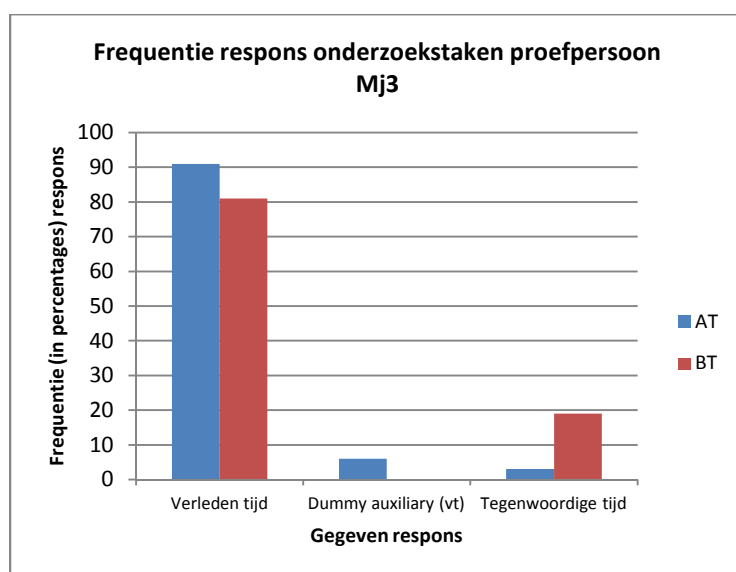
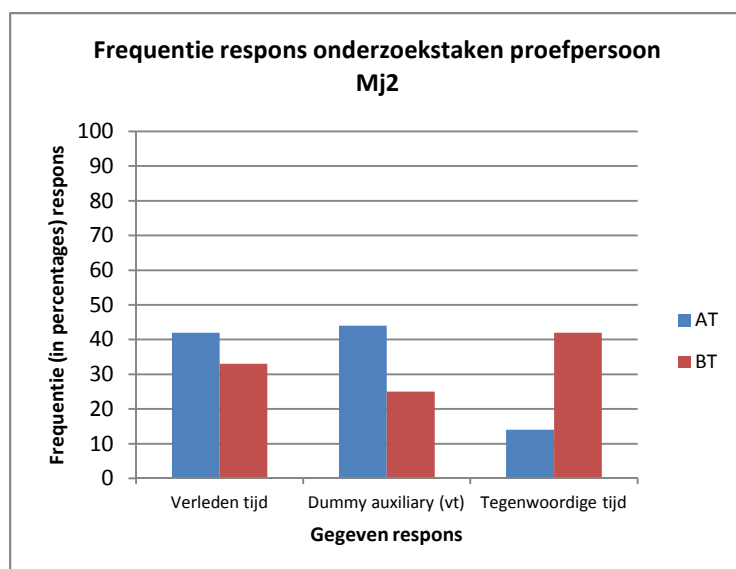
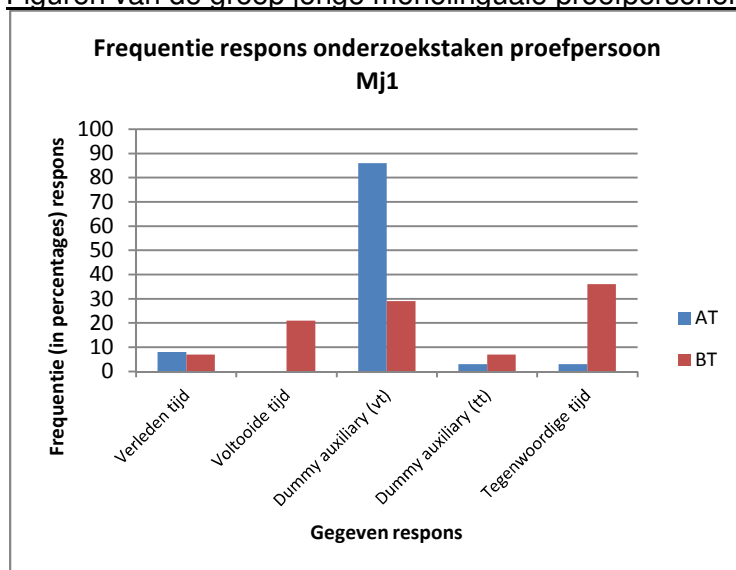
Figuren van de groep zeer jonge monolinguale proefpersonen

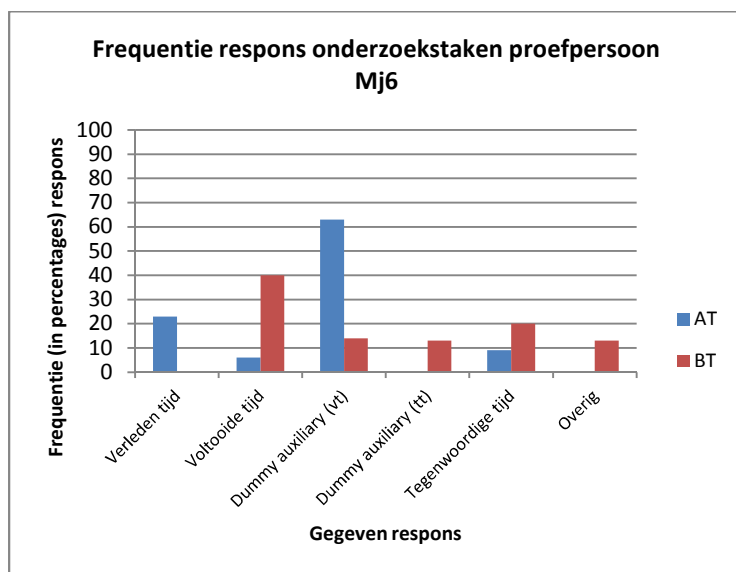
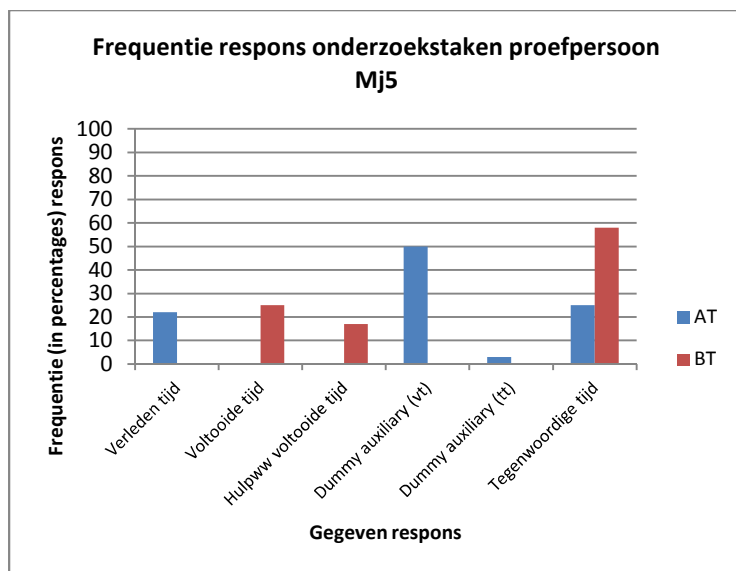
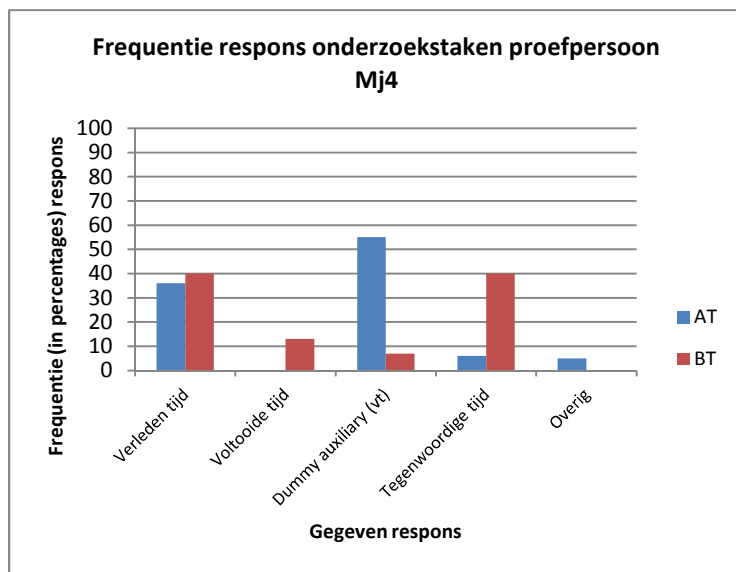

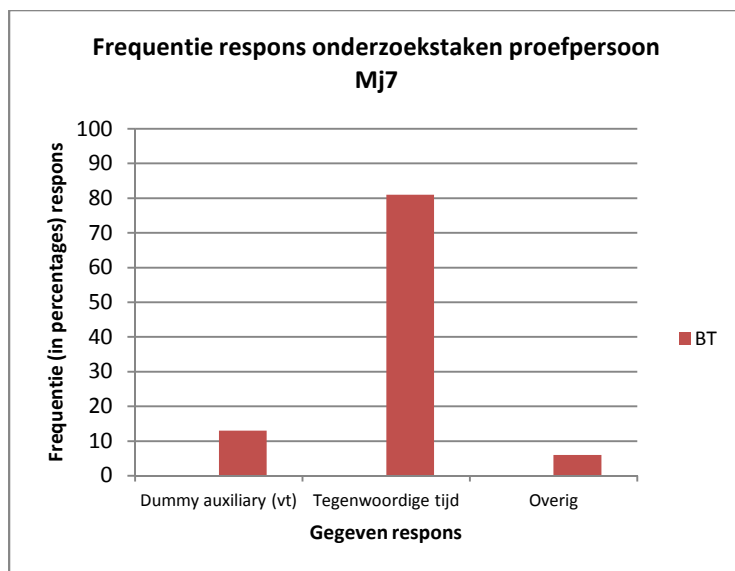
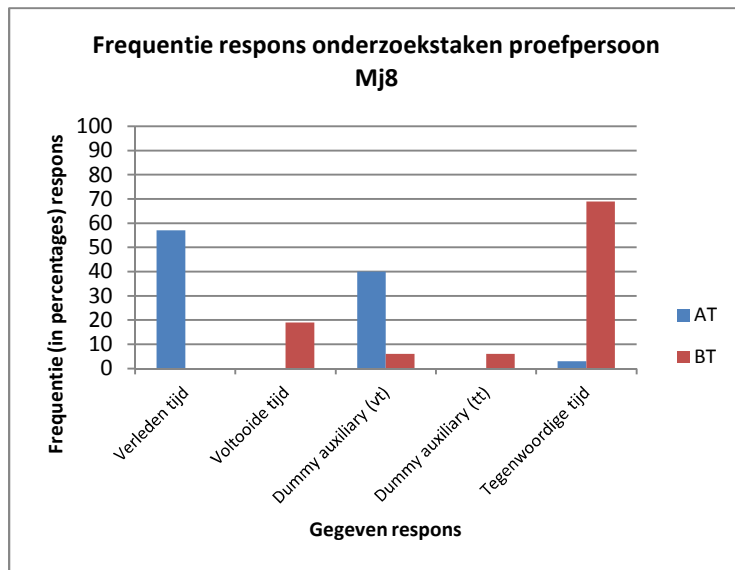

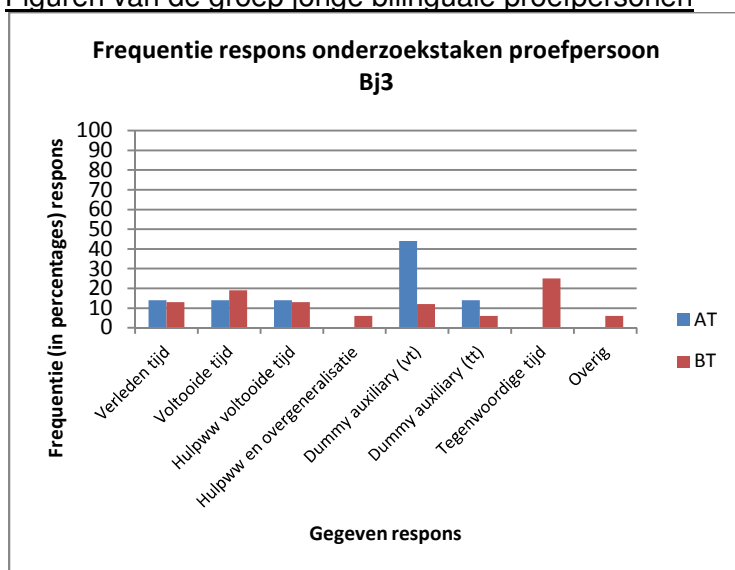
Figuren van de groep jonge monolinguale proefpersonen

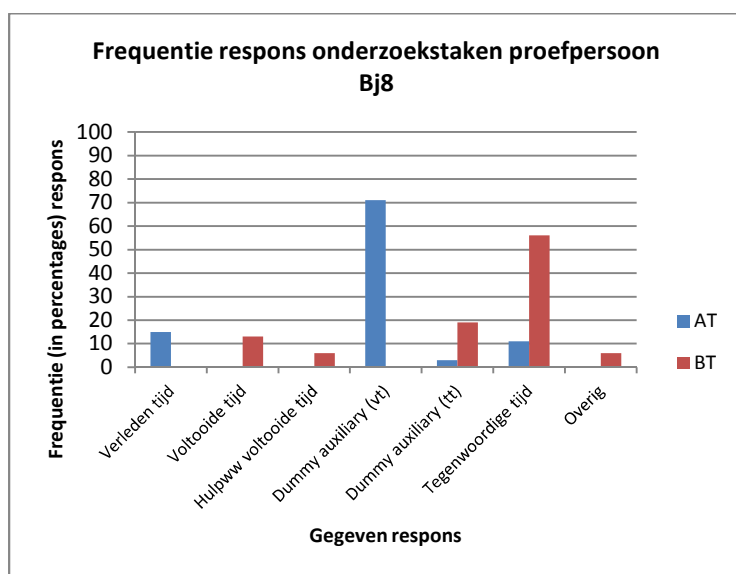
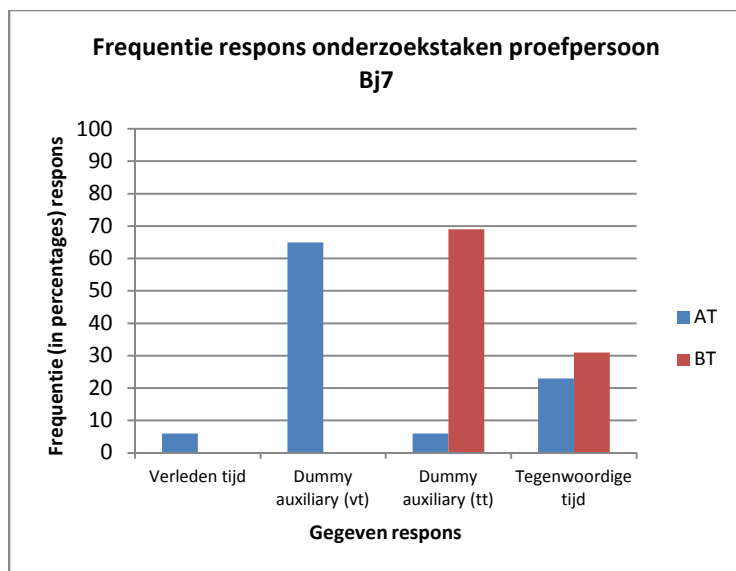
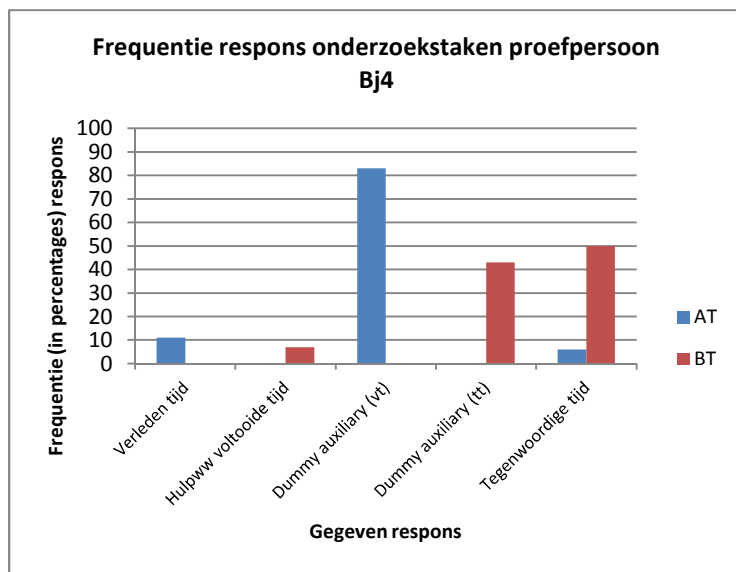

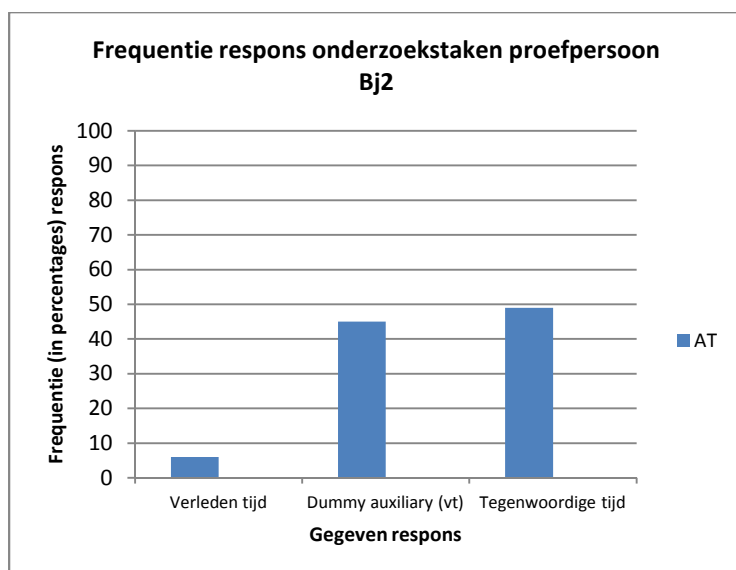
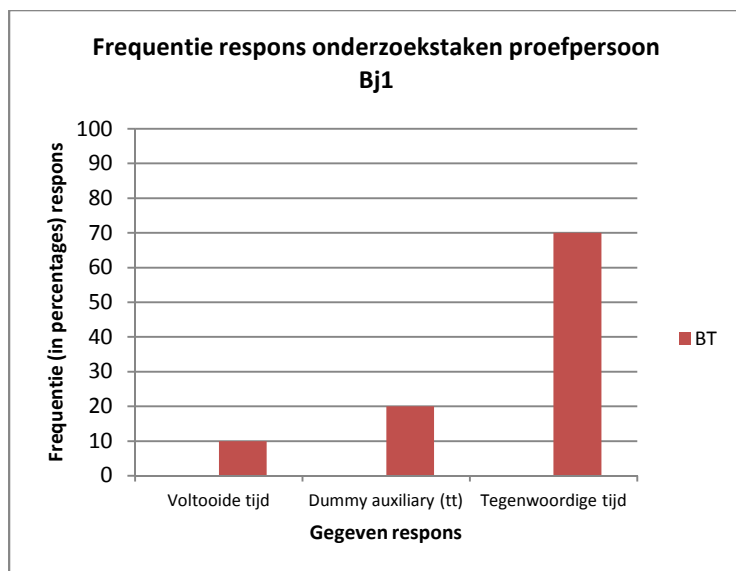
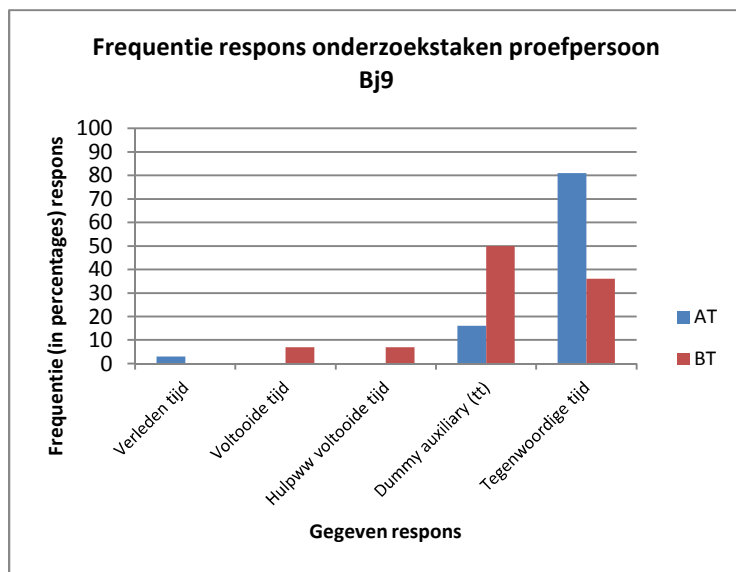

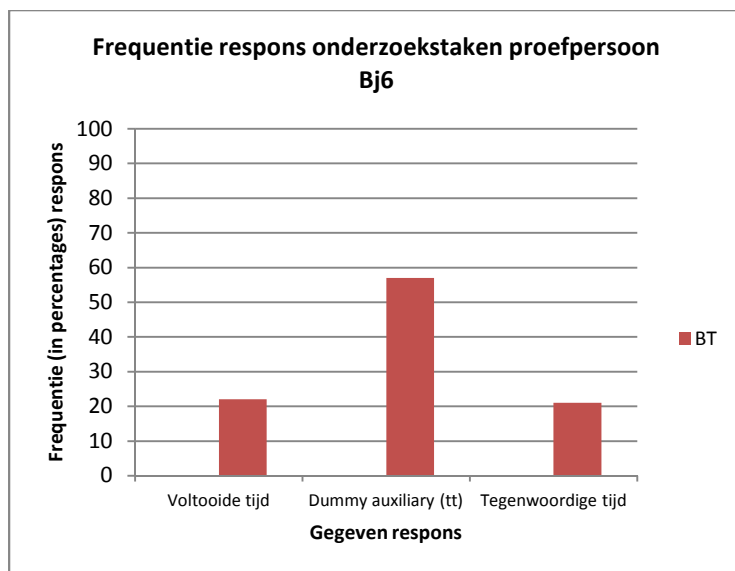
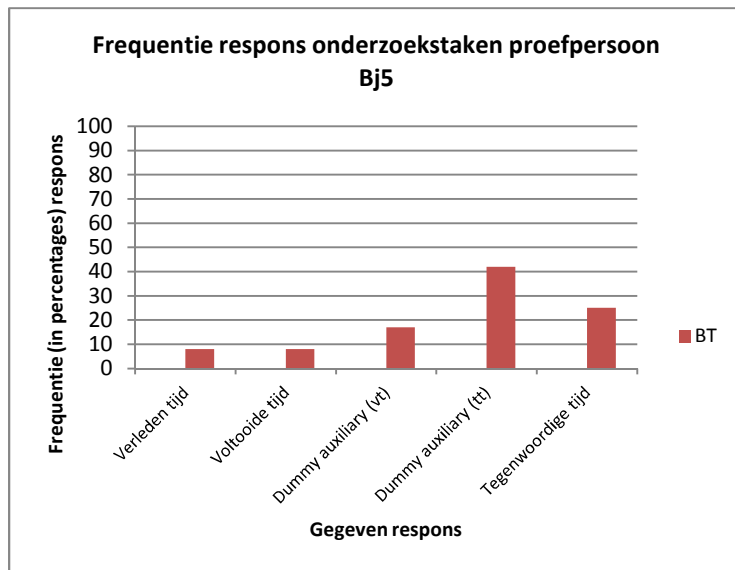
Figuren van de groep jonge bilinguale proefpersonen

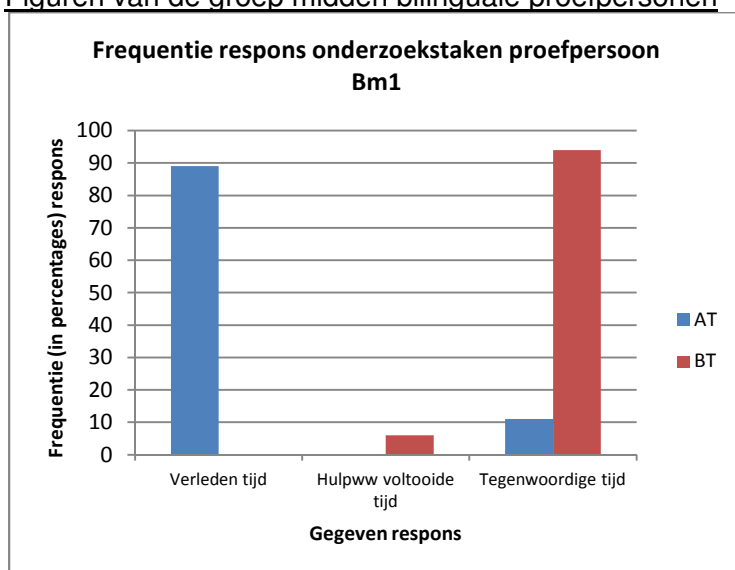

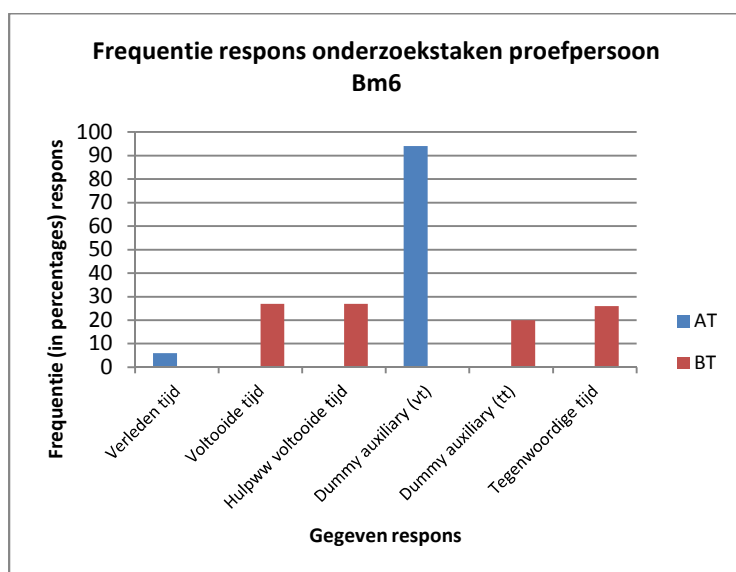
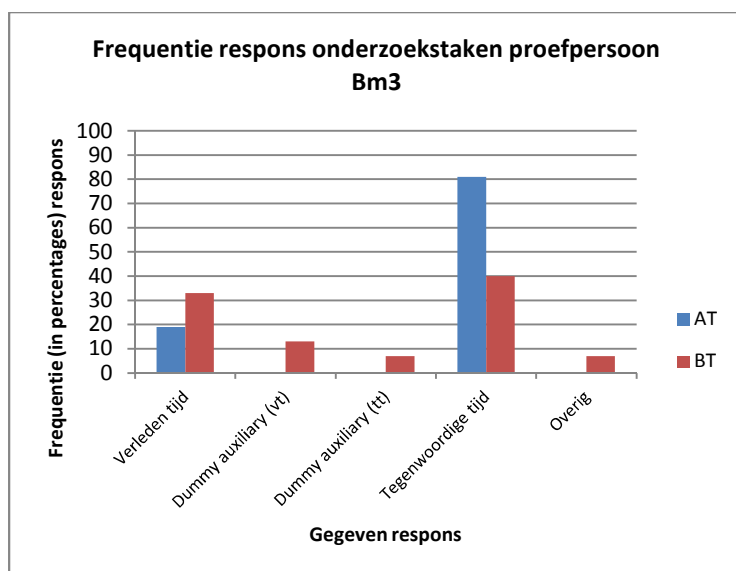
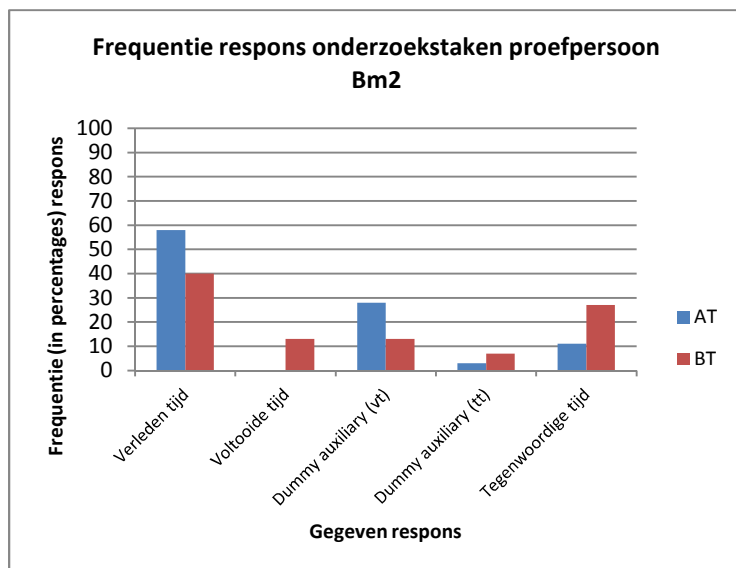

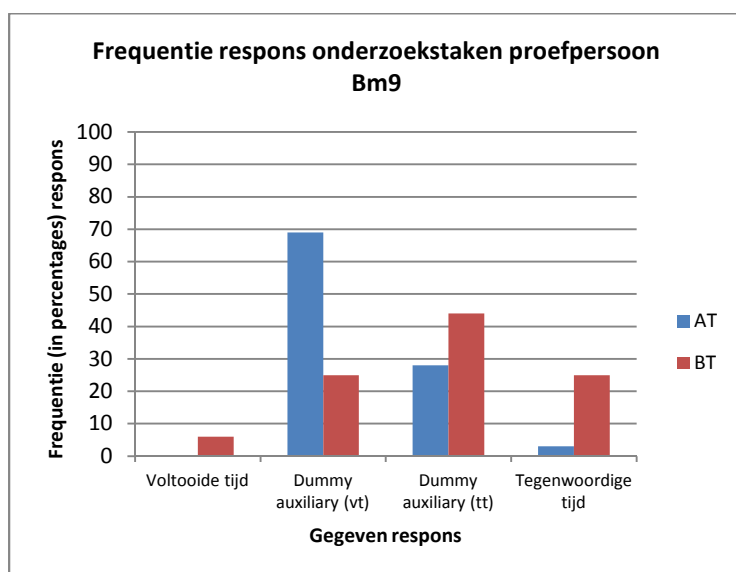
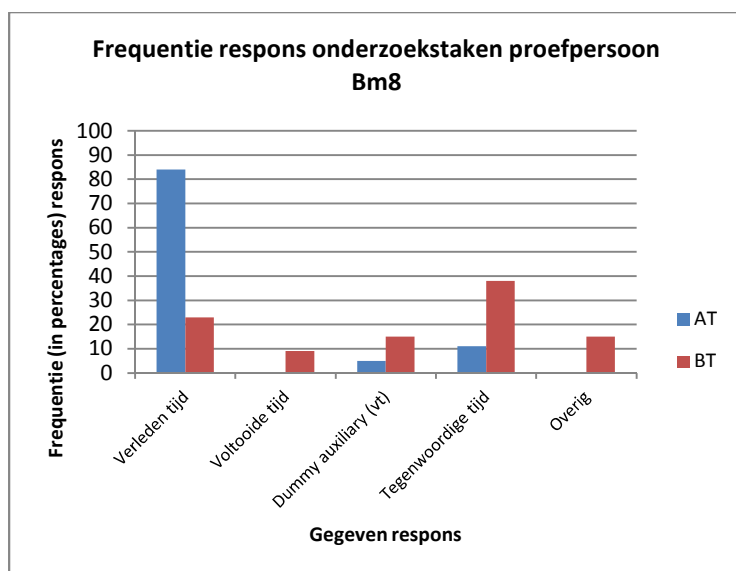
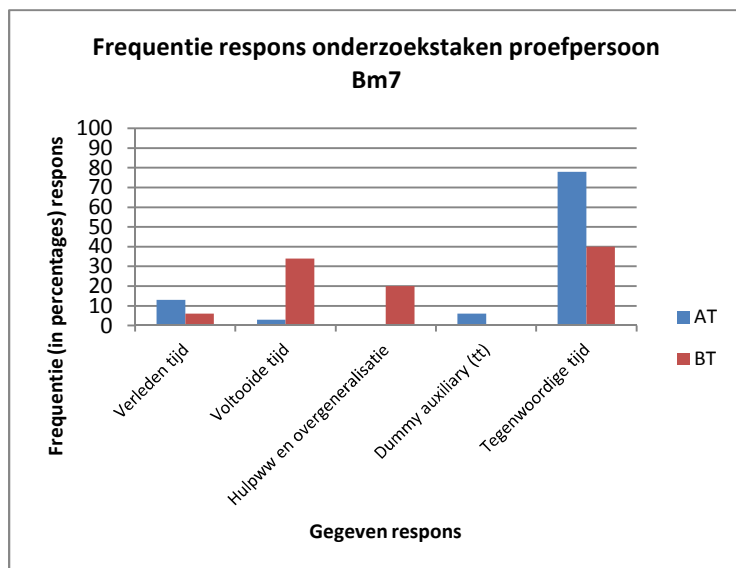

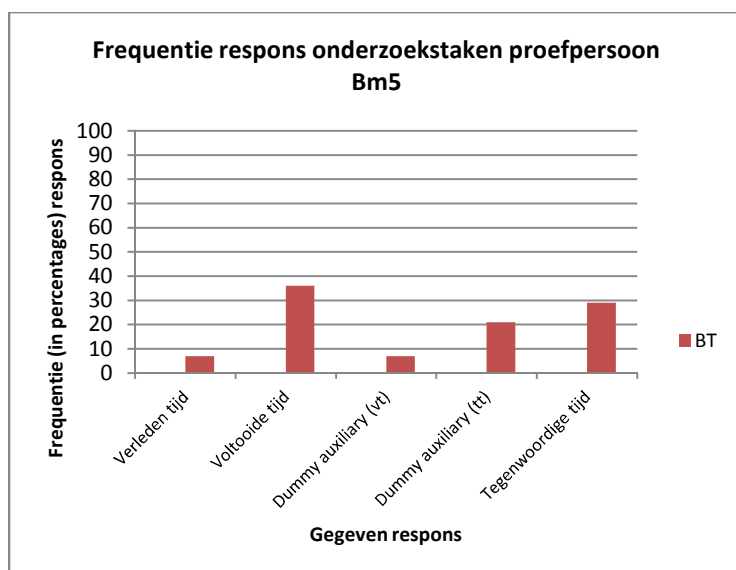
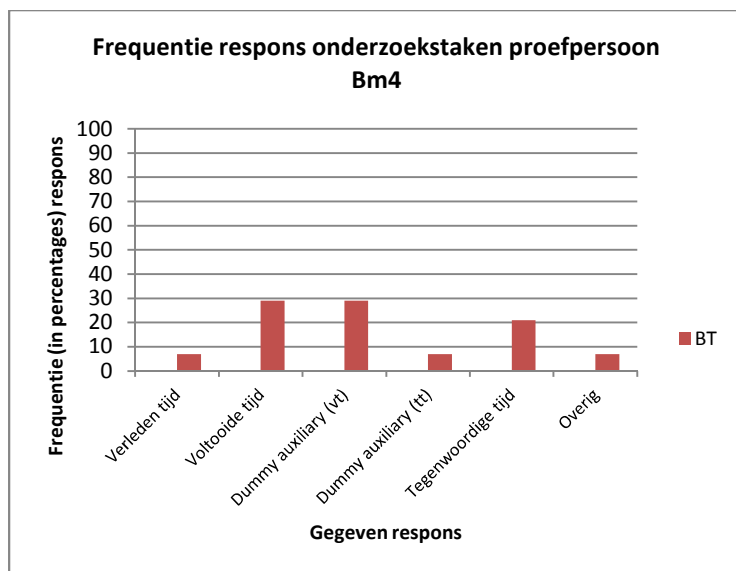
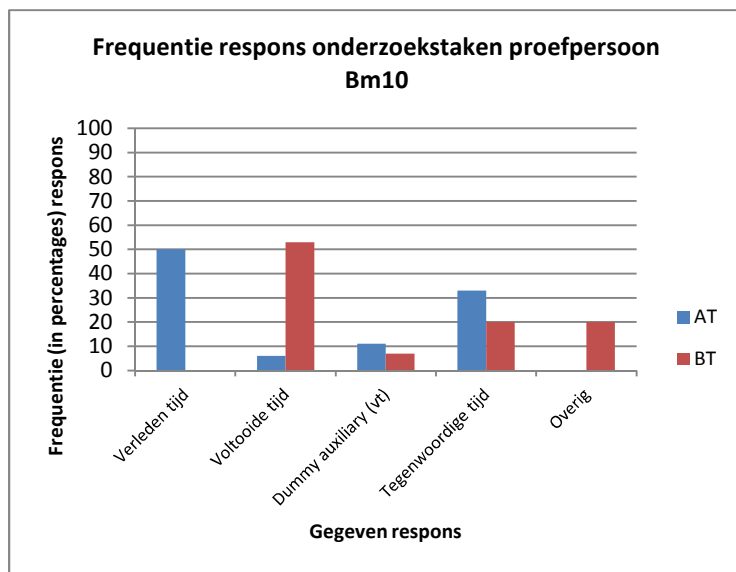

Figuren van de groep midden bilinguale proefpersonen

Figuren van de groep oude bilinguale proefpersonen

